

Lounaissuomalaisten kielitietoisuus
Kielenpiirteiden tiedostaminen murteessa ja
omassa puhekielessä

Saija Särkölä

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Elokuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

SÄRKÖLÄ, SAIJA: Lounaissuomalaisten kielitietoisuus – Kielenpiirteiden

tiedostaminen murteessa ja omassa puhekielessä

Pro gradu -tutkielma, 79 s., 5 liites.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Elokuu 2020

Pro gradu -tutkielmani käsittelee kielenpiirteiden tiedostamista murteessa ja puhekielessä. Tutkin lounaissuomalaisten tavallisten kielenkäyttäjien käsityksiä oman paikkakuntansa puhetavasta ja omasta puhekielestään. Tutkielman tavoitteena on selvittää, mistä piirteistä puhujat ovat tietoisia ja millä tavalla eri piirteitä kommentoidaan. Tutkin, mihin piirteisiin kielenkäyttäjät kiinnittävät huomiota ja mitä ei huomata. Tutkimuskysymyksiäni ovat seuraavat: Mistä piirteistä puhujat ovat tietoisia oman paikkakuntansa puhetavassa? Mihin kielenpiirteisiin kiinnitetään huomiota ja mitä piirteitä taas ei huomioida? Millä tavalla eri piirteitä kommentoidaan?

Tutkielman aineisto koostuu 16 äänityksestä, joihin osallistui yhteensä 32 informanttia. Keräämässäni aineistossa informantit tekevät suullisen matkimistehtävän, jossa he käyvät puhuen läpi heille annetun vuoropuhelutekstin. Heidän tulee muuntaa vuoropuhelu ensin omalle puhekielelleen sopivaksi ja sitten oman paikkakuntansa murteeksi. Selvitin piirteiden tiedostamista matkimistehtävän lisäksi avoimien kysymysten avulla.

Tutkielman viitekehyksenä on sosiolingvistiikka, ja tutkielma kuuluu kansanlingvistiikan alaan. Käsitelen teoriaosiossa sosiolingvistiikkaa ja kielitietoisuutta. Esittelen myös eri kielimuotoihin liittyvää käsitteistöä sekä lounaismurteiden alueen ja pääpiirteet. Hyödynnän tutkielmassani erityisesti salienssin käsitettä ja Prestonin teoriaa kielitietoisuudesta ja sen jatkumoista.

Oletan, että informantit ovat tietoisia tyypillisimmistä oman paikkakuntansa murteisiin liittyvistä piirteistä. Oletan, että kielenpiirteiden tiedostamistapa vaihtelee. Esimerkiksi osa murrepiirteistä saatetaan osoittaa murteen matkimisen yhteydessä, mutta sitä ei sanallisteta erikseen kuvailtaessa murretta. Nämä oletukset pitivät paikkansa.

Tarkastelen tutkielmassa eri murrepiirteistä erityisesti *d:n* edustusta, lounaismurteiden erikoisgeminaatiota, yleiskielen *ts*-yhtymää, murteellista *si*-imperfektia ja yleisesti sanojen lyhenemistä murteessa. Informantit kiinnittävät aineistossa eniten huomiota *d:n* edustukseen, erikoisgeminaatioon ja yleisesti sananloppuiseen lyhenemiseen. Näitä piirteitä kommentoidaan erikseen, ja ne myös varioivat matkimuksissa. Ne ovat informanteille helposti saavutettavissa, mutta niiden kuvailu on yleisluontoista. Myös *si*-imperfektia huomioidaan, mutta se ei varioi matkimuksissa yhtä usein. *ts*-yhtymä varioi matkimuksissa, mutta sitä ei kommentoida erikseen. Tarkastelen tutkielmassa myös muita piirteitä ja kerron, miten ne huomioidaan aineistossa. Informantit eivät juuri huomioi nykymurteessa hyvin harvinaisia murrepiirteitä.

Tutkielma valottaa, millä tavoin tavalliset kielenkäyttäjät huomioivat eri murrepiirteitä. Tutkielmassa huomioidaan myös se, mitä ei huomioida. Tavalliset kielenkäyttäjät huomioivat piirteitä eri tavoin. Osa piirteistä huomioidaan siten, että ne mainitaan erikseen tyypillisinä murrepiirteinä. Osa piirteistä ei kommentoida, mutta ne varioivat kuitenkin matkimuksissa. Murrepiirteiden tiedostamistavat siis vaihtelevat.

Asiasanat: kansanlingvistiikka, kielitietoisuus, lounaismurteet, murrepiirteet, salienssi

Sisällys

1 Johdanto.....	3
2 Sosiolingvistiikka ja kielitietoisuus	8
2.1 Sosiolingvistiikan kolme aaltoa.....	8
2.2 Metakieli.....	10
2.3 Kielitietoisuuden jatkumot	11
2.4 Salienssi.....	13
3 Eri kielimuodot ja lounaismurteiden alue.....	15
3.1 Tärkeät käsitteet.....	15
3.2 Lounaismurteiden alue	18
3.3 Lounaismurteisia piirteitä.....	19
3.3.1 <i>d:n</i> edustus	20
3.3.2 Lounaismurteiden erikoisgeminaatio	21
3.3.3 Yleiskielen <i>ts</i> -yhtymä.....	21
3.3.4 <i>si</i> -imperfekti	22
3.3.5 Erilaisia lyhenemisilmiöitä.....	22
3.3.6 Muita lounaismurteiden piirteitä ja eroavaisuudet Turun ylämaan murteisiin	23
4 Tutkimusaineisto ja -menetelmä.....	27
4.1 Aineisto.....	27
4.2 Tehtävän ohjeistus ja kysymykset	29
4.3 Informanttien taustatiedot.....	31
5 Analyysi.....	34
5.1 Varioivat piirteet.....	35
5.1.1 <i>d:n</i> edustus	35
5.1.1.1 <i>d</i> omassa puheessa	36
5.1.1.2 <i>d</i> murteessa	38
5.1.1.3 Kokoavasti <i>d:n</i> edustuksesta.....	42

5.1.2 Lounaismurteiden erikoisgemmaatio	43
5.1.2.1 Erikoisgemmaatio omassa puheessa.....	45
5.1.2.2 Erikoisgemmaatio murteessa	46
5.1.2.3 Kokoavasti erikoisgemmaatiosta.....	47
5.1.3 <i>ts</i> -yhtymä	48
5.1.3.1 <i>ts</i> -yhtymä omassa puheessa	50
5.1.3.2 <i>ts</i> -yhtymä murteessa	50
5.1.3.3 Kokoavasti <i>ts</i> -yhtymästä.....	51
5.1.4 <i>-si</i> -imperfekti	51
5.1.4.1 <i>si</i> omassa puheessa	52
5.1.4.2 <i>si</i> murteessa	53
5.1.4.3 Kokoavasti <i>si</i> -imperfektistä.....	56
5.1.5 Loppuheitto, loppu- <i>n</i> ja muut lyhenemisilmiöt	56
5.1.5.1 Lyheneminen omassa puheessa	57
5.1.5.2 Lyheneminen murteessa	58
5.1.5.3 Kokoavasti lyhenemisestä	59
5.2 Muita piirteitä ja mitä ei huomata.....	60
5.2.1 Piirteet, joita kommentoidaan ja jotka varioivat matkimuksissa.....	60
5.2.2 Kommentoidut piirteet, joita ei kuitenkaan tuoteta matkimuksissa	63
5.2.3 Piirteet, jotka tuotetaan matkimuksissa, mutta niitä ei kommentoida	65
5.2.4 Piirteet, joita ei huomioida	66
5.2.5 Muita huomioita aineistosta	68
6 Lopuksi	71

LIITTEET

1 Johdanto

Tutkin tässä pro gradu -tutkielmassa murrepiirteiden tiedostamista. Tutkielmassa tarkastellaan tavallisten kieltenkäyttäjien käsityksiä oman paikkakuntansa puhetavasta ja omasta puhekielestään. Tutkimuskohteena on, mihin piirteisiin ja aineksiin kiinnitetään huomiota ja mitä piirteitä ei taas huomioida. Tutkielma kuuluu kansanlingvistiikan alaan ja käsittelee kielen variaatiota ja kielitietoisuutta.

Tutkielman alussa johdannossa esittelen tutkimuskysymykseni ja hypoteesini ja kerron lyhyesti tutkimusalasta ja aikaisemmasta tutkimuksesta. Esittelen tutkielman teoriataustan ja tärkeät käsitteet luvuissa 2 ja 3. Luvussa 2 kerron lisää sosiolingvistiikasta ja käsittelen kielitietoisuutta ja kielenpiirteiden huomioimista tavallisen kielenkäyttäjän näkökulmasta. Esittelen käsitteinä metakielen, kielitietoisuuden jatkumot ja salienssin. Luvussa 3 käsittelen yleisesti murteeseen ja eri kielimuotoihin liittyvästä käsitteistöstä ja esittelen murrealueet, joilta informantit ovat kotoisin. Kerron luvussa myös lounaimurteiden piirteistä keskittyen erityisesti tutkielmani kannalta relevantteihin piirteisiin. Tutkielma on jaettu kahteen osa-alueeseen, sillä on tarpeen esitellä sekä kielitietoisuuteen että murteisiin liittyvää aiempaa tutkimusta ja niihin liittyvää teoriaa. Tutkielman teoriaosuuden jakaminen kahteen päälukuun on mielekästä, jotta tutkielman rakenne olisi mahdollisimman selkeä.

Luvussa 4 esittelen tutkimusaineiston ja -menetelmän. Kerron aineistosta ja aineistonkeruusta, koeasetelmassa olleesta tehtävästä ja informanttien taustatiedot. Luku 5 on käsittely- ja analyysiluku, jossa käsittelen ensin alaluvussa 5.1 piirteiden tiedostamista piirteittäin. Kerron tuloksista keskittymällä valitsemini keskeisiin piirteisiin. Sen jälkeen käsittelen alaluvussa 5.2 muita piirteitä ja kerron, mitä piirteitä huomioidaan ja mitä piirteitä ei huomioida. Analyysin jakaminen kahteen erilliseen alalukuun johtuu aineistolähtöisestä tarkastelutavasta, ja olen tutkielman rakenteella pyrkinyt selkeyteen. Luku 6 on loppuluku, jossa esitän päätelmäni ja yhteenvedon tutkielmastani.

Otan tutkielmassani selvää kielenpiirteiden tiedostamisesta. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Mistä piirteistä puhujat ovat tietoisia oman paikkakuntansa puhetavassa?

Mihin kielenpiirteisiin kiinnitetään huomiota ja mitä piirteitä taas ei huomioida? Millä tavalla eri piirteitä kommentoidaan? Pohdin myös syitä sille, miksi tiettyjä piirteitä kommentoidaan ja miksi osaa piirteistä ei juuri kommentoida: ovatko jotkin kielenpiirteet täysin tiedostamattomia vai jäävätkö ne muusta syystä huomioimatta? Oletan, että informantit ovat tietoisia tyypillisimmistä oman paikkakuntansa murteisiin liittyvistä piirteistä. Oletan, että kielenpiirteiden tiedostamistapa vaihtelee, esimerkiksi osa murrepiirteistä saatetaan osoittaa murteen matkimisen yhteydessä, mutta sitä ei sanallisteta erikseen kuvailtaessa murretta.

Tutkin Lounais-Suomen alueella asuvien informanttien käsityksiä oman alueensa murteesta ja omasta puhetavastaan. Virikkeenä käytän yleiskielistä vuoropuhelutekstiä, jonka informantit muuttavat murteelliseksi ja omalle puhekielelleen. Kerron koeasetelmasta ja informanteista lisää luvussa 4 aineiston esittelyn yhteydessä. Tutkin piirteiden tiedostamista sekä imitointitehtävän että avoimien kysymysten avulla.

Tutkielmani kuuluu kansanlingvistiikan alaan. Kansanlingvistiikka (folk linguistics) on tutkimussuuntaus, joka on kiinnostunut tavallisten kielenkäyttäjien kieltä koskevista käsityksistä. Se syntyi Yhdysvalloissa 1980-luvulla Dennis R. Prestonin perustamana ja on lähtöisin sosiolingvistiikan ja dialektologian tutkimusperinteestä. Sosiolingvistinen tutkimusala syntyi 1960-luvulla, ja se tutkii kielenkäyttöä suhteessa sitä ympäröivään todellisuuteen ja sosiaaliseen ympäristöön. Sosiolingvistisen tutkimuksen kohteena on kielen ja kielenulkoisten tekijöiden väliset suhteet, ja varsinkin sen alkuaikoina tutkittiin kielellistä variaatiota ja sitä, miten se syntyy kielenulkoisten ja -sisäisten tekijöiden vaikutuksesta. Sosiolingvistiikan piirissä tutkitaan myös kielellisiä asenteita ja sitä, miten ne vaikuttavat kielen muuttumiseen. Sosiolingvistinen tutkimus kysyy, millä tavoin kieli vaihtelee ja miksi. Syitä haetaan sekä kielensisäisistä että -ulkoisista tekijöistä käsin. (Suojanen 1982: 11–12; Nuolijärvi 2000: 14–15; Palander 2011: 11–12.)

Dialektologia tarkoittaa murteentutkimusta, ja sen piiriin kuuluu kansandialektologiaksi (perceptual dialectology, folk dialectology) kutsuttu tutkimussuuntaus, joka tutkii kielenkäyttäjien murrekäsityksiä ja -havaintoja. Kansandialektologia on osa kansanlingvistiikkaa, joka tutkii kielitietoisuutta laajemmin kuin pelkästään murrekäsitysten näkökulmasta. Se tarkastelee kielenkäyttäjien havaintoja kielestä, asenteita kieltä kohtaan ja sitä kieltä, mitä kielenkäyttäjät käyttävät puhuessaan kielestä, eli metakieltä. (Palander 2011: 11–12, 17–19; Mielikäinen–Palander 2014: 17–25.)

Suomessa kansanlingvivistä tutkimusta on tehty erityisesti varsinkin viime vuosikymmeninä. Esimerkiksi Marjatta Palander ja Aila Mielikäinen ovat tutkineet murteita ja murrepiirteitä jo useamman vuosikymmenen ajan. Suomen kieltä koskevissa kansanlingvistiikan alan tutkielmissa on usein tutkittu Palanderin ja Mielikäisen mallin mukaisesti ei-kielitetieteilijöiden murreasenteita ja -käsityksiä esimerkiksi kyselylomakkeiden tai erilaisten karttatehtävien avulla. (ks. esim. Mielikäinen–Palander 2014.) Tämän tutkielman tutkimusasetelma on jonkin verran erilainen kuin useissa aiemmin tehdyissä tutkielmissa, sillä karttojen tai kyselylomakkeiden sijaan käytän hyödykseni tekstin muuttamista puhutuksi kieleksi.

Kansanlingvistiikkaan liittyviä tutkielmia on tehty melko paljon. Alaan liittyvän pro gradu -tutkielman on tehnyt Turun yliopistossa esimerkiksi Maijastiina Heikkilä (2014), joka käsittelee tutkielmassaan naantalilaisten nuorten ja keski-ikäisten murrekäsityksiä haastattelun ja mielikuvakarttatehtävän avulla. Pro gradu -tutkielmien lisäksi kansanlingvistiikasta on tehty myös muita tutkielmia. Anne-Maria Nupposen (2011) väitöskirja käsittelee savolaisten käsityksiä Savon murteesta, ja Johanna Vaattovaaran (2009) väitöskirja käsittelee tornionlaaksolaisten nuorten käsityksiä oman alueensa murteesta. Alasta on tehty siis tutkielmia pro gradu -tutkielmista väitöskirjoihin.

Tarkastelen tutkielmassani murrehavaintoja salienssin käsitteen avulla. Esittelen seuraavaksi lyhyesti Suomessa tehtyä salienssiin liittyvää tutkimusta. Kerron käsitteestä ja esittelen siihen liittyvää teoriaa tarkemmin luvussa 2.4. Suomessa tutkimusta erityisesti salienssin käsitteen huomioon ottaen on tehnyt esimerkiksi Maaret Räsänen ja Palander (2015) ja Tommi Kurki (2018a ja 2018b).

Räsänen ja Palander (2015) tarkastelevat tavallisten kielenkäyttäjien havaintoja murrepiirteistä ja näiden piirteiden salienttiutta. Tutkimuksessaan he tutkivat pohjoiskarjalaisten tavallisten kielenkäyttäjien murrekäsityksiä itäsuomalaisista murrepiirteistä ja tietoisuutta niiden piirteiden murteellisuusjärjestyksestä (Räsänen–Palander 2015).

Myös Kurki (2018a ja 2018b) on tutkinut tavallisten kielenkäyttäjien havaintoja ja käsityksiä puhekielestä salienssin käsitteen avulla. Salienssia koskevissa tutkimuksissaan hän käyttää aineistona verkkokyselyä ja puhekielen ääninäytteitä, jotka ovat osa Kurjen johtamaa Suomen kielen prosodian alueellisen ja sosiaalisen variaation tutkimushanketta. (Kurki 2018a ja 2018b.)

Tutkimuksissaan Kurki on tutkinut verkkokyselyyn vastanneiden kielenkäyttäjien mielikuvia, jotka syntyvät heille entuudestaan tuntemattomasta puhujasta ääninäytteen perusteella. Hän tarkastelee, miten vastaajat määrittelevät anonyymien puhujan ja miten he huomioivat puhenäytteiden prosodisia piirteitä, erityisesti loppunousua, ja miten näitä prosodisia piirteitä kommentoidaan. (Kurki 2018a.) Hän on tarkastellut hankkeen näytteiden pohjalta toisaalla myös erityisesti keski- ja pohjoispohjalaisten kielikäsitteitä. Hän tutkii, mihin piirteisiin kiinnitetään huomiota ja miten piirteitä kommentoidaan sekä mitkä piirteet tai näytteet vastaajat arvioivat neutraaleiksi tai tavallisiksi. (Kurki 2018b.) Olen saanut Kurjelta tässä tutkielmassa käyttämäni vuoropuhelutekstin, jonka hän on laatinut johtamaansa Satakuntalaisuus puheessa -hanketta varten (vuoropuhelu liitteessä 1; ks. hankkeesta esim. Kurki–Siitonen 2014).

Samaa vuoropuhelutekstiä on käyttänyt pro gradu -tutkielmassaan myös Lotta Aarikka (2014). Hänenkin tutkielmansa käsittelee murrehavaintoja. Aarikan (2014) tutkielma käsittelee Porista kotoisin olevien ja Poriin aikuisiällä muuttaneiden käsityksiä Porin aluepuhekielestä. Aarikan aineisto koostuu haastatteluista, joiden yhtenä osana on tiedostamistesti. Testissä informantit lukevat vuoropuhelutekstin. Syntyperältään porilaiset informantit lukivat vuoropuhelutekstin kolmella tapaa. He muuttavat tekstin sellaiseksi, miten itse sen sanoisivat, miten se sanottaisiin murteella ja myös lukevat sen siten kuin teksti on kirjoitettu. Poriin muuttaneet informantit tekivät tiedostamistestin sijaan pelkän imitaatiotestin, jossa he muuttivat osan vuoropuhelun repliikeistä sellaisiksi, ”miten porilainen ne sanoisi”. (Aarikka 2014: 25–26.)

Olen käyttänyt Aarikan tiedostamistestiä mallina tutkielmassani, mutta tutkimusasetelmamme eroavat kuitenkin toisistaan. Aarikka (2014) tarkastelee tutkielmassaan pidempiä haastatteluja, joissa tekstin lukeminen ja muuttaminen on vain yksi osa. Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan ensisijaisesti piirteiden tiedostamista luku- ja käännöstehtävän avulla. Tarkoituksena on näin saada selville, mitä koehenkilöt pohtivat muuttaessaan tekstiä omalle puhekielelleen tai oman paikkakuntansa puhutavan mukaiseksi.

Suomen kielen tutkimusalalla on tilausta tutkielmani kaltaiselle tutkimukselle. Tietoa on kaivattu lisää siitä, millä tavalla murteita ja niiden piirteitä hahmotetaan (Lappalainen–Vaattovaara 2005: 108). Tavallisten kielenkäyttäjien kielitietoisuutta onkin tutkittu enemmän 2010-luvulla. Usein kielikäsitteitä ja asenteita on tutkittu erilaisten kyselyjen,

mentaalikarttojen ja kuuntelukokeiden avulla. Myös imitaatiotehtäviä on hyödynnetty. (Vaattovaara 2009; Palander 2011; Mielikäinen–Palander 2014; Räsänen–Palander 2015; Kurki 2018a; Kurki 2018b.)

Tämän tutkielman viitekehystenä on siis sosiolingvistiikka. Tutkielma kuuluu kansanlingvistiikkaan ja siihen kuuluvaan kansandialektologiaan, sillä tutkin tavallisten kielenkäyttäjien näkemyksiä kielestä ja omasta murteestaan. Kansanlingvistiikassa tavallisesta kielenkäyttäjistä käytetään usein vakiintunutta termiä *ei-kielitieteilijä* (*nonlinguist*). Termi on ollut käytössä tutkimussuuntauksen alusta alkaen, mutta sen rinnalla käytetään muitakin termejä. Suomenkielisessä tutkimuksessa *nonlinguist*-termin vastineina on käytetty termejä *ei-kielitieteilijä*, *ei-lingvisti*, *tavallinen kielenkäyttäjä* tai *-puhuja* ja *maallikko*. (Palander 2011: 13.) Käytän tässä tutkimuksessa enimmäkseen termiä *tavallinen kielenkäyttäjä*.

2 Sosiolingvistiikka ja kielitietoisuus

Tässä luvussa esittelen tutkielmani teoriataustan, jota käytän analyysini apuna. Kerron ensin luvussa 2.1 sosiolingvistiikan alasta, johon tutkielmani liittyy. Sen jälkeen esittelen tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä. Luvussa 2.2 kerron metakielestä¹ eli kielestä, jota kielenkäyttäjät käyttävät kuvaillessaan kieltä ja kielenkäyttöä. Luvussa 2.3 esittelen Prestonin (1996) esittämän mallin tavallisen kielenkäyttäjän kielitietoisuudesta. Lopuksi esittelen luvussa 2.4 salienssin käsitteenä sekä siihen liittyvää teoriaa.

2.1 Sosiolingvistiikan kolme aaltoa

Kansanlingvistiikka on osa sosiolingvististä tutkimussuuntausta. Penelope Eckert (2012) on esittänyt ajatuksen sosiolingvistiikan jakautumisesta kolmeen aaltoon, jotka eroavat toisistaan kielellisen vaihtelun analyysitavoissa. Ensimmäisen aallon tutkimuksissa todetaan, että kielellinen variaatio muodostuu kielenkäyttäjien taustan, kuten iän tai sosiaaliluokan, perusteella. Toisessa aallossa variaatiotutkimus kohdistuu kielenkäyttäjien sosiaalisten verkostojen ja yhteisöjen merkitykseen ja vaikutukseen kielellisessä variaatiossa. Kolmannessa aallossa kielellisen variaation itsessään nähdään rakentavan ja luovan sosiaalisia merkityksiä ennemminkin kuin vain heijastelevan kielenkäyttäjän sosiaalisia taustatekijöitä. Sosiolingvistiikan aallot eivät ole toisistaan irrallisia eivätkä ne ole edenneet kronologisesti vaan myös rinnakkain. (Eckert 2012: 87–97.)

Eckertin mukaan ensimmäisen aallon tutkimuksissa puhujan rooli nähdään passiivisena, jolloin tärkeimpänä kielen variaatioon vaikuttavana tekijänä on puhujan sosiaalinen tausta. Eckert käyttää esimerkkinä ensimmäisestä aallosta William Labovin (1966) 1960-luvulla tehtyä tutkimusta New Yorkin puhekielestä. Labovin tutkimukset (ks. esim. Labov 1972) toivat tutkimuskohteeksi tavallisten kielenkäyttäjien kielen ja ovat osoittaneet, että kielellisen vaihtelun ja makrososiaalisten luokkien välillä on yhteys:

¹ Metakieli määritellään kielitieteessä kieleksi, jota käytetään puhuttaessa tutkimuksen kohteena olevasta kielestä. Käsittelem tässä metakieltä Prestonin (ks. Niedzielski–Preston 2003) teorian mukaisesti ja esittelen hänen mallinsa metakielen jakautumisesta kahteen osaan.

kielenkäyttäjän sukupuoli, etninen tausta, ikä, sosioekonominen asema ja luokka selittävät kielellistä vaihtelua. (Eckert 2012: 87–90.)

Toisen aallon tutkimuksessa variaation tarkastelu kohdistuu makrotason sijasta mikrotasoon. Tutkimuksen painopiste siirtyy tutkimaan pienten yhteisöjen ja kielellisten verkostojen keskinäistä puhetta kvalitatiivisin ja etnografisin menetelmin. Kielen variaatioon nähdään vaikuttavan muuttuvammat taustatekijät kuin ensimmäisessä aallossa. Yksi esimerkki toisen aallon tutkimuksesta on Eckertin oma tutkimus (1988), jossa hän tutkii detroitilaisen nuorisoryhmän kielenkäyttöä. Tutkimuksessa hän osoittaa, ettei nuorten kieli ole määrätynyt pelkästään vanhempien sosioekonomisen aseman mukaisesti, vaan siihen vaikuttaa myös sosiaalinen ryhmä, johon nuoret identifioituvat. (Eckert 2012: 91–93.)

Toinen esimerkki toisen aallon tutkimuksesta on Labovin (1972) ensimmäinen tutkimus vuodelta 1963, joka käsittelee Marthas Vineyard -saaren kieltä. Tutkimuksessa selviää, että saaren asukkaiden kielelliseen variaatioon vaikuttaa asukkaiden suhtautuminen saarella asumiseen. Ne ihmiset, jotka halusivat muuttaa pois saarelta, olivat omaksuneet kieleensä mantereelta matkustavien saaren kesäasukkaiden puhettavan piirteitä. Ne, jotka halusivat jäädä saarelle ja suhtautuivat positiivisesti saarella asumiseen, puhuivat korostetusti paikallista murretta. Tutkimus osoittaa, että kielelliseen variaatioon vaikuttaa kielenkäyttäjien suhtautuminen kielenulkoisiin tekijöihin. (Labov 1972: 4–41; Eckert 2012: 94.)

Aaltojen limittäisyydestä kertoo, että Eckert katsoo ensimmäisen aallon alkaneen Labovin vuoden 1966 New Yorkin puhekielen tutkimuksesta. Toisaalta Labovin aiempi vuoden 1963 tutkimus Martha's Vineyard -saarella edustaa etnografisen tutkimusotteensa ja analyysitapojensa puolesta ennemminkin toisen aallon tutkimusta. (Labov 1966; Labov 1972; Eckert 2012: 87–88, 94)

Sekä ensimmäisessä että toisessa aallossa kielellisen vaihtelun nähdään johtuvan sosiaalisista taustatekijöistä. Kolmannessa aallossa vaihtelu nähdään taas tärkeänä osana kieltä ja vuorovaikutusta eikä vain sosiaalisten taustatekijöiden tuloksena. Tarkastelun kohteena on, millaisia merkityksiä varioiville kielenpiirteille annetaan, sillä ajatuksena on, että variaatio itsessään luo sosiaalisia merkityksiä. (Eckert 2012: 93–94.) Lähestyn tutkielmassani kieltä kohtaan olevia käsityksiä sen kautta, mistä kielenpiirteistä informantit kokevat variaation muodostuvan. Kiinnostavaa on se, mitkä piirteet

tiedostetaan ja mitä merkityksiä niille annetaan. Tarkastelun kohteena ovat vaihtelun tiedostaminen ja myös kielenkäyttäjien asenteet eri piirteitä ja kielimuotoja kohtaan. Seuraavassa luvussa käsittelen kielenpiirteiden tiedostamisen tapoja ja sitä, miten kielestä puhutaan.

2.2 Metakieli

Metakieli tarkoittaa kieltä, jolla kielestä puhutaan. Preston on jaotellut tavallisen kielenkäyttäjän käyttämän metakielen kahteen osaan²: metakieleen 1 ja metakieleen 2. Ne eroavat toisistaan siten, että metakieli 1 on puhetta juuri kielestä, kun taas metakieli 2 sisältää asenteita ja arvotuksia kieltä kohtaan. Metakielellä 2 kommentoidaan kielen lisäksi usein myös sen käyttäjiä. (Niedzielski–Preston 2003: 302–314.) Myös Aila Mielikäinen on jakanut kielestä puhumisen tavat kahteen päätyyppiin, jotka ovat kielenainesesimerkit ja sanalliset kuvaukset. Kielenainesesimerkkeihin kuuluu kaikki murteesta esitetyt jäljitelmät ja muut kielenaineksiin liittyvät esimerkit. Sanallisiin kuvauksiin kuuluu muut selitykset ja kuvailut ilman kielenaineksia, kuten tunnepitoiset asenteelliset kuvaukset tai kielitieteellisten termien käyttö. (Mielikäinen 2005: 99.) Myöhemmin Mielikäinen ja Palander jakavat metakielen kolmeen päätyyppiin. Piirteistä voidaan esittää vain pelkkiä esimerkkejä eli jäljittelyjä. Toiseksi jäljittelyn lisäksi ilmiötä voidaan selittää omin sanoin ja kolmanneksi edellisten lisäksi tai sijasta piirteelle voidaan antaa jokin termi. (Mielikäinen–Palander 2014: 151)

On havaittu, että kuvaukset kielimuodoista tai kielenpiirteistä esitetään usein metakielen toisella tasolla. Kielenkäyttäjät kuvaavat murretta ennemminkin murrealueen puhutavan tai puheliaisuuden mukaan. Kuvaukset saattavat kohdistua kielen sijasta kokonaan myös kielenkäyttäjiiin, jolloin arviot perustuvat usein erilaisiin stereotypioihin. Kielen kuvauksiin vaikuttavat usein perinteiset maakuntastereotypiat. Mielikäinen ja Marjatta Palander (2002) antavat murreasenteita käsittelevässä artikkelissaan esimerkkejä tyypillisistä ilmauksista, joilla kuvataan ennemminkin puhujia kuin kieltä. Turkulaisten kieli on vastausten³ mukaan ”sivistyneen oloista, elitististä, sisäänpäinlämpiävää, iloista, reipasta”. Joskus kielen kuvauksiin heijastuu myös mielikuva alueen historiasta tai

² Preston (2004 [1998]: 75–101) jakoi metakielen alun perin kolmeen lajiin. Myöhemmin hän on siirtynyt metakielen kahtiajaotteluun, joka on nykyisin vakiintunut jaottelutapa kansanlingvistiksessä tutkimuksessa.

³ Esimerkit on kerätty Joensuun ja Jyväskylän yliopistojen toteuttamista kyselyistä.

maantieteellisistä piirteistä. Kuvaukset saattavat koskea myös jotain ihmisryhmää, jonka ajatellaan kuvaavan murrealuetta. (Mielikäinen–Palander 2002: 103–104.)

Kyselyjen ja haastatteluiden lisäksi murteen imitointi on yksi tapa tutkia, mihin piirteisiin tavalliset kielenkäyttäjät kiinnittävät huomiota. On havaittu, että murteita osataan usein jäljitellä, vaikkei niiden piirteitä aina pystyttäisi sanallisesti kuvaamaan. (Preston 1999: xxxv; Mielikäinen 2005: 100.) Myös Suomessa on hyödynnetty murrematkimuksia ja imitaatiotestejä tutkittaessa kielitietoisuutta. Kielenkäyttäjien murretietoisuutta käsiteltiin jo 1900-luvun alkupuolella murrematkimusten näkökulmasta (esim. Ojansuu 1908). (Mielikäinen 2005: 100; Räsänen–Palander 2015: 1.) Murteiden jäljittely on helppo tapa ilmaista murteellisuuksia, ja jäljittely on kuulunut jo vanhastaan murteenpuhujien perinteeseen (Mielikäinen–Palander 2014: 151).

2.3 Kielitietoisuuden jatkumot

Preston (1996: 40–45) esittää kielitietoisuuden koostuvan neljästä toisistaan riippumattomasta jatkumosta. Havainnollistan osa-alueita esimerkeillä tämän tutkielman aineistosta. Kielitietoisuuden osa-alueet ovat⁴:

Saavutettavuus (availability)

Kaikki kielen osa-alueet eivät ole samalla tavalla saavutettavissa tavallisille kielenkäyttäjille. Osaa kielenpiirteistä ei välttämättä tiedosteta ollenkaan eikä tällaisia kielenpiirteitä pystytä myöskään kommentoimaan. Osa kielenpiirteistä on tavallisen kielenkäyttäjän tavoitettavissa helposti: tällaisista kielenpiirteistä syntyy helposti keskustelua. (Preston 1996: 40–41.) Tässä tutkimuksessa esimerkiksi ”sanojen lyhentely” mainitaan usein.

Paikkansapitävyys (accuracy)

Käsitys jostain kielenpiirteestä ei välttämättä pidä paikkaansa, ja sitä saatetaan sen takia kuvailla väärin kielitieteelliseen tutkimustietoon verrattuna (Preston 1996: 41). Esimerkiksi tässä tutkielmassa yksi informanteista (N20) uskoo *si*-imperfektin⁵, joka on yksi tässä tutkielmassa tarkastelemistani piirteistä, liittyvän ennemminkin Oulun kuin

⁴ Olen ottanut mallia termien suomennoksista Aila Mielikäiseltä (2005: 98).

⁵ *si*-imperfekti on tyypillinen lounaismurteiden piirre, josta kerron tarkemmin luvussa 3.3.4

Turun murteeseen. Hän ei siis tunnista kyseistä piirrettä oman murrealueensa piirteeksi vaan veikkaa sen kuuluvan ennemminkin keskustelukumppaninsa (informantti N1) suvun murretaustaan. Tämä käsitys ei pidä ollenkaan paikkaansa.

Yksityiskohtaisuus (detail)

Kielenpiirteiden kuvailun yksityiskohtaisuus vaihtelee. Jotain piirrettä voidaan kuvailla hyvinkin yksityiskohtaisesti (specific) tai sitten yleisluontoisesti (global). (Preston 1996: 41.) Esimerkiksi osa informanteista mainitsee Turun murteelle tyypillisen nuotin, mutta sitä kuvaillaan hyvin yleisluontoisesti. Informantit eivät määrittele, mistä tietynlainen nuotti syntyy tai muodostuu, mutta mainitsevat sen olemassaolon kuitenkin kuvaillessaan murretta.

Hallinta (control)

Hallinnalla viitataan siihen, miten jokin piirre pystytään tuottamaan. Tämä liittyy siis murteen matkimiseen, imitointikykyyn. Jotakin piirrettä voidaan osata matkia todella hyvin, mutta sitä ei välttämättä osata muuten kuvailla. Toisaalta jotakin piirrettä ei välttämättä osata matkia tai matkimus ei pidä paikkaansa, vaikka sitä yritetään tuottaa. (Preston 1996: 41, 44–45.) Tässäkin tutkielmassa informantit saattavat tiedostaa jonkin piirteen joillakin muilla kielitietoisuuden osa-alueilla, mutta sen tuottaminen murrematkimuksessa voi olla hankalaa. Informantit myös tuovat esille, että murteen imitointi on välillä hankalaa, vaikka kokevat tuntevansa murteen hyvin. Informantit saattavat myös tuottaa jonkin piirteen matkimuksessa, mutta eivät kuvaa sitä muuten. Tällöin piirrettä osataan imitoida, mutta sitä ei kommentoida tai muuten huomioida.

Huomionarvoista on, että nämä kielellisen tiedostamisen jatkumot ovat toisistaan riippumattomia. Kielenkäyttäjä voi siis olla tietoinen kielenpiirteestä jollain yllä mainituista osa-alueista, vaikka kaikki jatkumon osat eivät olisikaan saavutettavissa tai hallinnassa. Kielitietoisuutta ei ole kannattavaa yksinkertaistaa siten, että kielenkäyttäjä joko on tai ei ole tietoinen jostain piirteestä vaan kaikki jatkumon osa-alueet on otettava huomioon. (Niedzielski–Preston 2003: 23.) Käytän tätä jatkumoa ja teoriaa apunani aineistonkäsittelyssä.

2.4 Salienssi

Tutkielmani kannalta tärkeä käsite on salienssi (saliency). Käsitettä on määritelty useammilla eri tavoilla, mutta tyypillisesti se liittyy aina jonkin kielenpiirteen tai kieleen liittyvän ilmiön tiedostamiseen ja erottuvuuteen sen kielellisestä ympäristöstä. Suomeksi salienssi on määritelty esimerkiksi kielenpiirteen havaittavuudeksi tai silmiinpistävyydeksi (ks. esim. Räsänen–Palander 2015: 5; Palliwoda–Schröder 2016: 259–262; Kurki 2018a; Kurki 2018b).

Salienssilla tarkoitetaan siis yleensä jonkin kielenpiirteen tunnistettavuutta ja havaittavuutta (Rácz 2013: 4, 23). Péter Rácz (2013) määrittelee salienssin tarkkarajaisemmin kuin sosiolingvistiikassa on yleensä tapana. Hän jakaa salienssin kahteen osaan: kognitiiviseen ja sosiaaliseen salienssiin. Piirre on kognitiivisesti salientti, jos se on kielenkäyttäjän näkökulmasta yllättävä: hän ei käyttäisi kyseistä varianttia itse (tai ei käyttäisi sitä ainakaan kyseisessä tilanteessa tai ympäristössä). Jos kognitiivisesti salientti piirre on tyypillinen jollekin tietylle ryhmälle, se voi muuttua sosiaalisesti salientiksi. Silloin tietty variantti on alkanut kantaa sosiaalista merkitystä: se voi olla esimerkiksi tyypillinen jollekin sosiaaliselle ryhmälle tai tietylle maantieteelliselle alueelle. Kognitiivisesti salientti piirre ei ole aina sosiaalisesti salientti, mutta sosiaalisesti salientti piirre on aina myös kognitiivisesti salientti. Salientti piirre ei ole välttämättä tiedostettu, ja se voi tiedostamattomanakin kantaa esimerkiksi sosiaalisia tai alueellisia merkityksiä. (Mts. 2–4: 37.)

Piirre voi tulla kuitenkin muillakin tavoin salientiksi kuin, miten Rácz sen määrittelee. Voihan jokin piirre olla kielenkäyttäjälle salientti, vaikka hän ei pitäisi sitä yllättävänä (ks. Palander 2011: 119; Kurki 2018a). Tässäkin tutkielmassa informantit esittävät oman murrealueensa piirteiksi sellaisia piirteitä, joita pitävät tavallisina ja joita he itsekin käyttävät. Tällöin piirre on kielenkäyttäjälle sosiaalisesti salientti, eli se kantaa sosiaalista merkitystä tyypillisenä piirteenä omalle murrealueelle. Piirre ei olisi Ráczin (2013) määritelmän mukaisesti kuitenkaan kognitiivisesti salientti, sillä sitä ei pidetä epäodotuksenmukaisena tai omaan puheeseen kuulumattomana piirteenä.

Salienssin käsitettä on aiemmin hyödynnetty esimerkiksi tutkittaessa murteiden tasoittumista: onko murrepiirteen salienttiudella yhteyttä siihen, väistyykö vai säilyykö tietty piirre murteessa (ks. Auer–Barden–Grosskopf 1998; Kerswill–Williams 2011).

Käsitettä on käytetty myös tutkittaessa murrenäytteiden avulla, miten hyvin kielenkäyttäjät tunnistavat kielen alueellista variaatiota ja eri varieteettien piirteitä (Palliwoda–Schröder 2016).

Suomessa salienssin käsitettä on hyödyntänyt esimerkiksi Tommi Kurki, joka on tutkinut puhenäytteiden ja verkkokyselyn avulla suomalaisten kielikäsityksiä ja sitä, miten informantit huomioivat kielen prosodisia piirteitä. Hänen tutkimuksensa todentavat, että on eroa sen välillä, mitä informantti kuulee puhenäytteessä ja mitä hän tiedostaa kuulleensa ja mitä hän kertoo kuulleensa. Myös tiedostamattomilla seikoilla, joita ei vastauksessa huomioida, on merkitystä. (Ks. Kurki 2018a; 2018b).

Tutkin piirteiden salienttiutta juuri kielitietoisuuden näkökulmasta: mihin kielenpiirteisiin kiinnitetään huomiota ja mihin piirteisiin taas ei kiinnitetä huomiota. Toisin sanoen mitkä piirteet ovat salientteja ja mitkä piirteet eivät ole? Kiinnostavaa on myös pohtia, mitä syitä tälle mahdollisesti on. Tässä tutkielmassa salientteja murrepiirteitä ovat lähinnä tiedostetut piirteet, sillä kun informantti tuottaa jonkin piirteen matkimuksessa, on oletettavaa, että se on informantille myös kognitiivisesti salientti piirre. Keskityn analysoimaan syvemmin sellaisia piirteitä, jotka tulevat esiin informanttien vastauksissa ja jotka ovat siis ainakin jollain tavalla tiedostettuja.

3 Eri kielimuodot ja lounaismurteiden alue

Tässä luvussa esittelen tutkielman kannalta tärkeitä käsitteitä eri kielimuodoista, lounaismurteiden alueen ja sen tyypillisimmät murrepiirteet. Ensin luvussa 3.1 käyn läpi murteisiin ja eri puhetapoihin liittyviä kielitieteessä käytettäviä käsitteitä. Esittelen ne, sillä tutkielman informanteilla syntyi keskustelua eri kielimuotojen välisistä eroavaisuuksista ja käsitteiden merkityksistä. Tavallisilla kielenkäyttäjillä on usein erilainen käsitys käsitteistä, joille kielitieteessä on määritelty tarkemmat merkitykset. Tämänkin tutkielman informantit käyttävät murteisiin ja kieleen liittyviä käsitteitä useissa eri merkityksissä. Luvussa 3.2 esittelen lounaismurteiden alueen, jota tutkielmani informantit pääosin edustavat. Luvussa on myös murrealueen kartta (kartta 2). Luvussa 3.3 kerron lounaismurteiden tyypillisimmistä murrepiirteistä ja lyhyesti myös lounaisiin välimurteisiin kuuluvasta Turun ylämaan murteesta, jota kaksi informanteista edustaa.

3.1 Tärkeät käsitteet

Termit *kirjakieli* ja *yleiskieli* määritellään kielitieteellisessä tutkimuksessa norminmukaisiksi kielimuodoiksi. Tavalliset kielenkäyttäjät käyttävät termejä *yleiskieli* ja *kirjakieli* yleensä vastakohtana murteettomalle puhetavalle. (Mielikäinen–Palander 2014: 40). Esimerkiksi tässä tutkimuksessa informantti V2 sanoo puhuvansa ”kirjakieltä” ja tarkoittaa tällä, ettei koe puhuvansa murteellisesti.

Kirjakieli ja *yleiskieli* on määritelty aiemmassa tutkimuksessa myös siten, että *kirjakieli* on koko kieliyhteisön yhteinen kirjoitetun kielen muoto ja *yleiskieli* on hyväksytyjen normien mukaista kieltä, joka voi olla kirjoitettua tai puhuttua. (Ikola 1972: 18.) *Kirjakiellellä* voidaan kuitenkin toisaalta tarkoittaa kirjoitetun kielen lisäksi puhuttua yleiskieltä (Sadaniemi 1964: 16). Esko Koivusalo (1986) käyttää ilmausta ”puhua kirjakieltä” artikkelissaan, jossa pohtii kirjakielen ja muiden kielimuotojen asemaa puhutussa kielessä eri tilanteissa. Hän kutsuu kirjakieltä eli normitettua kielimuotoa noudattavaa puhekieltä *yleispuhekieleksi*, tarkemmin *huolitelluksi yleispuhekieleksi* (Koivusalo 1986: 8).

Kielitoimiston sanakirja (KS) määrittelee *yleiskielen* suositusten mukaiseksi kirjoitetuksi ja puhutuksi kieleksi, jossa ei ole erikoiskiелten sanastoa. *Kirjakieli* merkitsee sanakirjan (KS) mukaan samaa kuin yleiskieli eli suositusten mukaista kieltä ja myös yleisesti kirjallisuuden kieltä. Yleiskieli käsitteenä voi luoda mielikuvan yhtenäisestä ja tavallisesta kielimuodosta. Siinä on kuitenkin paljon vaihtelevuutta ja kirjavuutta. (Kielitoimiston kielioppiopas 2017: 28.)

Termillä *murre* tarkoitetaan kielen alueellisia ja sosiaalisia varieteetteja. Se toimii eräänlaisena yläkäsitteenä jonkin tietyn alueen tai sosiaalisen ryhmän sisällä käytettävälle kielimuodolle. Aluemurteeksi kutsutaan puhekielen muotoa, jota käytetään jollain tietyllä alueellisesti rajatulla suurehkolla alueella. Aluemurteita ovat esimerkiksi lounaismurteet ja hämäläismurteet. Aikaisemmin aluemurteita nimitettiin *kansanmurteiksi*, mutta nykyisin nimitystä ei enää käytetä. (Palander 2011: 27.) Osmo Ikolan mukaan kansanmurre on kielimuoto, ”jota yleensä käyttää puheessa tietyn paikkakunnan paikallaan pysynyt väestö, sikäli kuin kirjallinen sivistys tai joukkoviestimet eivät ole sen kielenkäyttöä muuttaneet” (Ikola 1972: 21). Tällaisia puhujia tuskin on enää nykypäivänä ollenkaan. Termi *kansanmurre* ei siis sovi kuvaamaan nyky-Suomessa puhuttavia puhekielen muotoja. Yksittäisten kuntien tai kylien puhetapaa kutsutaan paikallismurteiksi. (Palander 2011: 27.) Esimerkiksi tämän tutkimuksen informantti V1 puhuu Perniön paikallismurretta. Tällaiset kunnissa puhuttavat paikallismurteet ovat osa laajempaa aluemurretta: tässä tapauksessa lounaismurteita.

Murteet ovat ajan kuluessa lähentyneet toisiaan, ja tasoittuneesta murteesta käytetään termiä *aluepuhekieli* (Mielikäinen 1986: 14). Aluepuhekielessä on kuitenkin edelleen hallitsevasti paikallismurteen piirteitä (Koivusalo 1986: 8). Väestö on nykyisin keskittynyt suuriin kaupunkeihin, ja on alettu puhua myös kaupunkipuhekielestä. Se on puhekielen muoto, jota käytetään kaupungeissa ja joka on usein saanut vaikutteita monista eri murteista. Idiolektilla eli yksilömurteella puolestaan tarkoitetaan jokaisen ihmisen omaa tapaa puhua. (Palander 2011: 27.) Myös moni tämän tutkimuksen informanteista ottaa esille, että murteet ovat tasoittumassa ja että murretta puhuvat nykyisin eniten vanhemmat ihmiset, varsinkin maaseudulla ja pienemmillä paikkakunnilla.

Edellä mainittujen kielimuotojen lisäksi Suomessa leviää yhteinen puhutun kielen muoto, josta on käytetty Palanderin (2011) mukaan ainakin termejä *nykypuhekieli*,

nykypuhesuomi, yleispuhekieli ja yleispuhesuomi. Ikola (1972) kutsuu kielimuotoa *sivistyneistön puhekieleksi*, ja Fred Karlsson (2009) nimittää sitä *arkiseksi puhekieleksi*. Tämä yhteinen puhekielen muoto ei ole yhtä huoliteltua kuin puhuttu yleiskieli, ja sen käyttö on yleistynyt koko Suomessa. Sen piirteistä ei voi tunnistaa puhujan alueellista taustaa. (Mielikäinen 1989: 16; Palander 2011: 27–28.) Toisaalta Esko Koivusalo käyttää termiä *yleispuhekieli* tarkoittaessaan puhuttua kirjakieltä (Koivusalo 1986: 8), kuten aiemmin kirjoitin. Termejä ja määritelmiä on siis monia.

Osa nykypuhekielen piirteistä on jo vanhastaan ollut laajalevikkisiä eri murrealueilla. Tällaisia piirteitä on esimerkiksi *a:n* ja *ä:n* loppuheitto sanojen *olla* tai *ei* edellä (*teill-on, täss-ei*), *i:n* kato painottomissa diftongeissa (*punanen*) sekä *i:n* loppuheitto *s:n* jälkeen (*tulis, vihreäks*). Osa nykypuhekielen piirteistä taas on yleistynyt, kun piirteet ovat ajan kuluessa levinneet murrealueelta toiselle. Itämurteiden puolelta länteen on levinnyt esimerkiksi passiivin käyttö monikon ensimmäisessä persoonassa (*me/myö tullaan*). Länsimurteiden puolelta on levinnyt piirteitä enemmän itämurteiden puolelle kuin toisin päin. Esimerkki itämurteiden alueelle levinneestä piirteestä on lyhyt MA-infinitiivin illatiivimuoto (*rupes itkeen*). (Mielikäinen 1986: 12.) Nykypuhekieli ja sen piirteet nousevat esille informanttien vastauksissa, kun he pohtivat, mikä on murretta ja mikä on niin sanottua tavallista puhekieltä.

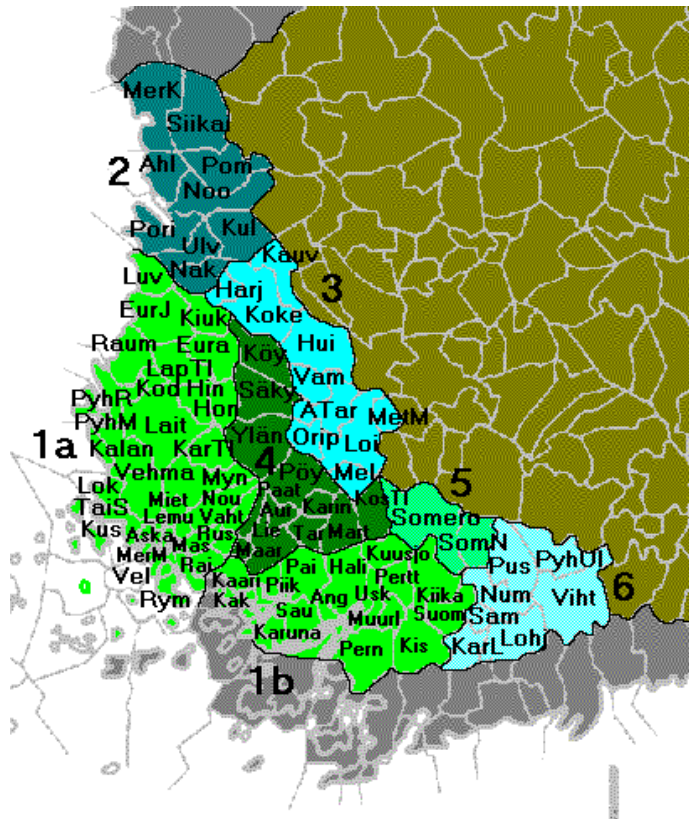
Termi *puhekieli* merkitsee yleisesti vain 'puhuttua kieltä, arkikieltä' (KS). Tutkimuksessa informantit ohjeistettiin kääntämään lukemansa teksti omalle puhekielelleen. Sillä tarkoitetaan sellaista puhuttua kieltä, jota he käyttävät tavallisesti omassa arjessaan. He muuttivat tekstin siis sellaiseksi kuin itse sen mielestään sanoisivat.

Tässä tutkimuksessa käytän informanttien kanssa puhuessani ja tehtävän ohjeistuksessa termiä *murre*. Pyysin informanteja tehtävän yhteydessä muuttamaan tekstin mahdollisimman murteelliseksi, paksuksi stereotyyppiseksi oman paikkakuntansa murteeksi. Osa informanteista pohti, muuttavatko he murteen sellaiseksi kuin ennen puhuttiin vai sellaiseksi kuin vielä nykyäänkin voi kuulla. Tämä ilmenee myös joskus yksittäisten repliikkien pohdinnassa.

3.2 Lounaismurteiden alue

Suomen murrealueet jaetaan perinteisesti kahteen pääryhmään: itä- ja länsimurteisiin. Nämä kaksi päämurrealuetta jaetaan vielä kahdeksaan eri murrealueeseen. Itämurteisiin kuuluu kaakkois- ja savolaismurteet. Länsimurteet jakautuvat lounaismurteisiin, lounaisiin välimurteisiin, hämäläismurteisiin, eteläpohjalaisiin murteisiin, keski- ja pohjoispohjalaisiin murteisiin sekä peräpohjalaisiin murteisiin. Murrealueiden jaottelu perustuu Lauri Kettusen (1940a) murrekarttoihin. Hänen murrekartastossaan esitellään eri murrepiirteiden levinneisyys Suomessa. (Leino–Hyvönen–Salmenkivi 2006: 26.) Kettunen (1940a) ei kuitenkaan erota hämäläis- ja lounaismurteiden väliin jääviä lounaisia väli- tai siirtymämurteita omaksi alueekseen. Myöskään Martti Rapola ei erota lounaisia välimurteita varsinaisesti omaksi alueekseen vaan esittelee ne lounais- ja hämäläismurteiden yhteydessä siirtymämurteina (Rapola 1990: 114–115, 124–125). Terho Itkonen (1989) esittää lounaiset välimurteet kuitenkin omana murrealueenaan. Tutkielman liitteenä on kartta (kartta 1, liite 1), josta näkee murrealueiden sijainnin. Kartta perustuu nykyään käytettävään Itkosen jaotteluun (Kotus). Tutkielmassani hyödynnän muun muassa Kettusen murrekartastoa (1940a) ja Rapolan teosta Johdatus suomen murteisiin (1990) analysoidessani informanttien vastauksia.

Seuraavalla sivulla olevassa kartassa (kartta 2) näkyy lounaismurteiden alue. Kartta havainnollistaa, miten varsinaiset lounaismurteet jakautuvat Turun kohdalla kahtia pohjoisryhmään (1a) ja itäryhmään (1b). Kartassa näkyy myös lounaisten välimurteiden alue. Se jakautuu Porin seudun murteisiin (2), Ala-Satakunnan murteisiin (3), Turun ylämaan murteisiin (4), Someron seudun murteisiin (5) ja Länsi-Uudenmaan murteisiin (6). (Savolainen 1998.)

KARTTA 2. Lounaismurteiden ja lounaisten välimurteiden alue. Lähde: Savolainen (1998).

3.3 Lounaismurteisia piirteitä

Esittelen tässä luvussa lounaismurteiden tyypillisimpiä piirteitä. Murrepiirteitä havainnollistavat esimerkit on otettu lähdekirjallisuudesta. Kerron ensin omista alaluvuissaan tämän tutkielman kannalta oleellisimmista piirteistä: *d*:n edustuksesta, lounaismurteiden erikoisgeminaatiosta, yleiskielen *ts*-yhtymän edustuksista, *si*-imperfektistä lounaismurteiden alueella ja erilaisista lounaismurteisiin kuuluvista lyhenemisilmiöistä. Tarkastelen lyhenemisilmiöitä yhtenä kokonaisuutena analyysiluvussa, joten esittelen ne myös teoriassa yhteisesti omassa alaluvussa.

Esittelen vielä tämän luvun lopuksi alaluvussa 3.3.6 muita lounaismurteiden piirteitä ja kerron myös erikseen lounaisiin välimurteisiin kuuluvasta Turun ylämaan murteesta ja siitä, miten se eroaa lounaismurteista. Kerron Turun ylämaan murteesta, koska tutkielmassa kaksi informanteista edustaa Liedon murretta. Tästä lisää luvussa 4 aineiston esittelyn yhteydessä.

Osa esittelemistäni piirteistä toki koskee laajempaakin aluetta kuin pelkästään lounaismurteiden tai lounaisten välimurteiden aluetta. Esimerkiksi *d*:n edustus *r*:nä on varsin yleinen koko länsimurteiden alueella: *r* esiintyy *d*:n tilalla lounaismurteissa, lounaisissa välimurteissa, laajalti hämäläismurteissa, Etelä-Pohjanmaan murteissa ja osassa Keski-Pohjanmaan murrealuetta (Kettunen 1940a: kartta 65).

3.3.1 *d*:n edustus

Suomen murteiden jako itä- ja länsimurteisiin perustuu pitkälti *t*:n astevaihteluun. Jo 1800-luvulla Antero Varelius jaotteli murteet kahtia itä- ja länsimurteisiin juuri painollisen tavun vokaalin ja *h*:n jäljessä esiintyneen myöhäiskantasuomalaisen *δ*:n, eli siis kirjakielen *d*:n, vastineiden mukaan. Länsimurteissa *δ* säilyi pidempään kuin itämurteissa. Itämurteissa *d*:n tilalle tuli kato tai siirtymä-äänne *v*, *j* tai *h*. Myöhemmin länsimurteissa äänne muuttui useimmissa tapauksissa *l*:ksi tai *r*:ksi. Murteissa *d* ei siis esiinny juuri ollenkaan, vaan se edustuu jonain toisena ääntenä. Itämurteissa ja keski- ja pohjoispohjalaisissa sekä peräpohjalaisissa murteissa se useimmiten katoaa, ja eteläpohjalais-, hämäläis- ja lounaismurteissa se edustuu yleisemmin joko *r*:nä ja osassa hämäläismurteiden aluetta myös *l*:nä. Kuten aiemmin kirjoitin, on lounaismurteissa *d* edustunut perinteisesti siis *r*:nä. (Kettunen 1940a: kartta 65, 66 & 81; Rapola 1990: 26, 33–34, 109–110.)

Nykyisin lounaismurteissa *d*:n paikalla on yleistynyt *r*:n rinnalle yleiskielinen *d*. Lisäksi katovariantti on levinnyt ja yleistynyt lounaismurteiden, lounaisten välimurteiden, hämäläis- ja eteläpohjalaismurteiden alueella. Kato on yleinen varsinkin *hd*-yhtymissä. (Suojanen 1985, 31–41; Mielikäinen 1991, 8–9; Kurki 1998: 31–36; Mantila 2004: 327.)

Monikon persoonapronominien muodoissa *meidän*, *teidän* ja *heidän* on esiintynyt *d*:n kato yleisemmin kuin muissa asemissa jo pidemmän aikaa. (Kettunen 1940a: kartta 79; Suojanen 1985: 40; Kurki 1998: 29–30.) Ojansuu (1903: 36–37) esittää, että kato näissä tapauksissa on tullut lounaismurteisiin lainana itämurteista, sillä kato esiintyy näissä monikon persoonapronominien genetiivimuodoissa jo vanhimmassa kirjakielessä 1500-luvun alkupuolella. Tutkijat ovat kuitenkin hylänneet tämän teorian ja pitävät todennäköisimpänä, että lounaissuomalaiset muodot palautuvat jo kantasuomalaisiin taivutusmuotoihin (Alvre 1995: 184–186). Muodot *mei(j)än*, *tei(j)än* ja *hei(j)än*, joissa esiintyy länsimurteille poikkeuksellisesti *d*:n kato, ovat siis olleet osa lounaismurteita jo hyvin kauan.

3.3.2 Lounaismurteiden erikoisgeminaatio

Suomen murteissa esiintyy kolmea erilaista konsonanttien geminaatiota eli kahdentumista. Ne ovat yleisgeminaatio, lounaismurteiden erikoisgeminaatio ja itämurteiden erikoisgeminaatio. Lounaismurteiden erikoisgeminaatiota esiintyy myös siirtymämurteiden alueella. (Kettunen 1940a: kartta 2.) Lounaismurteiden erikoisgeminaatiossa konsonantit *k*, *t*, *p* ja *s* kahdentuvat, kun ne ovat vokaalin tai soinnittoman konsonantin jäljessä ja pitkän vokaaliaineksen edellä. Pitkä vokaaliaines voi kuitenkin olla lyhentynyt, esimerkiksi *oikke* 'oikein'. Pitkä vokaaliaines voi olla joko vokaaliyhtymä tai diftongi. (Rapola 1990: 109.) Otan tarkastelussani huomioon myös geminaatiota edeltävän tavun painon ja pituuden. Lounaismurteiden erikoisgeminaatio esiintyy yleisemmin lyhyen painollisen tavun kuin pitkän ja painollisen tavun jälkeen (Mielikäinen–Paunonen–Suojanen 1976: 45).

3.3.3 Yleiskielen *ts*-yhtymä

Yleiskielen *ts*:n tilalla on lounaismurteissa useimmiten *tt*. Se vaihtelee *t*:n kanssa siten, että avotavun edellä on *tt* ja umpitavun edellä *t* (Kettunen 1940a: kartta 8). Umpitavu tarkoittaa konsonanttiin päättyvää tavua ja avotavu taas vokaaliin päättyvää tavua (VISK § 11). Vuoropuhelutekstissä esiintyy *ts*-yhtymän sisältävät sanat *itse* ja *katso*. Sana *katso* esiintyy tekstissä kaksi kertaa. Nämä sanat loppuvat kirjoitettaessa avotavuun, mutta ne kuuluvat sellaisiin muotoryhmiin, joissa esiintyy puheessa rajageminaatio eli loppukahdennus.

Rajageminaatio tarkoittaa sitä, että tiettyjen vokaaliloppuisten sanojen lopussa seuraavan sanan alkukonsonantti kahdentuu (tai vokaali alkuisen sanan edellä voi esiintyä pidentynyt glottaalinen sulkeuma). Rajageminaatio esiintyy muun muassa sellaisissa sanoissa, jotka ovat olleet alkujaan konsonanttiloppuisia. Myös yksikön toisen persoonan imperatiivin jäljessä on loppukahdennus. (VISK § 34.) Näin ollen tekstissä esiintyvät *itse* ja *katso* -sanat ovat puheessa tavallaan konsonanttiloppuisia. Tämä vaikuttaa lounaismurteiden *ts*-yhtymän variaatioon siten, että perinteiset murteelliset muodot sanoista ovat *ite* ja *kato*, sillä ne käyttäytyvät kuin niiden lopussa olisi umpitavu. Nämä olivatkin suosituimpia muotoja sekä oman puheen matkimuksissa, mutta murrematkimuksissa moni käyttää myös muotoa *itte*. Variantti esiintyy perinteisesti hämäläismurteissa, jossa *ts*-yhtymä muuttuu *tt*:ksi sekä vahvassa että heikossa asteessa (Kettunen 1940a: kartta 8).

3.3.4 *si*-imperfekti

Lounaismurteisiin kuuluu laajentunut *si*-imperfektin käyttö. Yleiskielessä *si*-tunnus tulee imperfektiin supistumaverbeissä, mutta lounaismurteissa se esiintyy muissakin tapauksissa. Verbeissä, jotka päättyvät A-infinitiivissä, on yleiskielessä, ja lounaismurteissa myös, imperfektin tunnus *si* (esim. *hän pelasi*). Lounaismurteiden laajentunut *si*-imperfektin käyttö koskee lisäksi *-ua-*, *-yä-*, *-oa-* ja *-öä-*loppuisia verbejä. Esimerkiksi verbit *puhua*, *kysyä*, *sanoa* ja *säilöä* ovat lounaismurteessa imperfektissä yksikön ensimmäisessä persoonassa *puhusin*, *kysysin*, *sanosin* ja *säilösin*. (Rapola 1990: 113; Mielikäinen–Palander 2014: 258.)

-si-päätte ei esiinny lounaismurteissakaan kaikkien verbien yhteydessä vaan vain sellaisissa tapauksissa, joissa preesens- ja imperfektimuodot olisivat murteessa muuten keskenään samanlaiset. Esimerkiksi yleiskielinen *hän sanoo* olisi lounaismurteisessa muodossa *hän sano*, koska pitkä vokaali lyhenee painottomassa pitkässä tavussa. Myös imperfektimuoto *hän sanoi* olisi lounaismurteisessa muodossa *hän sano*, koska *i* katoaa vokaalin jälkeen painottamassa tavussa. Näin ollen imperfekti- ja preesensmuoto olisivat keskenään samanlaiset. Tämän takia *sanoa*-verbi saa *si*-päätteen imperfektissä: *hän sanos*. Piirre on omaleimainen eikä kyseistä imperfektityyppiä esiinny muualla Suomessa, joten se on yksi hyvin tunnetuista tyypillisistä lounaismurteiden piirteistä. (Wiik 1998: 20–25; Wiik 2006: 210.)

3.3.5 Erilaisia lyhenemisilmiöitä

Loppuheitto tarkoittaa sanan viimeisen vokaalin katoamista kaksitavuisissa sanoissa, joissa ensitavu on pitkä, tai useampitavuisissa sanoissa. Loppuheitto ilmenee esimerkiksi siten, että pitkä on *pitk* ja terävä on *teräv*. (Rapola 1990: 107–108; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 17–18.) Inessiivin päätte *-ssa* tai *-ssä* esiintyy lounaismurteissa yleensä lyhyenä, esimerkiksi *kyläs* 'kylässä', mikä johtuu loppuheitosta. Kuitenkin tietyin ehdoin inessiivin päätte on lounaismurteissa myös *-sa* tai *-sä*. Tällainen muoto, jossa on lyhyt *s*, esiintyy vain tietyissä pronomineissa, kuten *täsä* 'tässä' ja *misä* 'missä', sekä possessiivisuffiksillisissa sanoissa. (Kettunen 1940a: kartta 104; Kettunen 1940b: 189.)

Pitkät vokaalit lyhentyvät ensimmäistä tavua edempänä puolipitkiksi tai jopa lyhyiksi vokaaleiksi, esimerkiksi *tultti kotti* 'tultiin kotiin'. Esimerkissä esiintyy myös lounaismurteinen geminaatio, jossa konsonantti *t* on kahdentunut. Sanat voivat lyhentyä

myös siten, että supistumadiftongin *i* katoaa ensitavua edempänä, esimerkiksi *jollan* 'jollain'. (Rapola 1990: 108–109; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 17–18.)

Sanan lopusta katoaa alkuperäinen *t* paitsi, kun seuraava sana alkaa *k*:lla, *t*:llä, *p*:llä tai *s*:llä. Tällöin sanan loppuun tulee sama konsonantti kuin seuraavan sanan alussa. Esimerkki *t*:n katoamisesta on *poja ova autos* 'pojat ovat autossa', ja konsonanttien kertaumasta esimerkki on *naisek käviväk kirkos* 'naiset kävivät kirkossa'. Sananloppuinen *n* taas katoaa, kun seuraava sana alkaa vokaalilla tai jollain muulla konsonantilla kuin *k*:lla, *t*:llä tai *p*:llä tai kun sanan jäljessä on tauko, esimerkiksi *poja auto* 'pojan auto'. (Rapola 1990: 109–110; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 18–19.)

Seuraavat piirteet liittyvät vielä lyhenemiseen, mutta niissä lyheneminen ei tapahdu sanan lopussa. Kaksoiskonsonantit *nn*, *mm*, *ll* ja *rr* lyhentyvät ensitavun pitkän vokaalin tai diftongin jälkeen, esimerkiksi *käänös* 'käännös'. Nämä konsonantit lyhentyvät usein myös kauempana sanassa ja joskus myös lyhyen vokaalin jälkeen, esimerkiksi *kelvoline* 'kelvollinen'. (Rapola 1990: 110.) Sisäheitto ilmenee kolmi- tai useampitavuisissa sanoissa. Siinä alkuperäisen toisen avoimen tavun vokaali on kadonnut, jos ensitavu on pitkä ja kolmas tavu alkaa konsonantilla *l*, *m*, *n*, *r* tai *v*. Esimerkiksi ”Nakkilan pappilassa” on sisäheitollisessa muodossa *Naklam paplas* ja ”semmonen” on *semne*. (Rapola 1990: 108.)

Otan analyysissä huomioon myös muita puhekielen sanojen lyhenemiseen vaikuttavia tekijöitä kuin lounaismurteiden piirteet. Tämä on aineiston kannalta hedelmällisin analyysitapa, sillä informantit käsittelevät lyhenemiseen liittyviä piirteitä yhtenäisenä kimpuna. Käsittelen luvussa 5.1.5 erityisesti loppuheittoa, sananloppuisen *n*:n katoa ja yleisesti muitakin lyhenemisilmiöitä. Havainnot koskevat sekä lounaismurteisiin että yleisesti puhekieleen liittyviä piirteitä.

3.3.6 Muita lounaismurteiden piirteitä ja eroavaisuudet Turun ylämaan murteisiin

Lounaismurteissa ilmenee myös tiettyjä äänteellisiä erityispiirteitä. Lyhyttä painollista tavua seuraavan tavun vokaali pitenee puolipitkäksi. Siihen liittyy myös vähäinen intonaation eli sävelkulun nousu. Esimerkiksi 'ajettiin torilla' ääntyisi murteellisesti siten, että *e* ja *i* pitenisivät muotoon *ajétti toríl*. Esimerkki supistumadiftongin *i* katoamisesta ensitavua edempänä on *jollan* 'jollain'. Nasaalikonsonanttien *m*, *n* ja *ŋ* jäljessä, *t* myös *l*:n

jäljessä, konsonantit *k*, *t* ja *p* voivat muuttua puolisoinnillisiksi *g*:tä, *b*:tä ja *d*:tä muistuttaviksi äänneiksi, esimerkiksi *lind* 'lintu'. (Rapola 1990: 108–109; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 17–18.)

Jälkitavuissa diftongit *ua*, *yä*, *ia* ja *iä* ovat muuttuneet ensin pitkiksi *u*-, *y*- ja *i*-vokaaleiksi ja myöhemmin lyhentyneet lyhyiksi vokaaleiksi, esimerkiksi *assu* 'asua'. Yleiskielen *ea*- ja *eä*-loppuiset nominat ovat muuttuneet ensin *iä*- ja *iä*-loppuisiksi, esimerkiksi *korkki* 'korkea'. Tämän jälkeen nominien muodot ovat kehittyneet murrealueen eri puolilla omiin suuntiinsa. Turun itäpuolella 'korkea' on muodossa *korkja*, ja Turun ylämaan alueella muoto voi taas olla *korkia*, *korkkia* tai *korkja*. Samanlainen ilmiö esiintyy Turun ja Luvian välisellä alueella ja Turun ylämaassa muissakin alun perin *ea*- tai *eä*-loppuisissa muodoissa, kuten partitiivimuodoissa tai verbeissä. Esimerkiksi 'henkeä' on *heŋkki* ja 'lukea' *lukki*. Turun itäpuolella *ea* ja *eä* ovat muuttuneet ensin muotoon *ee*, joka on sitten lyhentynyt, esimerkiksi *heŋkke* ja *lukke*. (Rapola 1990: 111–113.)

Lounaismurteissa esiintyy esimerkiksi muodot *venhe*, *unhotta*, *ihmettele*, *valhe* ja *alhal*. Niitä on kielessä edeltäneet muodot *veneh*, *unohta*-, *imehetele*-, *valeh*- ja *alahalla*. Osa muodoista on siirtynyt yleiskieleen ja sitä kautta muihin murteisiin, mutta alun perin murteissa niitä on esiintynyt vain vähän lounaismurteiden ulkopuolella. Joissain tapauksissa *ht* on muuttunut ensitavun pitkän vokaalin jälkeen tai kauempana sanassa muuttunut muotoon *tt*, esimerkiksi *laittunu* 'laihtunut'. (Rapola 1990: 110–111.)

Lounaismurteissa avoimen ensitavun *u*-, *y*- ja *i*-loppuiset diftongit muuttuvat vastaavasti *o*-, *ö*- ja *e*-loppuisiksi, jos tavurajalla on *δ*, *r*, *l*, *h* tai *v*. Lähin vokaali ei kuitenkaan saa olla samassa tai seuraavassa tavussa *u*, *y* tai *i*. Esimerkiksi *saeras* on 'sairas'. Tietyin ehdoin diftongit voivat myös redusoitua siten, että tulokseksi tulee pitkä vokaali, esimerkiksi *kööhä* 'köyhä'. Painottomassa tavussa, jossa on *i*-loppuinen diftongi, *i* taas katoaa kokonaan, esimerkiksi *punane* 'punainen'. Lisäksi alkuperäisiä *i*-loppuisia diftongeja edeltää heikko aste, joka säilyy, vaikka *i* olisikin kadonnut. Ilmiö esiintyy melko säännönmukaisesti muun muassa astevaihtelullisten nominien monikkomuotojen, verbien imperfektien kolmannen persoonan muotojen ja konditionaalien preesensin muotojen yhteydessä, esimerkiksi *tahroi* tai *tahro* 'tahtoi' ja *piräs* 'pitäisi'. Diftongit *uo*, *yö* ja *ie* avartuvat lounaismurteissa⁶, esimerkiksi *nuari tyämiäs* on 'nuori työmies' (Kettunen 1940a: kartta 155). Diftongin avartuminen tarkoittaa siis diftongin

⁶ Piirre esiintyy melkein pä koko länsimurteiden alueella.

jälkimmäisen vokaalin muuttumista väljemmäksi. (Rapola 1990: 59, 111–112; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 18–19.)

Illatiivin muoto vaihtelee eri puolilla lounaismurteita, esimerkiksi Rauman seudulla ja etelämpänäkin illatiivi on usein muodossa *taloho* 'taloon', tai se esiintyy lyhyenä illatiivina *talo* 'taloon' (Koskela 2012: 275). Suuressa osassa lounaismurteita esiintyy lyhyen illatiivin lisäksi *sse*-illatiivi. Esimerkiksi *metsä*-sanana illatiivi sanotaan *mettässe* 'metsään'. Lounaismurteiden itäryhmän puolella illatiivi voi olla muodossa *mettäs* 'metsään'. (Rapola 1990: 113; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 20.) Turun murteeseen joskus liitettävää *-seen*-päätteistä illatiivia ei esiinny lounaismurteissa. Käsitys, että 'Turku' olisi illatiivissa *Turkku(s)seen*, on virheellinen. Tämä yleinen matkimus lienee levinnyt J. Karjalaisen kappaleesta, jossa lauletaan "Ehkä mennään Turkukseen, kaadetaan viinaa kurkkuseen". Lounaismurteille tyypillinen muoto olisi kuitenkin joko *Turku* tai *Turkku* 'Turkuun'. Tämä liittyy aiemmassa alaluvussa mainittuun pitkien tavujen lyhenemiseen ensitavua edempänä. *Turkkusse* on kyllä mahdollinen illatiivimuoto edellä mainittujen rinnalla, mutta siitä väännetty nominatiivi *Turkkune* ja siitä tehdyt muut taivutusmuodot eivät kuulu paikallisten puheeseen, vaikka useilla ulkopaikkakuntalaisilla saattaakin olla sellainen käsitys. (Palander 2011: 50.)

Vanhastaan partitiivit, joissa on possessiivisuffiksi eli omistusliite, ovat usein muotoa *poikkatas* 'poikaansa'. Monikon genetiivit esiintyvät monessa eri muodossa, esimerkiksi *poikkate* tai *poikkatte* 'poikien'. Lounaismurteissa Turun seudulla imperfektissä on usein *si*-tunnus, esimerkiksi *hän istus* 'hän istui', ja konditionaali saattaa olla muotoa *kokkosis* 'kokoaisi'. Joskus imperfektin ja konditionaalin monikon kolmannen persoonan muodoissa voi olla päätteenä pelkkä *t* tai sen edustaja, esimerkiksi *tulit*, *menit ja otit* 'tulivat, menivät ja ottivat'. Osassa lounaismurteiden pohjoisryhmää nominien monikko- ja verbien imperfektivartaloihin, jotka ovat *i*-loppuisia, on kehittynyt *ei*-diftongi, jonka *i* kuitenkin osassa murrealueetta katoaa, esimerkiksi *sove* 'sopi', *ruake* 'ruokki'. (Rapola 1990: 111–113.) Astevaihtelussa *k*:n heikon asteen vastine voi olla *v* tai *j*, esimerkiksi *paljai jalvo* 'paljain jaloin' tai *näljäs* 'nälässä' (Kettunen 1940a: kartta 53).

Turun ylämaan murre kuuluu lounaisiin välimurteisiin. Siinä on paljon samoja piirteitä kuin lounaismurteissa, mutta joitakin eroja myös on. Loppuheitto esiintyy Turun ylämaan murteissa vain joissakin poikkeustapauksissa. Myöskään sisäheitto ei kuulu murrealueen piirteisiin. Loppu-*t* ja ensitavua kauempana olevat pitkät vokaalit ovat säilyneet. Myös

supistumadiftongit ovat säilyneet tai kehittyneet pitkiksi vokaaleiksi. Liedon murteeseen kuuluu oma erikoisuutensa: siihen kuuluu sellaisia muotoja, kuten *ei eelä* 'ei elä' ja *se saano* 'sanoi'. Kuitenkin muut yllä esitetyt lounaismurteiden piirteet esiintyvät pitkälti myös Turun ylämaan murteissa. (Rapola 1990: 114.)

Liedon murteessa geminoituvat samat konsonantit *k, t, p* ja *s* kuin lounaismurteissa, mutta Liedon murteessa ne geminoituvat pääasiassa yleisgeminaation ehdoin. Nämä konsonantit geminoituvat siis vain lyhyen painollisen tavun perässä. Vaikka tällainen edustus on tyypillisin Liedon murteelle, esiintyy geminaatiossa myös poikkeuksia. Joskus Liedon murteessa voi geminoitua myös muut konsonantit, varsinkin sivupainollisen tavun perässä. Myös lounaismurteille tyypillinen geminaatio on mahdollinen, eli geminaatio voi tapahtua joskus muulloinkin kuin vain lyhyen painollisen tavun perässä. (Rekunen 1994: vii–viii.)

4 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoni. Ensin kerron aineistonkeruusta ja äänityksistä. Esittelen myös vuoropuhelutekstin, jonka informantit lukivat äänitystilanteessa. Lopuksi esittelen informanttien taustatiedot.

4.1 Aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu 16 äänityksestä, jotka tapahtuivat marras–joulukuussa 2017. Informantteja on yhteensä 32. Informantit ovat Varsinais-Suomesta, ja suurin osa on turkulaisia. He muodostavat kaksi ikäryhmää, jotka olen nimennyt tässä tutkielmassa nuorten aikuisten ryhmäksi ja varttuneiden ryhmäksi. Informantit on nimetty kirjain- ja numerokoodilla, joissa N viittaa nuorten aikuisten ryhmään ja V varttuneiden ryhmään. Informantit on numeroitu siten, että kunkin ryhmän nuorin edustaja on numero 1 ja numerot kasvavat kunkin ryhmän informanttien iän mukaisesti. Informanttien tiedot on taulukoitu tutkielman loppuun (liite 3).

Äänitystilanteissa informantit kävivät läpi vuoropuhelutekstin. Tekstissä isä, äiti ja heidän poikansa Mikko keskustelevat kouluunlähdistä. Vuoropuhelutekstin on laatinut ohjaajani Tommi Kurki Satakuntalaisuus puheessa -hanketta varten. Olen saanut käyttää sitä osana tutkielmaani. Teksti löytyy tutkielman lopusta liitteistä (liite 2). Informantit lukivat tekstin ilman liitteessä olevia värimerkintöjä, jotka osoittavat tässä tutkielmassa tarkastelemieni piirteiden mahdolliset esiintymisympäristöt.

Informantit käyvät tekstin läpi kolmella eri tavalla: ensin lukemalla sen suoraan paperista, toiseksi muuttamalla tekstin oman puhetapansa mukaiseksi ja kolmanneksi vielä muuttaen tekstin oman käsityksensä mukaisesti paikkakuntansa puhetapaa vastaavaksi. Tehtävän idea on selvittää, mitä kielenpiirteitä informantit nostavat esille ja mitkä piirteet jäävät huomioimatta. Tarkastelen myös, millä tavalla informantit kuvaavat eri kielenpiirteitä. Tehtävä tehtiin yleensä pareittain, ja äänitteitä on yhteensä 16.

Jokaiseen äänitykseen osallistui aina kaksi informanttia kahta äänitystä lukuun ottamatta. Yhdessä äänityksessä osallistujia on kolme (N13, N14 ja N21), ja yhdessä osallistujia on vain yksi (N11) toisen osallistujan äkillisen peruutuksen vuoksi. Äänitykset toteutettiin

pareittain, koska tarkoituksena oli, että osallistujien on mahdollista pohtia keskenään omia vastauksiaan. On kiinnostavaa saada tietää osallistujien vastausten ohella, miten he päätyvät tiettyyn vastaukseen. Informantit saattavat tällä tavalla tietysti vaikuttaa jossain määrin toistensa vastauksiin. Painotin kuitenkin tehtävän yhteydessä, että tarkoituksena ei ole päätyä yhdessä samaan ratkaisuun. Korostin myös, että tehtävässä ei ole väärää vastauksia eikä kyseessä ole minkäänlainen tietokilpailu.

Kahdessa äänityksessä⁷ oli mukana minun ja varsinaisten informanttien lisäksi myös ulkopuolinen henkilö, jonka ei ollut tarkoitus osallistua tehtävän tekemiseen. Molemmissa äänitystilanteissa tehtävän ulkopuolinen henkilö oli varsinaisten informanttien tuttu. Henkilöt osallistuivat muutaman kerran äänitystilanteeseen kommentoimalla tehtävää tai informanttien vastauksia. Kommentit olivat molemmissa äänityksissä saman tyyppisiä: ulkopuolinen henkilö kysyi informanteilta, puhuisivatko informantit oikeasti tuolla tavalla. Tämä ei kuitenkaan ole suuri ongelma, sillä kommentointi oli vähäistä ja kaikissa äänityksissä oli muutenkin mahdollista, että tehtävän tekemiseen osallistuvat informantit kyseenalaistavat toistensa vastauksia.

Hankin informantteja pääasiassa sosiaalisen median välityksellä, ja suurin osa informanteista on tuttaviani. Se, että tunsin informantit etukäteen, oli äänitystilanteissa luultavimmin eduksi, sillä tunnelma lienee ollut tästä syystä rennompia. Yhdessä äänitykseen osallistuneet informantit tunsivat kaikki aina toisensa, ja pidän myös tätä etuna. Äänitystilanteet sujuivat melko vapautuneesti myös niiden informanttien kanssa, joita en ollut tavannut aiemmin. Joissain tapauksissa informantit olivat jännittyneitä äänitystilanteen alkupuolella ja vastasivat kysymyksiin niukemmin ja jäykemmin kuin myöhemmin rentoutuessaan ja tottuessaan äänitykseen. Yhdessä tapauksessa osallistuja vastasi hyvin niukasti ja jätti myös monet taustatietokohtansa tyhjiksi. Otan kuitenkin myös hänen havaintonsa osaksi aineistoa siltä osin kuin niitä on.

Olen tutkielmaa tehdessäni ottanut huomioon tutkimusetiikan ja pitänyt huolen tutkielman eettisyydestä. Käsittelen informanttien äänitteiden sisältöä ja taustatietoja siten, että takaan informanteille anonymiteetin. Kerron heistä tutkielmassani vain sellaisia tietoja, jotka he ovat itse antaneet tutkimuskäyttöön. Käsittelen informanttien äänitteitä ja taustatietoja eettisesti siten, etteivät informantit ole tunnistettavissa tutkielmassani. Käytän tutkielmassani koodinimiä, jotta informantit ovat erotettavissa toisistaan, mutta

⁷ V4:n ja V6:n sekä V9:n ja V10:n äänityksissä

eivät kuitenkaan tunnistettavissa. Äänitykset olivat aina etukäteen sovitut, ja informantit allekirjoittivat lupalaput, joiden sisällön kävimme yhdessä informanttien kanssa läpi, jotta informanteille olisi selvää, miten äänitteitä käytetään. Informantit ovat antaneet minulle luvan äänittää itseään ja myös käyttää näitä äänitteitä ja heidän itsestään antamia taustatietoja tutkielmani aineistona.

4.2 Tehtävän ohjeistus ja kysymykset

Informanttien tehtävänä oli lukea lyhyt vuoropuhelu, joka on myös tämän tutkielman liitteenä. Olen merkinnyt liitteeseen tässä tutkielmassa käsiteltävien murrepiirteiden mahdolliset esiintymisympäristöt. Näitä merkintöjä ei ollut informanteille annettussa tekstissä. Tekstissä Mikko-niminen henkilö on lähdössä kouluun ja keskusteleo vanhempiensa kanssa kouluunlähdöstä.

Vuoropuheluteksti on melko lyhyt, mutta se tarjoaa kuitenkin hyvin mahdollisuuksia eri piirteiden toteuttamiselle. Lisäksi se herätti informanteissa keskustelua ja toimi hyvin myös virikkeenä laajemmalle keskustelulle murrepiirteistä. Tehtävän tarkoitus ei ole näytellä vuoropuhelun henkilöitä, vaan teksti on vuoropuhelu sen takia, että se olisi helppo muokata puhutuksi kieleksi. Jotkut informanteista kuitenkin miettivät rooleja, ja saattoivat pohtia esimerkiksi sitä, miten vuoropuhelun henkilöiden ikä tai asema vaikuttavat heidän puhetapaansa. Jotakin repliikin muutosta saatettiin siis perustella henkilön iän ja perhesuhteen perusteella.

Osallistujien tehtävänä oli lukea teksti ensin yksin läpi lukupuhuntana. Informantit lukivat tekstin siis ääneen vuorotellen itsenäisesti. Tämän jälkeen teksti muunnettiin sellaiseksi kuin he itse puhuisivat omalla puhekielellään. Nyt informantit kävivät tekstin läpi repliikki kerrallaan, ja he saivat puhua keskenään ja miettiä ääneen, miten itse sanoisivat repliikit. Joissain tapauksissa informantit tuottivat useamman repliikin tai koko vuoropuhelun putkeen. Tehtävän tekeminen ja keskustelu eteni sillä tavalla, mikä tuntui luontevimmalta äänitystilanteesta riippuen. Kolmanneksi teksti muunnettiin samalla periaatteella vielä sellaiseksi stereotyyppiseksi murteeksi, jota omalla paikkakunnalla puhutaan. Informantit saivat tässäkin vaiheessa puhua keskenään ja pohtia, miten tekstin voisi kääntää vahvasti murteelliseksi.

Ohjeistin informantteja puhumaan oman murrealueensa ”stereotyyppistä, paksua murretta”. Se merkitsi osallistujille jossain määrin eri asioita. Osa pyrki puhumaan omien sanojensa mukaan, kuten oikein vanhat turkulaiset puhuisivat. Osa taas pyrki puhumaan sellaista murretta, jota vielä kuulee mutta joka on silti stereotyyppistä ja paksua. Joskus informantit myös miettivät esimerkiksi, miten nuoret ja miten vanhat turkulaiset sanoisivat jonkin repliikeistä. Joskus informantti saattoi tuottaa repliikistä kaksi versiota tai sanoa, ettei tiedä, miten jokin asia sanottaisiin oikein ”aidolla murteella”, mutta tuotti repliikin, miten se sanottaisiin nykyisellä murteella. Informanttien kesken syntyikin keskustelua jonkin verran siitä, millaista on ”aito murre”. Olisin voinut tutkijana ohjeistaa informantteja tiukemmin ja yhdenmukaisemmin puhumaan tietynlaista murretta. En pidä kuitenkaan kovin ongelmallisena vaan ennemminkin odotuksenmukaisena, että ”paksun ja stereotyyppisen” murteen määritelmä vaihtelee osallistujien kesken jonkin verran.

Tehtävän lopuksi esitin vielä yleisiä kysymyksiä murteesta. Kysyin seuraavat kysymykset vapaamuotoisesti ja keskustelunomaisesti äänityksen lopussa:

Mikä tekee teidän mielestänne oman paikkakuntanne murteesta sellaisen kuin se on⁸?

Mikä on tyypillistä oman paikkakuntanne murteelle?

Ketkä puhuvat murretta tai missä sitä voi kuulla?

Puhutteko itse mielestänne murretta? Miten oma puheenne eroaa murteesta, jos niissä on mielestänne eroa?

Äänitystilanteissa tavoitteena oli rento tunnelma ja keskustelunomaisuus. Pyrkimys luontevuuteen ja rentouteen toki vähensi jossain määrin äänitysten yhdenmukaisuutta. Tilanteet elivät jonkin verran, ja keskustelu eteni osittain myös omalla painollaan. Osa informanteista keskusteli ja pohti ääneen useimpia repliikkejä, ja osa muutti useamman repliikin putkeen ilman yhteistä mietiskelyä. Joissain tapauksissa jokin repliikki saattoi jopa jäädä kokonaan sanomatta keskustelun edetessä polveilevasti ja vauhdikkaasti eteenpäin. Joihinkin kohtiin informantit eivät välttämättä halunneet vastata mitään, koska kokivat, etteivät osaa oikeaa muotoa. Pyrin kuitenkin palauttamaan keskustelun sellaisiin kohtiin, joissa jokin repliikki jäi sanomatta.

⁸ Muotoilu riippuu siitä, mistä informantti itse on kotoisin. Kysymys oli yleensä muotoa: ”Mikä tekee Turun murteesta Turun murteen?”

Aineiston keräämisen jälkeen jäin miettimään omaa toimintaani äänitystilanteissa ja antamieni ohjeistusten johdonmukaisuutta. Olin ensimmäisissä äänitystilanteissa jäykempi ja varovaisempi kuin myöhemmissä, millä saattaa myös olla vaikutusta äänityksissä. En alkuun esimerkiksi aina ”vaatinut” ihmisiä sanomaan samaa repliikkiä uudestaan, jos informantti koki ja sanoi sen esimerkiksi olevan täysin sama kuin edellisen informantin vastaus. Äänitystilanteissa vaikutti useammat vaihtelevat tekijät, mutta tällaisessa tutkimusasetelmassa muuttuvat seikat ovat kuitenkin jossain määrin väistämättömiä.

4.3 Informanttien taustatiedot

Aloitin esittelemällä lyhyesti informanttien alueellista taustaa. Kaikki nuorten aikuisten ryhmän informantit edustavat lounaismurteiden aluetta. Kaksi informanttia varttuneiden ryhmässä ovat lietolaisia ja edustavat lounaisten välimurteiden alueella, kuten jo aiemmin kerroinkin. Nuorten aikuisten ryhmän kaikki informantit ovat tällä hetkellä turkulaisia. Heistä 11, eli puolet ryhmästä, on syntynyt ja asunut koko ikänsä Turussa⁹. Kahdeksan informanttia on asunut Turun lisäksi muualla Varsinais-Suomessa. Heistä neljä on asunut pidempiä ajanjaksoja Turun lähikunnissa Raisiossa, Ruskolla tai Vahdolla (nykyisin osa Ruskoa). Toiset neljä ovat muuttaneet Turkuun nuorena aikuisena. He ovat alun perin kotoisin Raisiosta, Kaarinasta, Mynämäeltä ja Liedosta. Loput kolme informanttia ovat asuneet lyhyitä aikoja myös muualla kuin lounaismurteiden alueella. Varttuneempien informanttien ryhmän kymmenen informantin kotipaikkakunnat ovat Turku, Kaarina, Lieto, Suomensjärvi ja Perniö. Varttuneiden ryhmän informantit ovat asuneet suurimman osan elämästään samalla paikkakunnalla. Muutama heistä on asunut kuitenkin lyhyitä ajanjaksoja muuallakin.

Informantit N2, V9 ja V10 ovat asuneet suurimman osan elämästään Liedossa, joka kuuluu Turun ylämaan murrealueeseen. N2 on kuitenkin käynyt koulua ja viettänyt muuten aikaa Turun alueella, joten hän kääntää tekstin stereotyyppiseksi Turun murteeksi ja edustaa näin ollen lounaismurteiden aluetta. Informantit V9 ja V10 edustavat

⁹ En laske muualla asumiseksi alle vuoden mittaisia lyhyitä jaksoja, jos informantti on esimerkiksi ollut vaihdossa ulkomailla tai muuten hetkellisesti poissa kotiseudultaan.

lounaisten välimurteiden aluetta, minkä otan huomioon analyysissäni. Alueiden murre-eroista kerron tämän tutkielman luvussa 3.

Informanteista valtaosa on naisia: mukana on 22 naista ja 10 miestä. Informantit on jaettavissa iän puolesta kahteen ryhmään: nuoriin aikuisiin ja varttuneisiin. Varttuneiden ryhmässä on 10 informanttia, joista 7 on naisia ja 3 miehiä. Nuorten aikuisten ryhmässä on 22 informanttia, joista 7 on miehiä ja 15 naisia. Varttuneiden informanttien ryhmässä vanhin osallistuja on syntynyt vuonna 1945 ja nuorin 1964. Osallistumishetkellä nuorin heistä on 49 ja vanhin 72. Nuorten aikuisten ryhmässä vanhin osallistuja on syntynyt vuonna 1986 ja nuorin vuonna 1995. Osallistumishetkellä nuorin informantti on 22 ja vanhin 31.

Nuorten aikuisten ja varttuneiden välisen ikäeron voi katsoa erottelevan ryhmät toisistaan, vaikka varttuneiden ryhmän ikähajonta on selvästi suurempi kuin nuorilla. Nuorten aikuisten ryhmässä suurin ikäero on 9 vuotta, kun varttuneiden ryhmässä se on enimmillään 23 vuotta. Varttuneiden ryhmä on myös merkittävästi pienempi kuin nuorten aikuisten ryhmä. Katson kuitenkin, että kymmenen informanttia riittää nuorten aikuisten ryhmän vertailuryhmäksi. On mielenkiintoista selvittää, miten varttuneiden ajatukset mahdollisesti eroavat nuorten aikuisten käsityksistä.

Olen koonnut informanttien taustatiedot kahteen taulukkoon, jotka löytyvät tutkielman liitteistä (liite 3). Taulukoista löytyvät tiedot, jotka kysyin taustatietolomakkeella: informantin syntymävuosi, syntymä- ja asuinpaikkakunta sekä tiedot informantin aiemmista asuinseuduista, koulutuksesta ja ammatista. Lomakkeessa kysyttiin edellisten lisäksi sukupuolta, ja lomakkeen lopussa on kohta ”muuta lisätietoja”, johon pyysin kirjoittamaan, mistä informantin vanhemmat ovat kotoisin. En kuitenkaan taulukoi informanttien vanhempien asuinseutuja, mutta voin tarvittaessa nostaa analyysin yhteydessä esiin myös vanhempien murretaustan.

Nuorten aikuisten ryhmässä informanteista 13 on päätoimisesti opiskelijoita ja seitsemän on jo työelämässä. Aineistosta huomaa, miten nykyään on melko yleistä kouluttautua useammalle alalle. Osa aineiston opiskelijoista opiskelee jo toista tutkintoa. Jokainen nuorten aikuisten ryhmän informanteista on käynyt toisen asteen koulutuksenaan lukion, minkä jälkeen he ovat jatkaneet opiskelemaan joko ammatti- tai korkeakouluun. Päätoimisista opiskelijoista 10 opiskelee yliopistossa, kaksi ammattikorkeakoulussa ja yksi ammattikoulussa. Työelämässä olevista kolmella on ammattikorkeakoulu- ja

kahdella yliopistotutkinto, yhdellä on ylioppilas pohjainen ammattikoulututkinto ja yhdellä on ammattikorkeakouluopinnot keskeytyneet. Tiedot on ilmoitettu taulukossa, joka on tutkielman liitteenä (liite 3). Olen merkinnyt taustatiedot, kuten informantit ovat ne itse ilmoittaneet.

Varttuneiden ryhmässä suurin osa informanteista on käynyt ammattikoulun. Kaksi vanhinta informanttia ilmoittaa taustatietolomakkeessa olevansa eläkkeellä, ja yksi informanteista (V2) ei kertonut lomakkeessa ammattiaan tai koulutustaan. Nuorten aikuisten ja varttuneiden ryhmän välillä on siis ero myös koulutusasteessa: nuorten ryhmässä kaikki ovat ylioppilaita, ja 19 informanttia 22:sta opiskelee korkeakoulussa tai on jo valmistunut sieltä, kun taas varttuneiden ryhmässä ei ole korkeakoulutettuja. Tämän takia mahdollisesti erilaisten käsitysten voi ajatella johtuvan ikäeron lisäksi myös koulutuserosta. Ryhmien koulutustasojen erot toisaalta heijastelevat myös yhteiskunnan rakennetta. Korkeakoulutettujen määrä on kasvanut vuosien varrella, sillä yleensä uudet sukupolvet kouluttautuvat enemmän kuin edelliset (Tilastokeskus 2012).

Tietoa informanttien murretaustasta on liitteistä löytyvän taulukon lisäksi luvussa 3.2. Luvussa on esitelty myös kartta, joka havainnollistaa informanttien alueellista taustaa lounaismurteiden ja lounaisten välimurteiden alueella.

5 Analyysi

Keskityn ensin alaluvussa 5.1 tarkastelemaan sellaisia piirteitä, jotka nousevat aineistosta erityisesti esiin. Tarkasteltaviksi piirteiksi valikoin *d:n* edustuksen, lounaismurteiden erikoisgeminointin, *ts*-yhtymän, *-si*-imperfektin ja sananloppuiset lyhenemisilmiöt. Näiden lisäksi käsittelen alaluvussa 5.2 muita piirteitä. Kerron, miten erilaisia piirteitä huomioidaan ja mitä piirteitä ei huomata.

Olen litteroinut kaikki äänitteet karkealla tarkekirjoituksella ja havainnollistan aineistoa antamalla esimerkkejä siitä. Lyhyet esimerkit ovat osana juoksevaa tekstiä, mutta pidemmät esimerkit keskusteluista on sisennetty ja numeroitu. Esimerkkeihin on merkitty informantin koodinimi. Omat puheenvuoroni on merkitty kirjaimilla SS.

Tarkastelen sekä informanttien keskustelussa esiin nostamia havaintoja että matkimuksissa esiintyviä toteutumia. Nämä piirteet eivät ole aina samoja. Vaikka jokin piirre mainittaisiin tyypillisenä murteellisuutena, sitä ei välttämättä toteuteta matkimuksessa. Jokin piirre taas saatetaan toteuttaa matkimuksessa, mutta sitä ei erikseen eksplikoida keskustelun aikana. Sama pätee sekä oman puheen että murteen matkimuksissa. Analyysin yhteydessä keskityn tarkastelemaan sitä, kuinka moni informantti on havainnut tai tuottanut jonkin piirteen. En siis useinkaan esitä lukuja siitä, kuinka monta kertaa jokin piirre edustuu kaiken kaikkiaan informanttien puheessa äänitysten aikana. Informantit toistavat repliikkejä eri tavoin pohtiessaan vastaustaan, joten ei ole mielekäästä laskea, kuinka monta kertaa jokin piirre esiintyy äänitysten aikana. Esimerkiksi informantti N3 toistelee repliikkiä ”En mitään. Minä jään kotiin tänään. Tuleekohan telkkarista mitään mielenkiintoista?” seuraavalla tavalla pohtiessaan, miten itse sanoisi kyseisen repliikin omassa puheessaan:

1)

öön ”en mitään kai”. mä sanoisin et ”ei mittää”, ”eimitää”. öö. ”mä jään tänää, mä jään kotii tänää.” [Kuiskaa:] ”mä jään tänään kotiin. ehkä mä jään kotiin. tänään. tuleekohan telkkarista mitään”. [Jatkaa normaalilla äänenvoimakkuudella:] ”tuleekoha telkust mitää?” mä voisi sen kysyy tolee. ”tuleeks telkkarist mitään?”

Keskityn tarkastelemaan nimenomaan niitä piirteitä, jotka esiintyvät repliikissä, jonka informantti on valinnut lopulliseksi vastaukseksi. Otan kuitenkin huomioon myös informanttien pohdinnat eri piirteistä erityisesti tarkastellessani yleisesti sitä, miten eri piirteitä huomioidaan ja mitä ei huomioida.

Etenen siten, että käsittelen valitut piirteet omissa alaluvuissaan. Ensin kerron, miten piirre esiintyy aineistossa ja miten sitä on yleisesti huomioitu. Sitten käsittelen erikseen oman puheen matkimuksen ja murrematkimuksen tulokset. Lopuksi kirjoitan vielä kokoavasti muita aineistosta esiin tulleita pohdintoja. Kerron, miten piirrettä kuvaillaan ja kutsutaan ja mitä merkityksiä sille mahdollisesti annetaan. Analysoin nuorten ja varttuneiden ryhmän vastauksia rinnakkain. Kokoan vasta tutkielman lopussa, miten ikäryhmä mahdollisesti vaikuttaa informanttien vastauksiin.

5.1 Varioivat piirteet

Tarkastelen ensin luvussa 5.1 valitsemiani piirteitä, jotka varioivat aineistossa selvästi useimpien informanttien matkimuksissa. Käsittelen omissa alaluvuissaan *d*:n edustuksen, lounaismurteiden erikoisgemiaation, yleiskielen *ts*-yhtymän, *si*-imperfektin ja lyhenemisilmiöitä.

5.1.1 *d*:n edustus

Kaikki informantit huomioivat *d*:n edustuksen muuttuvana piirteenä yleiskielen, oman puhekielensä ja murteen välillä. Jokaisessa äänityksessä kommentoidaan tai keskustellaan erikseen *d*:stä. Sen variaatio puhekielen ja yleiskielen välillä on siis tiedostettu informanttien keskuudessa. Tutkimusten mukaan äänteelliset erot, kuten juuri *d*:n vaihtelu, onkin yksi helpoimmin huomattavista murteellisuuksista (Mielikäinen–Palander 2014: 151).

Vuoropuhelutekstissä *d* esiintyy 12 kertaa sanoissa *lähde*, *kahdeksalta*, *odottaa*, *edes*, *tuoda*, *teidän*, *viedä*, *meidän*, *syödä*, *käydä* ja sanassa *ehdit*, joka esiintyy tekstissä kaksi kertaa. *d* esiintyy siis neljä kertaa *h*:n jälkeisessä asemassa, jossa *d*:n kato lienee nykyisin yleistymässä myös lounaismurteissa ainakin nuorten kielenkäyttäjien puheessa, kuten kerroin aiemmin luvussa 3.3.1. Nämä neljä tapausta ovat siis sanat *kahdeksalta*, *lähde* ja *ehdit*, joka esiintyy tekstissä kaksi kertaa eri repliikeissä. Vierasperäisiä sanoja, joissa olisi *d*, kuten *radio*, ei esiinny tekstissä. Aineistoni vuoropuhelutekstissä esiintyy myös sanat *meidän* ja *teidän*. Ne edustavat niitä monikon persoonapronominien muotoja, joissa esiintyy usein kato myös lounaismurteissa (ks. luku 3.3.1).

Tarkastelen *d*:tä yleisesti, mutta otan myös huomioon sen aseman ja esiintymisympäristön. Kiinnitän huomiota siihen, esiintyykö *d* *hd*-yhtymässä ja esiintyykö se pitkän vai lyhyen vokaaliaineksen jäljessä (ks. Kurki 1998: 27–44). Otan myös huomioon *meidän*- ja *teidän*-muodot erikseen. Aineistoni on kuitenkin suppea, joten tarkastelen *d*:tä lähinnä yleisellä tasolla enkä siksi juurikaan vertaile *d*:n edustuksia eri ympäristöissä. Tuon kuitenkin esille analyysini yhteydessä seikat, jotka mahdollisesti vaikuttavat piirteen esiintymiseen tai salienssiin. Vuoropuhelutekstissä *d* esiintyy lyhyen vokaaliaineksen jäljessä sanoissa *odottaa* ja *edes*, pitkän vokaaliaineksen jäljessä sanoissa *tuoda*, *teidän*, *viedä*, *meidän*, *syödä* ja *käydä*.

5.1.1.1 *d* omassa puheessa

Oman puheen matkimuksissa suurimmalla osalla informanteista *d*:n edustuksena on joko kato tai sitten *d* säilyy. Tarkastelen ensin erikseen *d*:n edustusta *hd*-yhtymässä tekstin ensimmäisen repliikin ”Lähde kahdeksalta niin ehdit!” avulla, koska siinä esiintyy kolme *hd*-yhtymää. Repliikin erilaiset matkimukset osoittavat, miten *d*:n edustus vaihtelee tässä asemassa erityisesti juuri kadon ja säilymisen välillä eri informanteilla. Kuten aiemmin mainitsin, kato on nykyisin yleistymässä oleva variantti *hd*-yhtymissä (Mantila 2004: 327), joten on odotettavaa, että kenties juuri tässä repliikissä *d* edustuu herkästi katona.

Lähde esiintyy 22:lla informantilla muodossa *lähe*, ja neljällä informantilla muodossa *lähde*. Kahdella informantilla *d*:n edustuksena oli joissain kohdin myös *r*, ja he molemmat käyttävät muotoa *lähre*. Neljä informantia käyttää muunlaista ilmausta *lähde*-sanantilalla, esimerkiksi *men* ja ”*sumpittää - - lähtee*”. Kato *d*:n sijalla on kuitenkin tässä repliikissä selvästi yleisin variantti.

Sana *kahdeksalta* esiintyy myös useimmiten ilman *d*:tä, mutta *d* säilyy kuitenkin useammin kuin *lähde*-sanassa. 17 informantia käyttää muotoa *kaheksalt(a)*, ja 11 informantia käyttää muotoa *kahdeksalt(a)*. Kolme informantia muuttaa kohdan muotoon *kasilt*. Sanassa *ehdit* taas *d*:n katoaminen ja säilyminen on hyvin tasaista. 13 informantia käyttää muotoa *ehdit* ja yhtä moni informantti käyttää muotoa *ehit*. Kaksi informantia vastaa käyttävänsä jompaakumpaa, yksi pohtii muotojen *ehit* ja *kerkeet* välillä. Kolme informantia käyttää verbiä *keritä/keretä*.

Näistä esimerkeistä voi päätellä, että *d*:n säilyminen ja kato ovat molemmat informanttien puheessa esiintyviä muotoja, mutta *d*:n kato vaikuttaa olevan jopa yleisempi kuin *d*:n

säilyminen. Lounaismurteinen *r* ei esiinny informanttien oman puheen matkimuksissa juurikaan. Sitä käyttää vain kaksi (V4 ja V6) informanteista.

Informantti N20 kommentoi omaa *d*:n käyttöään seuraavasti:

2)

selkeesti mult tippuis tuolt "lähde"-sanast deet pois, "kahdeksalt" menis "kasiks", "niin" ois "ni", "ehit", deet pois ihan niinku kaikest. "lähe kasilt ni ehit!"

— —

"oottaa", taas ni... mä en käytä deetä näköjään ollenkaan, nyt tajuu ittekin sen.

Hän kiinnittää erityistä huomiota *d*:n katoon omassa puheessaan kommentoiden sitä erikseen ja vaikuttaa yllättyneeltä siitä, miten johdonmukaisesti hänen puheessaan *d* edustuu katona. Informantti käyttää repliikissä myös puhekielistä sanaa *kasi*, johon hän viittaa ja jota hän saattaa tarkoittaa yhtenä esimerkkinä *d*:n katoedustuksesta. Tässä kohtaa kyse ei olekaan *d*:n kadosta vaan kokonaan toisesta sanasta, jossa *d* ei esiinny ollenkaan. Muuten hänen havaintonsa ja esimerkkinsä pitävät paikkansa. N20 käyttääkin *d*:tä vain muutamassa kohdassa matkimuksissaan, mikä on linjassa hänen muun äänityksessä tapahtuvan puheensa kanssa. *d* esiintyy hänellä pitkän vokaaliaineksen jälkeen verbityypin 2 verbeissä *tuoda*, *viedä*, *käydä* ja *syödä*. *d*:n säilymistä näissä muodoissa voi selittää se, että muodoissa *tuoa*, *vieä*, *käyä* ja *syöä*, joissa esiintyy *d*:n kato, tavunrajalle muodostuisi diftongin ja lyhyen vokaalin jono, joka olisi hankala lausua. Itämurteisissa muodoissa *tuua*, *viiä* tai *syyä* esiintyy *d*:n kadon lisäksi ensitavun diftongin monoftongiutumisen (Kettunen 1940a: kartta 74). Nämä muodot vaatisivat siis *d*:n kadon lisäksi diftongin assimiloitumisen, jolloin yleiskielisissä sanoissa tapahtuisi kaksi äänteenmuutosta. Lounaismurteissa perinteisesti sanat olisivat muodossa *tuara*, *viärä* ja *syärä*.

Informantin N20 kanssa samassa äänityksessä olleella informantilla N1 *d* säilyy useammassa kohdissa. Hän käyttää *d*:tä myös sellaisissa sanoissa, joissa on *hd*-yhtymä: *kahdeksalta*, *ehdit*. Molemmilla informanteilla genetiivimuodot *meidän* ja *teidän* esiintyvät muodoissa *meijä*, *teijä*, kuten suurimmalla osalla informanteista.

Prestonin (1996) terminologiaa käyttäen *d* on kaikille informanteille helposti saavutettava piirre, jota kommentoidaan sanallisesti. Informanttien sanalliset kuvaukset ja matkimuksessa tuotetut *d*:n edustukset ovat yhdenmukaisia. Moni informantti sanoo, että välillä *d* jää pois ja välillä säilyy, ja näin *d* myös tuotetaan matkimuksissa.

Vain kaksi informanttia käyttää *r*:ää oman puheensa matkimuksessa. Informantit V4 ja V6 käyttävät omassa matkimuksessaan *r*:ää *d*:n sijalla. Molemmilla *d*:n paikalla esiintyy matkimuksissa välillä *d*, välillä *r* ja välillä kato. He kuuluvat varttuneiden ryhmään, ja onkin oletettavampaa, että *r* esiintyy vanhempien ihmisten puheessa kuin nuorten. Seuraavassa esimerkissä he pohtivat *lähde*-sanaa, jonka he sanoisivat *r*:n kanssa. He myös sanallistavat sen, että *d* esiintyy sanassa juuri *r*:nä.

3)

V6: ”*lähre*”. *ärrän kans*.

(V4: naurahdus)

V6: *hä?*

V4: *nii nii-i*.

V6: *niimmää ainaki sanoisi*.

V4: *nii se on kyl ”lähre”*. *Joo*.

V6: *eikä ”lähde”, ku ”lähre”*.

Informantit V4 ja V6, jotka käyttävät oman puheen matkimuksessa *r*:ää, eivät käytä äänitystilanteessa sitä omassa vapaassa puheessa. Tämä ei toki tarkoita sitä, että *d* ei koskaan esiintyisi heidän puheessaan *r*:nä. Se ei kuitenkaan ilmene suhteellisen lyhyen äänityksen aikana.

5.1.1.2 *d* murteessa

Melkein kaikki päätyvät keskusteluissaan siihen, että *d* on perinteisessä lounaismurteessa *r*. Vain yhdessä äänityksessä *r*-edustusta ei pidetä lounaismurteisena tai ainakaan Turun murteeseen kuuluvana. Informantit N15 ja N22 päätyvät siihen, että Turun murteessa *d* jätetään pois. Informantti N22 perustelee katoa sillä, että ”porilaiset sanoo *lähre*”. Seuraavassa esimerkissä he pohtivat, miten sanoisivat repliikin ”Lähde kahdeksalta, niin ehdit.” Esimerkistä huomaa myös, miten informantit neuvottelevat eri vaihtoehdoista keskenään, mikä oli hyvin tavallista äänitystilanteissa. Tässä tapauksessa he päätyvät keskenään samaan ratkaisuun.

4)

N15: *miten tää niinku? ku nyt mul alkaa tulee sitä just et, vanhemmat on Satakunnast, kai turkulaiset sanoo deen kuitenkin, eiku se jätetään pois ”lähe”, et ei niinku ”lähre”*.

N22: *mut kekkä sanoo ”lähre”?*

N15: *no porilaiset*.

N22: *porilaiset sanoo "lähre". Okei.*

N15: *kunne sanoo "rario" ja-*

N22: *nii sanooki.*

N15: *se on "lähe".*

Tarkastelen taas repliikkiä ”Lähde kahdeksalta niin ehdit” ja sen kautta *d*:n edustusta *hd*-yhtymissä murteessa. Informanteista 16 muuttaa *lähde*-sanana muotoon *lähre* ja 7 muotoon *lähe*. Loput informanteista ei käytä kyseistä verbiä matkimuksessaan, vaan se korvataan jollain muulla ilmauksella tai sanaa ei muuten sanota. Esimerkiksi informantti N8 esittää repliikin seuraavasti: ”*Kylmää luulen et sumpittää kahreksalt lähtee et sä ehrit.*” Yksikään informantti ei käytä *d*:llistä muotoa *lähde*. Myös *kahdeksalta* muokataan useimmiten *r*:lliseen muotoon *kahreksalt(a)*. Tätä muotoa käyttää 16 informanttia. Kadollista muotoa *kaheksalt(a)* käyttää 8 informanttia ja yksi informantti säilyttää *d*:n matkimuksessaan ja sanoo *kahdeksalta*. V2 ei muuta repliikistä mitään, ja V10 ei sano repliikkiä ollenkaan. Äänitystilanteessa informantit saattoivat joskus hyppiä repliikistä toiseen ja keskustella pitkään repliikkien välissä, jolloin oli mahdollista, että yksi repliikeistä jäi toiselta informantilta kokonaan muuttamatta. Näin käy kuitenkin harvoin.

Ehdit-sanassa vaihtelu on tasaisempaa. Suosituin on tässäkin *ehrit*, jota käyttää 10 informanttia. *Ehit*-muotoa käyttää 6 informanttia ja yksi informantti säilyttää *d*:n matkimuksessa. Informantti V4 muuttaa repliikin muotoon ”*Lähre kahdeksalt niin ehdit*”, joten hän on kyllä tietoinen *d*:n vaihtelusta *r*:n kanssa, mutta käyttää sitä vain ensimmäisessä sanassa. *Ehtiä*-ilmaus korvataan usein myös *keritä*-verbillä, jota käyttää 5 informanttia. Kaksi informanttia muuttaa verbin muotoon *ehtisit*, jossa saattaa olla kyse yrityksestä käyttää lounaismurteiden *si*-imperfektiä. Suosituin variantti näille *hd*-yhtymän sisältäville sanoille on murrematkimuksessa *r*:llinen vaihtoehto, toisena on *d*:n kato, ja vain yksi informantti¹⁰ (V4) käyttää tässä repliikissä *d*:tä. Oman puheen matkimuksissa kirjakieliset variantit, joissa *d* on säilynyt, ovat yleisiä, kun taas murrematkimuksessa niitä ei juurikaan esiinny. Informantit tietävät, että murteessa ei esiinny kirjakielistä *d*:tä.

Se, onko matkimuksessa kato vai *r*, riippuu osittain myös siitä, millaiseksi informantti kokee stereotyyppisen murteen. Informantit N2, N4, N5 ja N6 käyttävät

¹⁰ Myös informantti V2 käyttää *d*:tä, mutta hän ei muuttanut repliikeistä juuri mitään.

murrematkimuksissaan katomuotoja, mutta toteavat keskustelussa äänityksen aikana, että vanhemmat lounaismurretta puhuvat ihmiset käyttävät *r*:ää *d*:n sijasta. Informantit N2 ja N6 toteavat, että vanhat turkulaiset sanovat *d*:n *r*:nä, mutta nykyisessä Turun murteessa *d*:tä ei sanota ollenkaan. Heidän murrematkimuksissaan *d*:n paikalla on useimmiten kato, mutta joissain sanoissa *d* on myös säilynyt.

Informanteista 25 tuottaa *d*:n *r*:nä joissain kohdin murrematkimustaan, mutta *r* ei kuitenkaan aina esiinny matkimuksessa systemaattisesti jokaisessa mahdollisessa esiintymisympäristössä. Välillä *d*:n paikalla on myös kato, ja välillä se säilyy. Joissain repliikeissä saatetaan keskittyä tuottamaan jotain toista murrepiirrettä, jolloin *d*:n muuttamiseen ei välttämättä kiinnitetä yhtä lailla huomiota. Informantti N18 kokee, että Turun murteessa *r* on *d*:n tilalla vain osassa mahdollisissa esiintymisympäristöissä ja että esimerkiksi *meirän* kuuluu ennemminkin Pohjanmaalla puhuttavaan murteeseen. Informantti N19 ei jaa näkemystä ja vetoaa isoäitiinsä eräänlaisena murreauktoriteettina esimerkissä 2.

5)

N18: — — *mut joo noi on ainaki noi deet niinku vaihtuu aika pitkälti ärräks, taino ei kaikki kyl. jos tulis niinku se "meidän" ni sit tulis "meirän" ni sit se menee jo johonki pohjamaan murteeseen.*

N19: *entiä, kyl meitä mamma sanoo välil "meirä"-*

N18: *"meirän"? aijaa.*

N19: *ei aina. mut välil.*

N18: *kyl se on ehkä niinku enemmän kuitenkin se "meijän". mut joo. mut niinku tossaki nii "lähre kahreksalt". "eres hetken".*

Informantti N18 on havainnut, että *meijän* esiintyy murteessa usein ilman *d*:tä, vaikka lounaismurteessa muuten *d* korvautuu *r*:llä. Hän ei perustele, miksi juuri tässä sanassa *r* olisi Pohjanmaan murretta, mutta hän kuitenkin tiedostaa, että Turun murteessa tässä muodossa on kato. Kuten aiemmin tutkielman teoriaosuudessa kirjoitin, monikon persoonapronominien genetiivimuodoissa *d*:n kato on ollut jo vanhastaan osa myös lounaismurteita. Informantti tiedostaa siis poikkeuksellisen *d*:n variaation juuri tässä asemassa. Hän tuo myös esiin sen, että *d* erottelee murteita toisistaan.

Systemaattinen matkiminen siten, että *d* tuotettaisiin aina *r*:nä, on harvinaista. Tähän vaikuttanee osittain se, että systemaattinen matkiminen on hankalaa varsinkin, jos informantti keskittyy tuottamaan ja ilmentämään repliikissä jotain toista piirrettä. Osa

informanteista sanoo myös erikseen, että murteessa joihinkin kohtiin tulee *r* ja joihinkin ei, kuten informantti N18 pohtii esimerkissä 2. Seuraavassa esimerkissä informantit N3 ja N10 pohtivat, kuuluuko Turun murteeseen se, et ”siel on se ärrä siel välis välil” vai ei. Hekin tulevat tulokseen, että *r* kuuluu Turun murteeseen joissakin kohdin, mutta ei kaikissa asemissa.

6)

N10: *mä miettisi jopa sitä et onks se niinku “lähre”.*

N3: *nii onks se turkulaista et siel on se ärrä siel välis välil, ku mäki miätin sitä, et “lähre”.*

— —
N10: *ei se kai oo? ainakaa tos kohtaa. emmä tiä, ku on jotenki vaikee sillee. ite ei ehkä sillee osaa kategorisoida.*

N3: *se vois olla niinku et “lähe kaheksalt ni ehrit” esimerkiks.*

N10: *nii sillee.*

N3: *sillee se vois olla mut ei molemmis nyt ainakaa.*

N10: *”lähe kaheksalt” tai ”lähe kasilt”*

N3: *totta! Se on juu-*

N10: *”ni ehrit”, ”ni ehrit”*

Suurin osa informanteista pitää *r*:ää *d*:n edustuksena tyypillisenä oman alueensa murrepiirteenä, mutta sanovat myös, että nykymurteessa tai heidän omassa puhekielessään sitä ei enää esiinny. Informantti V1 toteaa murrematkimuksensa jälkeen:

7)

nii. mut et siin o iha selväst et jos määki, mä en oo koskaa sitä ajatellut mut et siin niinku deekin ni se on niinku ärrä.

Hän kuitenkin toteaa perään, että hänen omassa puheessaan *d* on säilynyt, mihin V2 lisää, että ”naurettais muute”.

Suurin osa sekä nuorten aikuisten että varttuneiden ryhmän informanteista tuo esille, että *r d*:n vastineena ei ole nykymurteessa enää elinvoimainen piirre. Aineiston perusteella *r d*:n edustuksena on nykyisin stigmatisoitunut, sillä se mielletään usein vanhanaikaiseksi tai maalaismaiseksi. Informanttien omassa vapaassa puheessa *d* edustuu *r*:nä vain kerran. V1 on itse asiassa kaikista informanteista ainut, joka käyttää *r*:ä *d*:n vastineena omassa puheessaan äänityksen aikana. *d* edustuu hänen puheessaan *r*:nä kuitenkin vain yhdessä tapauksessa. Hän käyttää vapaan keskustelun aikana kerran ilmausta *tieräksä*. Ilmaus

voinee olla kuitenkin alueellisesti kiteytynyt eräänlaiseksi keskustelupartikkeliksi, joten sinänsä sen käyttö ei välttämättä ilmennä sitä, että *r* olisi muutenkin yleisesti käytössä informantin puheessa *d*:n edustuksena. Muuten *d* edustuu hänenkin puheessaan yleensä katona tai säilyneenä.

5.1.1.3 Kokoavasti *d*:n edustuksesta

d:n eri edustukset ovat informanteille salientti piirre. Suurin osa informanteista tuottaa oman puheen matkimuksessaan sekä *d*:tä että *d*:n katoa. *d*:n kato vaikuttaa informanteista tavalliselta puhekieliseltä piirteeltä, eikä kukaan liitä sitä erityisesti itämurteisiin liittyväksi piirteeksi. Kato vaikuttaa tämän tutkielman perusteella varsin yleiseltä variantilta myös lounaismurteiden alueella. Oman puheen matkimuksissa *d* katoaa useammin *hd*-yhtymässä (*lähe, kaheksalt, ehit*), lyhyen vokaaliaineksen (*oottaa, ees*) ja monikon kolmannen persoonan genetiivimuodoissa (*mei(j)än, tei(j)än*) kuin pitkän vokaaliaineksen jäljessä (*tuoda, viedä, syödä, käydä*), jolloin se yleensä säilyy. Matkimuksissa esiintyvät piirteet ovat osittain linjassa sen kanssa, miten nykyisten lounaismurteiden *d*:n vastineita kuvataan nykytutkimuksissa (ks. luku 3.3.1).

Informantit tiedostanevat, että *d*:n edustus saattaa vaihdella myös sen äänneympäristön ja aseman mukaan. Informantit tuottavat *d*:n eri tavoin eri yhteyksissä, vaikka sitä ei juurikaan sanallisesti eritellä tai analysoida. Esimerkiksi *r*-varianttia kommentoidaan kuitenkin joissain keskusteluissa, että se ei tule aina vaan vain joihinkin kohtiin. Informantit eivät erittele, millä perusteella *d*:n variantti vaihtelee. Prestonin jatkumoiden mukaan piirre on informanteille kyllä helposti saavutettavissa, mutta kuvailun yksityiskohtaisuus ei ole tarkkaa vaan se on yleisluontoista (global).

Informantit tuovat myös sanallisesti esiin sen, että omassa puheessa ja murteessakin on variaatiota *d*:n edustuksessa. Informantit eivät anna syytä ilmiölle tai erittele sitä, mikä vaikuttaa siihen, että joihinkin sanoihin kuuluu *d* tai *r* mutta toisiin taas ei kumpikaan. Monet kuitenkin tuovat esille sen, että vaihtelua on. Osa informanteista pohtii matkimusten yhteydessä sitä, että *d* edustuu eri kohdissa eri tavalla, mutta enimmäkseen informantit toteavat yleisesti, että *d* on murteessa *r*. Vain yksi informantti (V6) tuottaa systemaattisesti *r*:n koko murrematkimuksen ajan, mutta muuten kukaan informantti ei tuota systemaattisesti vain yhtä *d*:n edustusta missään matkimuksessa. Informantit V3 ja V7 käyttävät *r*:ää murrematkimuksissaan, mutta kummallakin on yhdessä (eri) repliikissä yksi *d*, mikä on luultavimmin ”lipsahdus”, kun on keskitytty tuottamaan toista piirrettä.

On epätodennäköistä, että informantilla olisi ajatus, että juuri siinä sanassa *d* yllättäen säilyisi, koska asiaa ei muuten kommentoida tai perustella.

Kaiken kaikkiaan murrepiirteenä *r* lounaismurteiden *d*:n edustuksena on informanteille tuttu asia. Sen tuottaminen murrematkimuksissa vaihtelee. Syitä tähän on pääasiallisesti kolme. Ensinnäkin osa käyttää matkimuksessaan nykymurretta, jossa *r*:n on informanttien näkemyksen mukaan korvannut kato. Toiseksi osa perustelee, että *d*:n edustus vaihtelee tapauskohtaisesti. Kolmanneksi osa informanteista jättää varmaankin epähuomiossa jonkin *d*:n muuttamatta. Näistä kaksi viimeistä koskee myös oman puheen matkimuksia. Onkin tavallista, että yksi piirre voi edustua tavallisen kielenkäyttäjän puheessa eri tavoin. Piirteet varioivat myös idiolektien sisällä, eikä kielenkäyttäjä käytä aina vain yhdenlaista varianttia.

5.1.2 Lounaismurteiden erikoisgemmaatio

Vuoropuhelutekstissä suurin osa mahdollisista lounaismurteiden erikoisgemmaation esiintymisympäristöistä on lyhyen pääpainollisen tavun jälkeen. Erikoisgemmaatio esiintyy yleisemmin juuri lyhyen painollisen tavun jälkeen kuin pitkän ja painollisen tavun jälkeen (Mielikäinen–Paunonen–Suojanen 1976: 45).

Vuoropuhelutekstissä mahdollisuus erikoisgemmaatiolle lyhyen painollisen tavun jälkeen on sanoissa *katua*, *mitään*, *kotiin*, *jotain*, *nopeasti*, *pysyy* ja sanassa *pitää*, joka esiintyy tekstissä kaksi kertaa. Suurimmassa osassa näistä sanoista on kyse mahdollisesta *t*:n geminoitumisesta. Sillä on kuusi mahdollista esiintymispaikkaa, ja *p*:llä ja *s*:llä on yksi mahdollinen geminoitumisympäristö lyhyen pääpainollisen tavun jälkeen. Erikoisgemmaatio on mahdollinen vuoropuhelutekstissä myös sanoissa *ainakaan*, *aikaa*, *menkää*, *mihinkään* ja *ruokaakin*. Näissä sanoissa mahdollinen erikoisgemmaatio ei esiinny lyhyen painollisen tavun jäljessä. Mahdollinen geminoiva konsonantti on näissä kaikissa klusiili *k*. Se esiintyy sanoissa *aikaa*, *menkää* ja *ruokaakin* pitkän painollisen tavun jäljessä. Sanassa *mihinkään* *k* esiintyy pitkän pääpainottoman tavun jälkeen. Sanassa *ainakaan* *k* esiintyy lyhyen pääpainottoman tavun jälkeen.

Mahdollisten esiintymisympäristöjen määrä tietenkin vaikuttaa informanttien matkimuksissa esiintyvän erikoisgemmaation määrään. Yleisesti ottaen erikoisgemmaatiota esiintyy informanttien matkimuksissa melko paljon. Noin puolet informanteista käyttää sitä oman puheen matkimuksissa, ja murrematkimuksissa

jokaisella informantilla¹¹ on ainakin yksi geminaatio. Piirrettä myös kommentoidaan erikseen sanallisesti, ja siitä annetaan esimerkkejä tyypillisenä murteellisena piirteenä.

Seuraava taulukko havainnollistaa erikoisgeminaation esiintymistä informanttien matkimuksissa. Taulukossa esitetään, kuinka monen informantin matkimuksessa esiintyy taulukkoon merkityn konsonantin geminoituminen. Luvuissa ei siis oteta huomioon sitä, kuinka monta kertaa geminaatiota käytetään matkimuksissa. Lukuihin on laskettu vain lopullisissa repliikeissä esiintyneet geminaatiot. Mukana ei siis ole sellaisia informantteja, jotka harkitsevat geminaatiota, mutta päätyvät sanomaan lopullisen repliikin ilman sitä.

Taulukko esittää ensimmäisessä sarakkeessa ensin lounaismurteiden erikoisgeminaation kuuluvat konsonantit omilla riveillään, ja viimeisellä rivillä on yleisgeminaatio. Toisessa sarakkeessa esitetään lukumäärät niistä informanteista, joiden repliikeissä rivillä esitetty konsonantti geminoituu oman puheen matkimuksessa. Kolmannessa sarakkeessa on lukumäärä niistä informanteista, joiden repliikeissä rivillä esitetty konsonantti geminoituu murrematkimuksessa. Viimeiseltä riviltä näkee lukumäärän informanteista, joiden matkimuksissa jokin konsonantti geminoituu yleisgeminaation sääntöjen mukaisesti eikä geminaatio noudata erikoisgeminaation sääntöjä. Informanttien lukumäärän vieressä lukee informanttien kokonaismäärä lukujen suhteuttamisen helpottamiseksi.

TAULUKKO 3. Matkimuksessa geminaatiota käyttävien informanttien määrä.

Geminoitunut konsonantti	Oman puheen matkimus	Murrematkimus
$k \rightarrow kk$	2/32	12/32
$t \rightarrow tt$	15/32	31/32
$p \rightarrow pp$	1/32	3/32
$s \rightarrow ss$	-/32	3/32
yleisgeminaatio	-/32	4/32

Taulukosta voi havaita, että geminaatio tuotetaan selvästi useammin murrematkimuksessa kuin oman puheen matkimuksessa. t geminoituu varsin usein myös oman puheen matkimuksessa ja melkein poikkeuksetta murrematkimuksessa. Tähän voi

¹¹ Pois lukien informantin V2, sillä hän ei muuttanut repliikkejä juuri ollenkaan.

vaikuttaa se, että *t* esiintyy aineistossa poikkeuksetta lyhyen painollisen tavun jälkeisessä asemassa, jossa geminoituminen on nykyisin yleisempää kuin pitkän tavun jäljessä. Muiden konsonanttien kahdentuminen on huomattavasti vähäisempää, mihin toki vaikuttaa mahdollisten esiintymiskohtien vähäisyys. *p* ja *s* voivat geminoitua kumpikin vain yhdessä kohtaa vuoropuhelutekstissä. *k*:lla on viisi mahdollista esiintymisympäristöä, mutta se ei esiinny tekstissä lyhyen painollisen tavun jäljessä. Tämä vaikuttanee siihen, että *k* geminoituu harvemmin *t*:hen verrattuna.

5.1.2.1 Erikoisgeminaatio omassa puheessa

Erikoisgeminaation esiintyminen oman puheen matkimuksissa jakautuu siten, että 15 informantilla esiintyy erikoisgeminaatiota jossakin repliikissä ainakin kerran ja 17 informantilla sitä ei esiinny lopullisessa matkimuksessa ollenkaan. *t*:n geminoituminen on yleisintä: Se geminoi kaikilla, jotka käyttävät erikoisgeminaatiota matkimuksessaan. Oman puheen matkimuksissa *k*:n, *p*:n ja *s*:n geminoituminen on vähäistä. Yhdelläkään informantilla ei esiinny *s*:n geminoitumista, *p* geminoituu yhdellä informantilla (N17) ja kahdella informantilla esiintyy *k*:n geminoituminen (V1 ja V6). Informantin N17 *p* geminoituu repliikissä: ”*Katony noppeest et Mattiki tulee.*” Matkimuksissa *t* geminoituu useimmiten *mittää(n)*-sanassa. Informantit käyttävät äänityksen aikana erikoisgeminaatiota omassa vapaassa puheessaan melko samalla tavalla kuin matkimuksissaan. Osalla informanteista *t* geminoituu myös matkimusten ulkopuolella vapaassa puheessa, ja lisäksi muutamalla vanhemmalla informantilla esiintyy myös *k*:n geminoitumista.

Informantti N17 pohtii seuraavasti, miten sanoisi vuoropuhelun isän repliikin ”Sitten sinut pitää taas tuoda sinne”:

8)

määki sanoisin sen et ”pitää”, mul tulee ehkä enemmän niinku et ”pittää”. mul tulee yleensä, mul ainaki tulee helposti kaks teetä tommosee tai siis yleensä tulee et sanotaa vaik ”tarttee” tai ”pittää” ni se on ainaki omas, omas kieles tulee helposti.

Informantti rinnastaa *tarttee*- ja *pittää* -ilmaukset toisiinsa, vaikka niissä on kyse eri ilmiöistä. Hän kuitenkin on huomioinut, että puheessa *t* kahdentuu joissain kohdin. Informantti tietää, että *t* saattaa kahdentua murteessa ja myös hänen omassa puheessaan. Prestonin taksonomian mukaan piirre on hänelle saavutettavissa, mutta virheellisen rinnastuksen takia havainto ei pidä täysin paikkaansa ja se ei ole kovin täsmällinen.

Toisenlainen esimerkki erikoisgeminaatiosta on informantilta V4. Hän kommentoi sitä, miten Turun murre on hänen mielestään paljolti kadonnut ja tulee samalla käyttäneeksi lounaismurteille tyypillistä erikoisgeminaatiota *kukaan*-sanassa:

9)

V4: *kylmää sanoisin nii, nykyään. se on hävinny se turunmurre aika paljo.*

— —

V4: *ku ei sitä oikee käy- puhu niinku kukka.*

5.1.2.2 Erikoisgeminaatio murteessa

Kaikilla informanteilla, paitsi V2:lla, joka ei juurikaan muuttanut repliikkejä kirjakielestä, esiintyy murrematkimuksessa *t:n* geminoitumista. Esimerkiksi informantti V6 toteaa: ”*Turkulaine sanoo kahden teen kans se. Mittä.*” Useat informantit tuottavat *t:n* geminoitumisen hyvin systemaattisesti mahdollisissa esiintymisympäristöissä. Geminaatio nostetaan useimmissa keskusteluissa yhdeksi tyypillisistä murrepiirteistä joko sanaesimerkin kautta tai kommentoimalla muuten joidenkin konsonanttien kahdentumista.

Useimmiten tiedossa on nimenomaan *t:n* geminoituminen, ja joskus kommentoidaan myös *k:n* kahdentumista. Lounaismurteiden erikoisgeminaatioon kuuluvaa *p:n* ja *s:n* kahdentumista ei kommentoida, mutta jotkut informantit tuottavat ne matkimuksissaan. *p* kahdentuu *nopeasti*-sanassa kolmen informantin (N8, N17, N18) matkimuksissa, ja *s* kahdentuu kolmen informantin (N9, N18, V1) matkimuksessa *pysyy*-sanasta.

Luvun 5.1.2 taulukosta 1 näkee, että *k* geminoituu erityisesti informanttien murrematkimuksissa eikä niinkään oman puheen matkimuksissa. Tekstissä mahdollista erikoisgeminaatiota edeltää pitkä tavu painollisena sanoissa *aikaa*, *ruokaakin*, *menkää* ja painottomana sanassa *mihinkään*. Sanassa *ainakaan* *k* on lyhyen ja painottoman tavun jäljessä. *k* geminoituu aineistossa aika tasaisesti eri esiintymisympäristöissä.

Kaikkia sanoja ei aina sanota matkimuksissa ollenkaan. Esimerkiksi joskus repliikkiä *Voinko minä odottaa vähän aikaa, edes hetken?* lyhennetään ja ilmaus *vähän aikaa* jätetään kokonaan pois. Muotoa *aikka(a)* käyttää matkimuksissaan 4 informanttia, kuten myös *ruokkaa(kin)*. Viiden informantin matkimuksessa on *menkkä(ä)*, kolmella *mihinkkä(än)* ja vain kahdella on muoto *ainakka(an)*. Irrallisina esimerkkeinä *k:n* geminaatiosta annetaan *kukka* ‘kukaan’ ja *oikke* ‘oikein’.

Joissain matkimuksissa esiintyy muidenkin konsonanttien kuin klusiilien *k*, *p*, *t* tai sibilantin *s* kahdentumista: N9 ja N10 käyttävät sanaa *tännä* 'tänään', V5 käyttää sanaa *pimmiä* 'pimeä' ja V8 sanaa *puhhuu*¹² 'puhua'. Vanhastaan myös *n* ja *h* ovat voineet harvinaisissa tapauksissa kahdentua, ja poikkeuksellisesti erikoisgeminaatioon kuuluvat myös *sanno* 'sanoa' ja *puhhu* 'puhua' (Koskela 2012: 274). Sanassa *pimmiä* taas eä-yhtymä muuttuu iä-yhtymäksi. Tämä piirre kyllä esiintyy lounaismurteissa, vaikka *m* ei lounaismurteissa kahdennukaan. *Tännä* ei ole erikoisgeminaatiota, jossa geminaatio koskee vain klusiileja ja sibilanttia *s*. Siinä esiin esiintyy kuitenkin lounaismurteille tyypillinen pitkän jälkivokaalin lyhentymisen. Tämän takia muodossa ei ole kyse yleisgeminaatiostakaan, jossa nasaaliäänteetkin kahdentuvat, koska siinä tapauksessa jälkivokaali ei lyhentyisi. Muoto ei vastaa lounaismurteiden nykyistä tai vanhaa murretta, vaikka informanteilla on muodostunut tällainen käsitys.

Geminaatiota pidetään yhtenä tyypillisenä piirteenä omalle murrealueelle. Kysymykseen siitä, mikä on tyypillistä Turun murteelle, informantti N8 nostaa esille ensin kysymykset, jotka alkavat kieltosanalla ("*Ei sul täs mittää pillimehui ois myynnissä?*") ja "kaksoiskonsonantit" tarkoittaen tällä juuri konsonanttien kahdentumista. Informantti N8 kuvaa tyypillistä murrepiirrettä seuraavasti:

10)

sit tuli tosi paljo kaikkee semmost "pittää" ja tai vähä semmost niinku emmätiädä onksse sit tyypillist turummurteel mut jostai mul tuli kuitenkin semmoset niinku jotai kaksoiskonsonanttei.

Samassa äänityksessä N7 vielä lisää vastaukseen, että äänenpaino muuttuu, sanat lyhenevät ja "*dee muuttuu ärräks*".

5.1.2.3 Kokoavasti erikoisgeminaatiosta

Erikoisgeminaatiota kuvataan useimmiten kieliesimerkkien avulla antamalla sanastoesimerkkejä esimerkiksi sanomalla, että murteeseen kuuluu muodot *jottai* tai *mittä*. Joskus informantit luonnehtivat murretta siten, että siihen kuuluu paljon konsonantteja, millä saatetaan viitata juuri erikoisgeminaatioon. Vaikka informantit eivät eksplikoi, että kahdentuminen liittyisi juuri tiettyihin konsonantteihin, he antavat

¹² *Puhhu* kuuluu poikkeuksellisesti erikoisgeminaation piiriin (Koskela 2012: 274), mutta V8:n käyttämä muoto *puhhuu* kuuluu oikeastaan yleisgeminaation piiriin, sillä siinä lopun vokaaliaines ei lyhene. V8:n vastaukseen on voinut vaikuttaa, että hän on syntynyt ja elänyt elämänsä ensimmäiset viisi vuotta Somerolla, missä esiintyy yleisgeminaatiota.

esimerkkejä ja muokkaavat vuoropuhelua pääosin siten, että he eivät sekoita erikois- ja yleisgemaatiota keskenään.

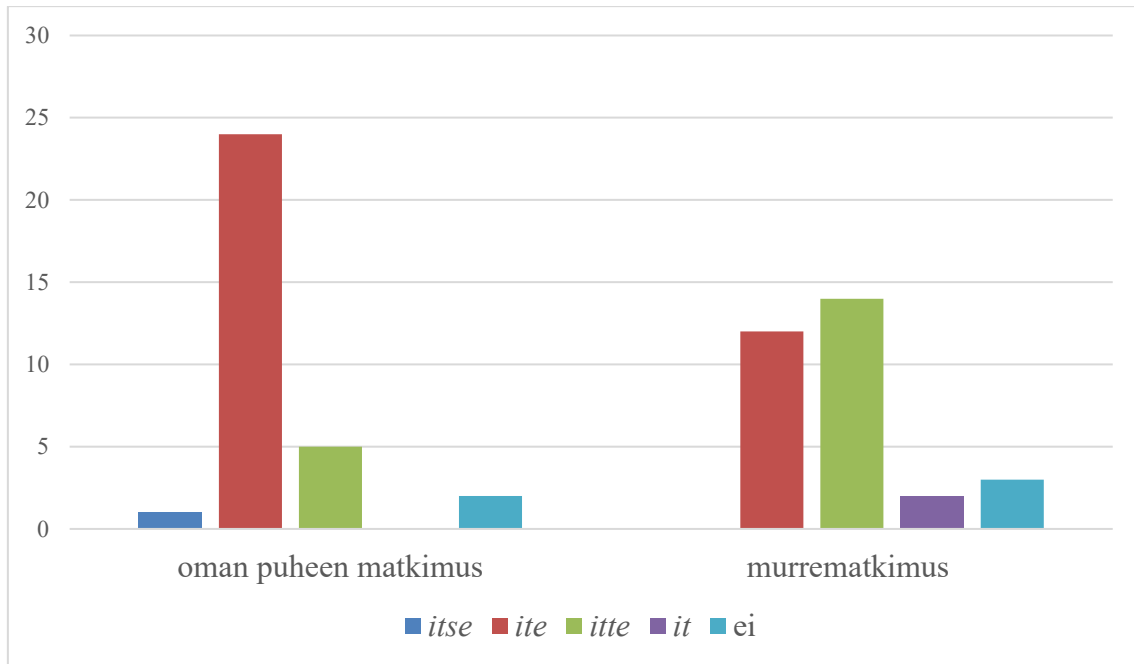
t:n kahdentuminen vaikuttaa olevan informanteille erityisen salientti. Varsinkin muodot *mittä* ja *jottai* annetaan usein esimerkkeinä tyypillisestä murteesta. Tämä liittyy myös yleisiin sanontatapoihin, joita esiintyy puheessa melko usein. Informanttien vastauksissa tulee erikseen erityisesti esille erikoisgemaation sisältävä ilmaus *ei (mul) mittä* vastauksena kuulumisten kyselyyn sekä negatiolla alkava kysymys ”*Ei sul mittä...?*”

Erikoisgemaatio on jossain määrin salientti kaikille informanteille. Se, minkälaisena piirteenä sitä kuvataan tai ajatellaan, tosin vaihtelee. Osa tiedostaa juuri konsonanttien muutoksen, ja osa tuo esiin huomaamansa piirrettä tiettyjen sanojen kautta. Erikoisgemaation on joiltain osin lounaismurteissa väistytävä piirre. Ilmaukset *jottai* ja *mittä* vaikuttavat tutkielmassa kuitenkin edelleen varsin elinvoimaisilta.

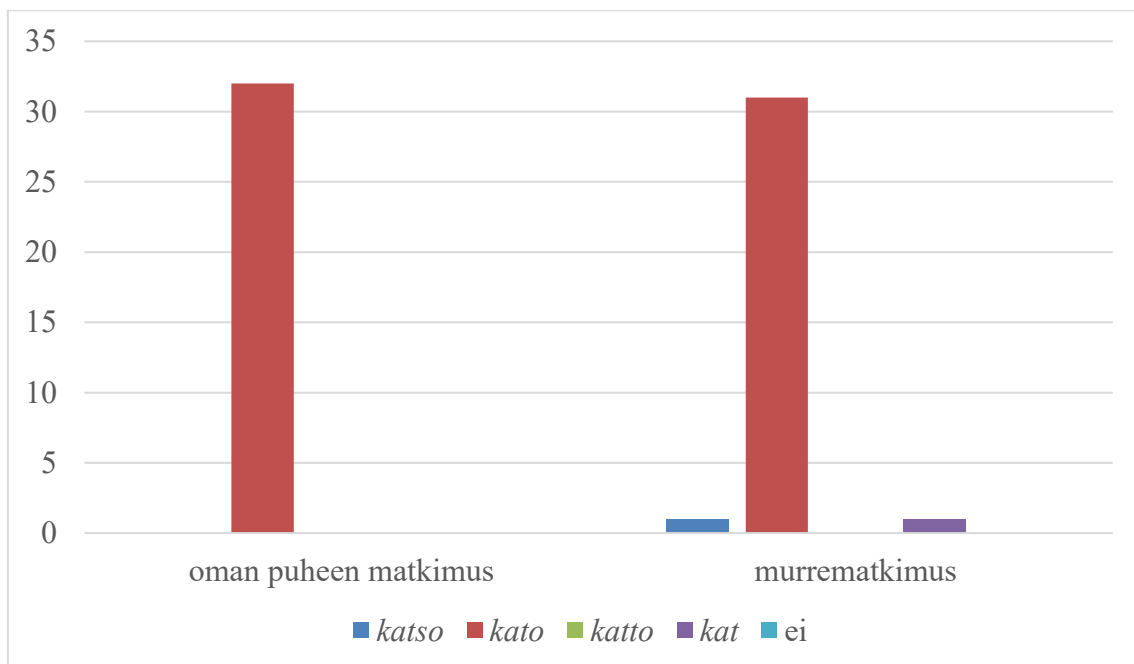
Luultavasti *t* geminoituu aineistossa voimakkaammin kuin muut konsonantit useammasta syystä. Ensiksikin se esiintyy vuoropuhelutekstissä useammin kuin muut konsonantit. Toiseksi myös sen takia, että *t* esiintyy vuoropuhelussa aina lyhyen tavun jälkeen. Toisaalta *t:n* gemaatiota kommentoidaan myös sanallisesti eniten, ja siitä annetaan eniten esimerkkejä matkimusten ulkopuolella. Tätä saattaa selittää ilmausten *jottai* ja *mittä* mahdollinen tuttuus ja yleisyys.

5.1.3 *ts*-yhtymä

Tarkastelen seuraavaksi, miten informantit huomioivat yleiskielen *ts*-yhtymän edustuksen ja miten he tuottavat Kouluunlähtö-tekstissä esiintyvät *itse-* ja *katso-*sanat. *Katso* esiintyy tekstissä kaksi kertaa. Seuraavat kuviot (kuvio 1 ja kuvio 2) havainnollistavat, mitä muotoa informantit käyttävät matkimuksissaan. Sanojen erilaisia variantteja kuvaavat lukumäärät ilmoittavat, kuinka moni informantti on käyttänyt tiettyä varianttia matkimuksissaan. Mukana on sekä nuorten aikuisten ryhmän että varttuneiden ryhmän informantit. Taulukoissa vasemmalla puolella näkyy oman puheen matkimuksen edustukset ja oikealla puolella murrematkimuksen edustukset. Kuvio 1 havainnollistaa, minkälaisina variantteina *ts*-yhtymä esiintyy *itse*-sanassa. Kuvio 2 havainnollistaa, minkälaisina variantteina *ts*-yhtymä esiintyy sitten *katso*-sanassa.

KUVIO 1. *ts*-yhtymä *itse*-sanassa.

KUVIO 2. *ts*-yhtymä *katso*-sanassa.

Taulukoista näkee, että oman puheen matkimuksissa suosituin variantti *ts*-yhtymällä on selvästi lyhyt *t*. Jokainen informantti (32) muutti matkimuksissaan *katso*-sanan muotoon *kato*. Myös *itse* tuotettiin oman puheen matkimuksissa useimmiten siten, että *ts*-yhtymän paikalla on lyhyt *t*, eli muodossa *ite*. Informanteista 24 käyttää muotoa *ite* ja viisi

informanttia käyttää muotoa *itte*. Kaksi informanteista ei tuottanut sanaa ollenkaan oman puhetapansa matkimuksen yhteydessä.

Yhtä poikkeusta¹³ lukuun ottamatta informantit eivät tuota murrematkimuksissaan kertaakaan yleiskielen *ts*-yhtymää. Jokainen informantti muuttaa murrematkimuksessaan *katso*-sanan muotoon *kato*. *Itse*-sanan muodoissa on enemmän variaatiota, mutta senkään kanssa ei käytetä yleiskielen *ts*-yhtymää. Informanteista 12 tuottaa matkimuksessaan muodon *ite*, ja 14 käyttää muotoa *itte*. Kolme informanttia ei käytä *itse*-sanaa ollenkaan murrematkimuksessaan, ja kaksi informanttia käyttää lyhyttä muotoa *it*.

5.1.3.1 *ts*-yhtymä omassa puheessa

Edellä esitinkin kuvioiden avulla jo tuloksia, miten informantit tuottavat *ts*-yhtymän oman puheen matkimuksissaan. Nämä matkimukset koskevat siis vuoropuhelussa esiintyneitä umpitavussa esiintyneitä *ts*-yhtymiä.

Jotkut informantit käyttävät äänityksen aikana avotavujen yhteydessä lounaismurteille tyypillistä *tt*-varianttia. Esimerkiksi informantti N3 käyttää vapaassa puheessaan muotoa *ne kattoo* 'he katsovat' ja käyttää yleiskielen *katsoi*-sanan sijasta muotoa *katto*. Muoto *itse* on yleiskielen mukainen. Näin hän kertoo, millaista oli muuttaa vuoropuhelua:

11)

mut jotenki kyl melkee heti ku katto näit lausei ni kyl jotenki heti tuli aikaa nopeesti päähän jotenkin mieleen et miten sen sanois itse luontevasti.

5.1.3.2 *ts*-yhtymä murteessa

Kuten kerroin aiemmin luvussa 3.3.3, lounaismurteissa yleiskielen *ts* on avotavun edellä *tt* ja umpitavun edellä pelkkä *t*. Vuoropuhelun *itse* ja *katso* käyttäytyvät puheessa kuin niiden lopussa olisi umpitavu, eli niiden tyypilliset lounaismurteiden mukaiset murteelliset muodot ovat *ite* ja *kato*. Murrematkimuksessa informantit käyttävät useimmiten muotoja *kato* ja *ite* tai *itte*. Myös muita muotoja esiintyy. Informantti N11 käyttää *katso*-kehotuksesta kahta muotoa: *kato* ja lyhyttä loppuheittoista muotoa *kat*. Molemmat muodot ovat mahdollisia lounaismurteissa.

12)

”kat nyt nopeest sit! Mattiki tulee ja menee viel pyäräl.”

¹³ Informantti V2 ei muokannut murrematkimuksessaan tekstiä juuri ollenkaan vaan luki tekstin yleiskielisenä suoraan paperista.

”en me sit ainakaa tota loskast katuu pitki. kato, ku taivaski on noi tumma.”

5.1.3.3 Kokoavasti *ts*-yhtymästä

Suosituimpia muotoja murrematkimuksessa ovat *kato* ja *ite*, jotka ovatkin lounaismurteille tyypilliset variantit. Murrematkimuksissa moni käyttää myös muotoa *itte*. Tämä variantti olisi kuitenkin tyypillinen perinteisesti hämäläismurteille. Hämäläismurteissa *ts*-yhtymä muuttuu *tt*:ksi sekä avo- että umpitavussa (Kettunen 1940a: kartta 8). Kukaan ei kommentoi *ts*-yhtymää siten, että osaisi sanallistaa, että *ts* muuttuu murteessa *tt*:ksi vaan sitä kuvataan nimenomaan sanaesimerkkien avulla. Kukaan ei kommentoi eroa umpi- ja avotavun muutoksissa edes esimerkkien avulla.

Vaikuttaa siltä, että *ts*-yhtymän muutokset tiedostetaan, koska se varioi matkimuksissa. Sitä ei kuitenkaan eksplikoida sen enempää kommentoimalla piirrettä. Ero ei siis tule mieleen, kun informantit pohtivat omalle murteelleen tyypillisiä piirteitä.

Vuoropuhelutekstissä esiintyy sana *tarvitse* repliikissä ”No, ei teidän tarvitse viedä minua mihinkään.” *Tarvitse* esiintyy valtaosalla informanteista muodossa *tartte*. Murrematkimuksessa sitä käyttää 19 informanttia ja oman puheen matkimuksissakin 16 informanttia. *Tartte*-muodon jälkeen suosituin vaihtoehto niin oman puheen matkimuksissa kuin murrematkimuksissa on lyhennetty *tarvi(i)*, josta koko *ts*-yhtymä puuttuu sanan lopun tiputtua kokonaan pois. Osassa matkimuksissa *tarvitse* on pysynyt yleiskielisessä muodossaan. Yksittäisinä ilmauksina on *tarvitte* ja *tarttis*. Jälkimmäinen on tyypillinen variantti Turun murteessa, esimerkiksi se esiintyy Kalevi Wiikin (1999) murresanakirjan nimessä Jottan tarttis tehreä. Fraasi ”*Tarttis tehdä jotain*” on myös tullut tunnetuksi turkulaissyntyisen presidentti Mauno Koiviston käyttämänä sanontatapana (ks. esim. Himberg 2019).

-ts-yhtymää varioi matkimuksissa, mutta sitä ei kuitenkaan kommentoida erikseen ja tuoda sanallisesti esille yhtenä murrepiirteenä. Kerron tästä vielä luvussa 5.2.3 lisää.

5.1.4 *si*-imperfekti

si-imperfektin mahdollinen esiintymisympäristö on tehtävän vuoropuhelutekstissä kohdassa ”*Mitä sanoit?*”, jolloin repliikki olisi muodossa ”*Mitä (sä/sää) sanosit?*” Informantit muuttavat usein repliikin lyhyemmäksi muotoon *mitä*, *tä(h)* tai *hä(h)*, ja verbi *sanoa* jää kokonaan pois.

si-imperfekti on omaleimainen piirre lounaismurteille, ja piirre tuodaankin aineistossa usein esille jollain tavalla, vaikka sitä ei matkimuksissa käytettäisi. Seuraavaksi kerron, miten informantit kommentoivat piirrettä ja annan esimerkkejä keskusteluista.

5.1.4.1 *si* omassa puheessa

Oman puheen matkimuksissa *si*-imperfekti ei ole yhtä yleinen kuin murrematkimuksissa. Osa informanteista tuo ilmi äänityksen aikana, että piirre kuuluu heidän omaan puheeseensa, mutta sitä ei kuitenkaan välttämättä tuoteta matkimuksessa. Muutama informantti ainakin pyrkii tuottamaan sen repliikeissään.

Informantti N14 käyttää *si*-imperfektiä oman puheen matkimuksessa ”*Voinko minä odottaa vähän aikaa, edes hetkisen?*” -repliikin yhteydessä. Hän muuttaa sen muotoon ”*Voisisiks mää vähäse odottaa?*” Hän muuttaa verbin muotoon, jossa esiintyy konditionaalinen tunnus *isi* ja lounaismurteinen *si*. Informantti on muodostanut siis pleonastisen konditionaalisen, eli konditionaalisen, jossa esiintyy *si* kaksi kertaa ilmaisemassa samaa asiaa. *si*-imperfekti ei lounaismurteissa yleensä kuulu verbityypin 2 *da-/dä-*loppuisiin verbeihin. On todennäköistä, että omassa puheessaan äänityksen ulkopuolella informantti käyttää *si*-imperfektiä sille luontaisissa ympäristöissä ja yrittää äänityksessä matkia sen käyttöä eri yhteydessä kuin muuten sitä käyttäisi.

Samassa äänityksessä informantti N21 toteaa oman puheen matkimuksen yhteydessä ”*Mitä sanoit?*” -repliikistä:

13)

N21: *joko ”hä” tai ”mitä sä sanoit”.*

— —

N21: *tai sit jos uskaltaa sanoa nii ”mitä sä sanosit”.*

Muut informantit siirtyvät kuitenkin eteenpäin keskustelussa, ja N21:n lopullinen vastaus jää epäselväksi. Hän kuitenkin nostaa sen yhdeksi vaihtoehdoksi ja näin ollen varmaankin kokee, että *si*-imperfekti on osa hänen omaa puhetapaansa ainakin joissakin yhteyksissä.

Monet pitävät *si*-imperfektiä tyypillisenä piirteenä omalle murteelleen ja myös omalle puhetavalleen. Informantti N8 tuo esiin myös sen, että piirre kiinnittää ulkopaikkakuntalaisten huomion. Hän kertoo seuraavasti:

14)

nii ja mä huamaan kans et paljon kiinnitetää huamioo siihe et jos niinku jotenki päättää sanat ässään, vaiks et se loppus tai tippus tai-

N8 kuvailee *si*-imperpektiä sanojen päättämisenä *s:*ään ja antaa siitä esimerkiksi muodot *loppus* ('loppui') ja *tippus* ('tippui'). Informantti ei eksplikoi, että muodot liittyisivät verbeihin, mutta kuvaa ilmiötä kuitenkin sanojen päättämisenä *s:*ään. Hän kuvaa siis ilmiötä tarkkarajaisemmin kuin vain sanomalla, että ”murteessa on *s:*ään päättyviä sanoja”, kuten tavallinen kielenkäyttäjä voisi ilmiötä myös kuvailla. Hänen antamansa esimerkit ovat usein esiintyviä verbejä, jotka murteessa loppuisivatkin *si-* tai *s-*päätteeseen.

Myös informantti N12 mainitsee *si*-imperpektin tyypillisenä murteellisuutena. Hän kertoo, että ulkopaikkakuntalaiset ovat huomauttaneet asiasta hänen omassa puheessaan. Hän kertoo seuraavasti:

15)

ainaki se mitä mun kaverit on sanonu mitkä on jostai pohjosest tai Jyväskyläst tai jostai niinku iha selvästi muualt, ni sanos et mä käytän tosi paljo ”isi”. ”kattosin”, ”nukkusin”, mikä heil tarkottaa sitä et mä oon, tuun vast tekemään sen, ku sit taas mä oon tehny sen jo.

Informantti kuvaa ilmiötä sanomalla, että käyttää *-isi*-muotoa. Hän antaa esimerkit kuitenkin *si*-muodossa verbien *katsoa* ja *nukkua* yksikön ensimmäisestä persoonassa muodoissa *kattosin* 'katsoin' ja *nukkusin* 'nukuin'. Hän tuo esiin sen, että *isi* liittyy hänen puheessaan menneeseen aikamuotoon, kun taas ulkopaikkakuntalaiset ajattelevat, että verbin toiminta tapahtuu vasta tulevaisuudessa. Tämä liittyynee yleiskielen konditionaalin *-isi*-tunnukseen, vaikka informantti ei tätä täsmennäkään. Informantti käyttää *-s(i)-*imperpektiä spontaanisti myös omassa vapaassa puheessaan yllä olevassa esimerkissä 6, kun kertoo kavereidensa huomioista: ”*Mun kaverit - - sanos et mä käytän...*”

5.1.4.2 *si* murteessa

Murrematkimuksessa *si*-muotoa ”*Mitä sanoit?*” -repliikin yhteydessä käyttää 23 informanttia. Heidän lisäksi informantti V5 harkitsee muotoa mutta vaihtaa lopulta verbin toiseksi. Informantit N22 ja N15 mainitsevat piirteen tyypillisenä murteellisuutena, mutta eivät käytäkään sitä matkimuksessaan. *si*-imperpekti on informanttien keskuudessa siis hyvin tiedostettu murrepiirre, joka myös tuotetaan

matkimuksessa. Vaikka piirre on monelle tuttu ja helposti tuotettavissa, sitä ei kuvailla tai sitä ei määritellä kovin tarkasti.

Edellisessä alaluvussa informantit N12 kertoo esimerkissä 16 siitä, miten hänen kaverinsa ovat huomauttaneet hänen *si*-imperfektin käytöstään. Seuraavassa esimerkissä hän ja informantti V5 keskustelevat *si*-imperfektistä tyypillisenä murrepiirteenä:

16)

N12: *tai niinku "katsoisin", niinku et mitä sä katsoisit?*

V5: *nii et sit se ois niinku et- (--)*

N12: *-vaiks se on niinku et kattosin-*

V5: *- "lähe kaheksalt ni ehtisit"*

N12: *nii.*

V5: *se voi olla.*

Esimerkissä informantti V5 pyrkii antamaan oman esimerkin murteellisesta *isi*-muodosta. Hänen muodostamansa repliikki *"lähe kaheksalt ni ehtisit"* ei kuitenkaan sovi siihen, miten *si*-imperfektiä käytetään lounaismurteissa. *-(i)si* on murteessa imperfektin (ja yleiskielessä konditionaalin) tunnus. *Ehtisit*-muoto voisi olla käytössä muuten, mutta ei vuoropuhelussa olevassa yhteydessä, jossa sitä käytetään preesensin (tai oikeastaan futuurin) tilalla. Murteellinen esimerkki *si*-imperfektin käytöstä voisi olla: *"Lähdit kahreksalt ja ehtisit kouluun."* Tämä tarkoittaa siis yleiskielessä: *"Lähdit kahdeksalta ja ehdit kouluun."* Esimerkki *ehtisit*-muodosta yleiskielen konditionaalissa on: *"Jos lähtisit kouluun kahdeksalta, ehtisit sinne ajoissa."* Muoto on sama, mutta merkitys riippuu käyttöyhteydestä. Piirre on informantille saavutettavissa, mutta hän ei hallitse sen imitointia. V5:n ehdottama esimerkki ei myöskään sovi informantin N12 esimerkissä 7 esittämään määritelmään siitä, milloin *-isi*-muotoa käytetään. N12 ei kuitenkaan vastusta V5:n antamaa esimerkkiä.

N12:n ja V5:n keskustelut *si*-imperfektistä ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten kielitietoisuus jakaantuu eri osa-alueille. Molemmat tiedostavat piirteiden osana lounaismurteita. Murrematkimuksessa informantti N12 tuottaa *si*-imperfektin sanomalla repliikin *"Mitä sä sanosit?"*. Informantti V5 harkitsee samaa muotoa, mutta päätyy käyttämään ruotsalaista lainasanaa ja sanoo repliikin muodossa: *"Mitä sä praattasit?"* Vaikka kyseessä on myös *-si*-päätteinen imperfektimuoto, se ei kuitenkaan ole esimerkki

lounaismurteiden *si*-imperfektistä vaan ruotsin kielen verbistä *prata* (suom. *puhua, jutella*) muodostettu puhekielinen (tai murteellinen) käänös *pratata*, joka on verbityyppiä 5 ja saisi yleiskielessäkin *-si*-päätteen imperfektissä.

Seuraavassa esimerkissä informantti N1 tuottaa matkimuksessaan *si*-imperfektin ja tuo esiin, että se on hänestä tyyppillinen Turun murteessa.

17)

N20: *no, nojoo. seuraava. no se olis "tä". eiks se oo mitä sanoit, "tä?"*

[naurahduksia]

N1: *mä sanoisin et "mitä sää sanosit?" tai "mitä sä sanosit?"*

N20: *eiku mä, mä yritän miettiä, mitä mun isovanhemmat sanois. kyl sieltä tulis "tä".*

N1: *joo. mulois "sanosit".*

N20: *joo.*

SS: *mm.*

N20: *siinon aika paljon varmaa mun mielest ouluu totanini.*

N1: *voi olla. mut siel on se "si", mikä on kuitenkin-*

N20: *niinno joo se on semm- joo okei. ni sä meinaat just et niinku hyvin turkulaista sanoo sillee.*

N1: *ni, joo.*

Informantti N20 ei pidä *si*-imperfektiä Turun murteeseen kuuluvana vaan arvelee sen kuuluvan enemmän Oulun murteeseen. Tämä käsitys ei ole paikkansapitävä. Hän ei tunnista kyseistä piirrettä oman murrealueensa piirteeksi vaan veikkaa sen kuuluvan ennemminkin keskustelukumppaninsa informantti N1:n suvun murretaustaan. Hän vastaa murteelliseksi repliikiksi *tä*.

Viimeinen esimerkki on informantin 14 murrematkimuksesta. Informantti N14, joka käyttää *si*-muotoa myös oman puheensa matkimuksessa (ks. luku 5.1.4.1), esittää murrematkimuksessaan tekstin repliikin *"Voinko minä odottaa vähän aikaa, edes hetken?"* muodossa: *"Voisisinks mä odottaa vähäse aikkase, ees hetke?"* N14 käyttää murrematkimuksessaan pleonastisen konditionaalin lisäksi *-sse*-illatiivia: *vähä(s)se aikka(s)se*. *-sse*-illatiivimuoto esiintyy osalla lounaismurteiden aluetta (ks. Luku 3.3), mutta illatiivimuoto ylipäänsä ei sovi tähän repliikkiin. Alkuperäisessä tekstissä esiintyy rektion mukainen partitiivimuoto *aikaa*. Lounaismurteissa *k* kyllä voi geminoitua muotoon *aikka*. Informantti matkimuksessa *k* geminoituukin. Informantilla N14 on siis

selvästi tietoa lounaismurteiden murrepiirteistä, mutta niiden imitointikyvyssä on horjuntaa. Matkimukset eivät ole täysin paikkansapitäviä, sillä ne eivät esiinny informantin matkimuksissa sellaisissa ympäristöissä, joissa ne olisivat lounaismurteissa mahdollisia.

5.1.4.3 Kokoavasti *si*-imperfektistä

Edellä esitetyissä esimerkeissä (esimerkit 14 ja 15) informantit tuovat *si*-imperfektin esille sitä kautta, että jotkut muut ovat heille siitä huomauttaneet ja näin se on tullut heillekin tiedostetuksi. Piirre tiedostetaan omaan puheeseen kuuluvaksi ja osaksi oman alueen murretta. Molemmat nostavat piirteen esille äänityksen aikana, kun on puhetta stereotyyppisestä murteesta ja tuovat sen esille omakohtaisena kokemuksena murteestaan.

Useat muistakin informanteista kommentoivat äänitysten aikana *si*-imperfektiä, ja myös tuottavat sen matkimuksissaan. Piirre on hyvin omaleimainen murrealueelle, ja monet ovatkin siitä tietoisia. Monet myös pitävät sitä osana omaa puhetapaansa, joten piirre vaikuttaa tutkielman perusteella alueella edelleen elinvoimaiselta piirteeltä. Vaikka piirre on useille helposti saavutettavissa, piirteen kuvailun yksityiskohtaisuus kuitenkin vaihtelee. Myös piirteen hallinnassa eli imitointikyvyssä on vaihtelua. Esimerkiksi informantit N14 tuottaa piirteestä hyperkorrektin version havainnollistaessaan piirrettä ja informantti V5 taas käyttää *si*-imperfektiä väärässä yhteydessä, jolloin piirteen kuvaus ei ole paikkansapitävä. Informantti N12 käyttää *si*-imperfektiä omassa puheessaan äänityksen aikana, mutta silti piirteen kuvailussa on vaikeuksia. Piirre on siis kaiken kaikkiaan useimmille informanteille Prestonin kielitietoisuuden jatkumoiden mukaan helposti saavutettavissa, mutta piirteen hallinnassa, kuvailun yksityiskohtaisuudessa ja tiedon paikkansapitävyudessa on horjuntaa ja vaihtelua.

5.1.5 Loppuheitto, loppu-*n* ja muut lyhenemisilmiöt

Sanojen lyhentyminen lounaismurteissa koostuu useammasta alueen murteelle tyypillisestä piirteestä, erityisesti loppuheitosta ja pitkien vokaalien lyheneminen jälkitavuuissa. Muunkinlainen sanojen lyhentyminen on mahdollista ja tavallista. Ilmiönä sanojen lyhentyminen on yleistä muutenkin puhemielessä, kuten loppu-*n*:n kato tai jälkitavun poistuminen kokonaan. Esimerkkejä näistä ovat vuoropuhelutekstissä esiintyneet *sitten*-sanan muodot *sitte* ja *sit*. Näissä tapauksissa ei ole kyse juuri

lounaismurteille tyypillisestä loppuheitosta tai pitkien vokaalien lyhenemisestä vaan muunlaisesta lyhenemisestä.

Informantit erittelevät usein, että sanat lyhenevät nimenomaan lopusta, mutta muita tarkempia huomiota lyhenemisestä ei juurikaan ole. Informantit eivät tee eroa eri lyhentymistapojen välille vaan kuvailevat useamman piirteen kimppua yleisemmin yhtenä ilmiönä. Sanojen lyhentymisestä ollaan tietoisia siten, että kaikissa äänityksissä kommentoidaan sitä jollakin tavalla ja piirre myös toteutuu matkimuksissa.

5.1.5.1 Lyheneminen omassa puheessa

Kaikki informantit ottavat lyhenemisen esille pohtiessaan omaa puhekieltään ja puhekieltä ylipäänsä. He kommentoivat, että omassa puheessa sanat lyhenevät. Tämä toteutuu myös heidän matkimuksissaan. Erilaisia lyhenemisilmiöitä kommentoidaan yleisluontoisesti. Useimmiten informantit kuvaavat, että sanojen loput tippuvat tai puuttuvat. Matkimuksissa onkin kuultavissa hyvin sananloppuisia lyhenemisilmiöitä, kuten loppu-*n:n* kato, loppuheitto ja myös koko jälkitavun katoaminen.

Osa informanteista antaa esimerkkejä lyhentymisestä muualtakin kuin sanan lopun kulumisesta. Informantit N1 ja N20 kuvaavat keskustelussaan omaa puhekieltään seuraavasti:

18)

N20: *sit on just se "en", "e", lyhentää niit loppui sielt.*

N1: *etenki än ja dee lähtee välil sanan keskeltäki.*

Informantit huomioivat, että sana voi lyhentyä myös keskeltä. Informantti N1 tekee havainnon, että *n* ja *d* voivat puuttua sanan keskeltä. Myöhemmin keskustelussa käy ilmi, että hän viittaa huomiollaan pikapuhemuotoihin (*mee*, 'mene') ja *d:n* katoon. Informantti rinnastaa nämä ilmiöt toisiinsa, vaikka syyt näiden konsonanttien puuttumiselle ovat erilaiset. On ymmärrettävää, että informantti kommentoi lyhentymistä yleisellä tasolla antamalla yksittäisiä esimerkkejä eri ilmiöistä. Ei ole oletettavaa, että tavallinen kielenkäyttäjä osaisi eritellä eri ilmiöitä kovin tarkasti.

Informantit huomioivat lyhenemisen sekä keskusteluissaan että matkimuksissaan. He perustelevat oman puhekielensä lyhyttä sekä lounaismurteiden vaikutuksella että nykypuhekielen "lyhyydellä". Nykypuhekielen lyhyteen vaikuttaa muun muassa

pikapuhemuodot, joita informantit käyttävätkin esimerkkeinä kuvatessaan oman puhekielensä lyhyttä verrattuna vuoropuhelun kirjoitettuun kieleen ja yleiskieleen.

Osassa keskusteluissa informantit tuovat esille, että toisaalta kirjoitetun tekstin repliikit muuttuvat myös pidemmiksi, vaikka sanat lyhenevätkin. Informantit huomioivat, että puhutussa kielessä keskusteluun lisättäisiin sanoja, joita ei kirjoitetussa vuoropuhelussa ole. Informantit antavat esimerkiksi tällaisista keskusteluun lisättävistä sanoista muun muassa muodot *si* ja *sit*. Tällaiset taipumattomat partikkelit, joita informantit kutsuvat *täytesanoiksi* tai *pikkusanoiksi*, ja muu puhutun kielen tietynlainen polveilevuus otetaan usein esille juuri lyhenemisilmiöiden yhteydessä. Informantit kommentoivat, että puhutun kielen sanat ovat lyhyempiä, mutta puhekielessä on enemmän sanoja kuin kirjoitetussa kielessä.

5.1.5.2 Lyheneminen murteessa

Informantit antavat oman murrealueensa tyypillisistä piirteistä muun muassa seuraavanlaisia kommentteja, jotka on poimittu eri keskusteluista:

19)

V2: *sit siel lyhennetään sanoi aika paljon kyl.*

— —

V4: *se on semmost lyhennetty kieltä — — mitä ne käyttä*

— —

V7: *ja sit kai turkulaiset kuitenkin ehkä sit me puhutaa semmost me jätetää niit kirjaimii pois sielt lopust ettei sanota niinku loppuun asti.*

N14: *kaikki sanat mitkä päättyy vokaaliin ni päättyyki konsonanttii ja toisinpäin [naurahduksia] — — "kai siel pitää käydä", "ku taivaski".*

Informantti N14 havainnollistaa kommentillaan sanojen lyhentymistä. Esimerkeiksi hän antaa sanat *siel* ja *ku taivaski*. Hän viittaa siihen, että *siellä* loppuu yleiskielessä vokaalin, mutta murteessa se loppuu konsonanttiin. *Ku taivaski* havainnollistaa taas loppu-*n:n* katoa. Esimerkeissä on kyse loppuheitosta ja yleisestä sanan kulumisesta puhekielessä.

Informantti N20 nostaa esille loppu-*n:n* kadon myös toisenlaisen esimerkin avulla. Hän havainnollistaa piirrettä kertomalla haastattelussa tunnetun vitsin Turun murteesta:

20)

N20: – – *laita tamperelaine miettimää e-loppusia eläimii suomest. He miettii pitkään ja sanoo hylje. Laita turkulainen sielt tulee iha sairaasti mitä sielt alkaa löytymään, kusiaine,*

N1: *muurahaine.*

N20: *hevone, se on muuten varmaa sitä mä teen ainaki teen paljo, et mul jää ännät pois ja loppuu vokaaliin.*

Esimerkistä 17 huomaa, että informantit kuvaavat sanojen lyhentymistä lähinnä mainitsemalla siitä eivätkä erittele lyhentymistä sen tarkemmin. Osa informanteista erittelee lyhentymistäkin hieman yksityiskohtaisemmin, esimerkiksi mainitsemalla, että lyhentymisen tapahtuu sanan lopussa. Esimerkki 18 taas osoittaa, että lyhentäminen on sillä tavalla salientti, että siitä tiedetään myös yleisiä kaskuja ja vitsejä. Informantit ovat tietoisia, että lyhentymisen on juuri lounaismurteille tyypillistä. He kokevat myös, että piirre on myös ulkopaikkakuntalaisille salientti ilmiö, josta paikallisen murteen voi tunnistaa.

Informantit eivät aina kuvaile, millä tavalla murre on lyhyttä tai miten sanat lyhenevät. Kuitenkin kommentoidessaan, milloin tai miten sanat lyhenevät, informantit puhuvat yleensä sanan lopusta. Kukaan ei esimerkiksi kommentoi tai tuota matkimuksessa esimerkkiä sisäheittoa. Informantit tarkoittanevatkin lyhenemisellä juuri sanojen lopun lyhenemistä, esimerkiksi loppuheittoa, loppu-*n:n* katoa ja muuta sanojen lopun kulumista. Aiemmassa tutkimuksessa onkin todettu, että tavalliset kielenkäyttäjät kuvaavat näitä ilmiöitä puhumalla yleisesti lyhenemisestä (ks. Mielikäinen–Palander 2014: 183).

5.1.5.3 Kokoavasti lyhenemisestä

Kaikki informantit ottavat keskusteluissa esiin sanojen lyhentymisen omassa murteessa tai omassa puhekielessä. Odotuksenmukaisesti informantit eivät kuvaile ilmiötä kielitieteellisin termein tai kovin spesifisti. Informantit puhuvat lyhentämisestä, lyhentymisestä ja pätkäisemisestä. On ymmärrettävää, että tavalliset kielenkäyttäjät niputtavat useamman lyhenemisilmiön yhteen eivätkä välttämättä lajittele lyhenemisilmiöitä toisistaan erillisiksi.

Aineiston perusteella informantit eivät siis osaa erotella sitä, miten lounaismurteiden lyhentymisen eroa muusta puheen lyhentymisestä. Informantit eivät kommentoi sanojen lyhentymistä kovin tarkasti ja yksityiskohtaisesti vaan luonnehtivat yleisesti, miten murteessa ja myös omassa puheessa ”pätkitään” tai ”lyhennetään” sanoja.

Murrematkimusten ja oman puheen matkimuksissa on eroja. Oman puheen matkimuksissa toteutuu yleisimmin eri lyhenemisilmiöistä loppuheitto tai jälkitavujen poistuminen kokonaan sekä loppu-*n:n* kato. Murrematkimuksissa edellisten lisäksi myös pitkät vokaalit lyhenevät ensitavua edempänä. Varsinkin sana *mittä* otetaan esille myös erikseen murrepiirteitä kommentoidessa. Esimerkillä pyritään usein havainnollistamaan erikoisgemaatiota, mutta siinä toteutuu myös lopun vokaalien lyheneminen.

On todettu, että tavalliset kielenkäyttäjät kuvaavat loppuvokaalien katoa yleensä puhumalla esimerkiksi lyhentämisestä ja sanoista tai sanojen loppuista, jotka jäävät kesken tai lyhenevät. Sanojen lyhyydellä viitataan myös muuhun sanojen kulumiseen ja pikapuhemuotoihin. (Mielikäinen–Palander 2014: 182–183.) Niin tekevät myös tämän tutkielman informantit. Lyhenemistä kuvataan melko epämääräisesti ja he niputtavat eri lyhenemisilmiöt samaksi tai yhtenäiseksi ilmiöksi. Prestonin jatkumoiden mukaan sanojen lyhentäminen on siis helposti saavutettava piirre, josta on paikkansapitävää tietoa, mutta sitä kuvaillaan usein melko yleisluontoisesti.

5.2 Muita piirteitä ja mitä ei huomata

Tarkastelen tässä analyysiosion alaluvussa yleisesti, mikä on informanteille kognitiivisesti ja sosiaalisesti salienttia. Tarkastelen, mistä piirteistä informantit puhuvat ja mistä taas eivät puhu. Otan huomioon myös ne piirteet, joita ei huomioida. Lounaismurteisiin kuuluvat piirteet on esitelty aikaisemmin teoriaosuuden luvussa 3.3.

5.2.1 Piirteet, joita kommentoidaan ja jotka varioivat matkimuksissa

Piirteet, jotka tuotetaan matkimusten yhteydessä ja joita myös kommentoidaan, ovat informanteille selvästi salientteja piirteitä sekä kognitiivisesti että sosiaalisesti. Tällaisia piirteitä tämän tutkielman informanteille ovat erityisesti jo aikaisemmin käsittelemäni *d:n* edustus, lounaismurteiden erikoisgemaatio ja yleisenä ilmiönä sanojen lyhentymisen. Käsittelem tässä alaluvussa muita piirteitä, joita informantit kommentoivat ja jotka varioivat matkimusten aikana.

Kieliopillisena seikkana esiin nostetaan usein ”*Et sä mittä sanonu?*” -kysymysrakenne. Kysymysten esittäminen negaation kautta otettiin yhdeksässä keskustelussa esille, ja sitä pidetään niissä tyypillisenä omalle murrealueelle. Ilmiötä kuvaillaan useimmiten

esimerkeillä erilaisten matkimusten kautta, vaikka sitä ei tuotettaisikaan vuoropuhelun osana vaan myöhemmin kuvatessa vapaasti omalle murrealueelle tyypillisiä piirteitä. Eniten tuodaan esille fraasinomaisia kysymyksiä *etsä mittä* tai *eisul mittä*.

Vuoropuhelutekstissä oleva repliikki ”*Mitä sanoit?*” muutettiin usein muotoon *tä(h)* tai *hä(h)*, kuten aiemmin kirjoitin. Jotkut muuttavat sen muotoon ”*Mitä sanosit?*”, jolloin he käyttävät *si*-imperfektiä. Osa informanteista ehdottavat repliikiksi myös ”*Etsä(ä) mittä sanonu?*” -muotoa, jossa käytetään negaatiokysymystä.

Suuressa osassa äänityksiä keskustellaan jollain tavalla myös murteen prosodisista piirteistä, kuten puheen sävelkulusta. Informantit puhuvat yleensä murteen *nuotista*. *Nuotti* on yleinen tavallisten kielenkäyttäjien käyttämä termi sävelkululle ja intonaatiolle (Mielikäinen–Palander 2014: 143–144). Esittelen tässä alaluvussa lyhyesti informanttien havaintoja murteellisesta nuotista, mutta en arvioi, miten informantit tuottavat kyseisen piirteen, joka koostuukin monista eri asioista.

Lounaismurteissa on oma erityinen rytmensä. Erityiseen intonaatioon vaikuttavat monet piirteet. Lyhyttä painollista tavua seuraavan tavun vokaali pitenee puolipitkäksi, ja tähän liittyy intonaation vähäinen nousu. Tätä kutsutaan joskus ns. loppukiekaisuksi. Muita rytmiiin vaikuttavia piirteitä ovat loppu- ja sisäheitto sekä lounaismurteiden erikoisgeminaatio. Lisäksi ensitavua edempänä pitkät vokaalit lyhenevät ja supistumadiftongien *i* (tai *e*) katoaa. (Rapola 1990: 107–109, 114; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 17–18.) Olen esitellyt näitä piirteitä lounaismurteiden esittelyn yhteydessä luvussa 3.3.

Informantit eivät ymmärrettävästi osanneet eritellä tarkasti, mikä kaikki vaikuttaa nuotin syntyyn. Informantit eivät kommentoi tai anna esimerkkejä, missä kohdin vuoropuhelua tietynlainen nuotti erityisesti toteutuu tai mistä piirteistä se syntyy. Prosodiset piirteet eivät näy vuoropuhelun tekstissä, joten informantit eivät saa siitä suoraan apua sävelkulun kuvailuun. Puheen rytmi koostuu informanteille myös fonologisista piirteistä.

Nuotista puhuvat informantit useimmiten sanovat, etteivät itse osaa tuottaa heidän mielestään oikeanlaista nuottia ja etteivät he oikeastaan osaa kuvailla sitä, mutta tietävät, että se on olemassa ja sen kuulee puheesta selvästi. Moni heistä sanoo, että murteen tunnistaa juuri tietynlaisesta nuotista, vaikka puhe ei olisi muuten murteellista. Esimerkiksi informantti V7 pohtii, mikä on tyypillistä Turun murteelle ja mistä sen tunnistaa seuraavasti:

21)

V7: *Ja sit se kuuluu mummielest et vaiks turkulaine puhuu kirjakielt sit silti sielt kuultaa se, jos sä aattelet jotaki Niinistö ja Mauno Koivistoo mikkä puhus taatusti oikee kirjakieltä ni silti turkulaisel se nuatti tulee sielt.*

Prestonin jatkumoiden mukaan murteen nuotti tai sävelkulku on informanteille saavutettavissa, mutta kuvailu ei ole yksityiskohtaista eikä piirteen hallinta tai imitointi välttämättä onnistu. Osalla informanteista imitointikykyyn (”lausumiseen”) liittyvät seikat toteutuvat ennemminkin matkimusten jälkeen yleisissä kommentteissa ja kommentoinnin yhteydessä annetuissa esimerkeissä eivätkä niinkään matkimuksissa, jolloin keskitytään kenties miettimään yksittäisten sanojen muotoa. Osa informanteista pyrkii murrematkimuksessaan selkeästi tuottamaan ”turkulaisen nuotin” omien sanojensa mukaan esimerkiksi muuttamalla äänenpainoa tai rytmiä murteellisemmaksi.

Diftongien avartuminen tuodaan muutaman kerran esiin, ja sitä kuvaillaan erikseen tyypillisenä murrepiirteenä. Kukaan ei kuitenkaan osaa selittää ilmiötä kovin tarkasti, vaan sitä on helpoin kuvata esimerkin avulla. Informantti N4 hän hallitsee piirteen imitoinnin, mutta muuten piirteen kuvaaminen on hankalaa. Hän kommentoi sitä erikseen matkimusten jälkeen ja antaa piirteestä erikseen esimerkiksi sanat *huamenta*, *pyärällä* ja *siäl*. Prestonin jatkumon mukaisesti hän hallitsee piirteen imitoimalla sitä, mutta muuten piirteen kuvailun yksityiskohtaisuus on hyvin yleisluontoista. N4 kommentoi: *Just jotenki emmä osaa selittää, mikä se. Mikä se niinku on. Mut siis just et vaihtaa ääks tai aaks jotai kirjaimia*. Hän hallitsee piirteen imitoinnin mutta sanoo kuitenkin, että hänellä on vaikeuksia kuvailla sitä muuten kuin matkimuksen kautta.

Vuoropuhelussa esiintyvä *ea*-loppuinen sana *komea* varioi matkimuksissa lähinnä muotojen *komee* ja *komia* välillä. Yli puolessa äänityksistä (10/16) informantit keskustelevat muodosta ja ainakin pohtivat muotoa *komia* murteelliseksi vaihtoehdoksi. Muotojen *komee* ja *komia* välillä käydään melko paljon keskustelua, ja niiden yhteydessä esiintyy monella epävarmuutta oikeasta muodosta.

Suosituin vaihtoehto oman puheen matkimuksissa on *komee*. Variantit, joissa vokaalit ovat assimiloituneet vastaavanlaisesti loppuvokaalin *ea*-yhtymissä, esiintyvät murteissa laaja-alaisesti, ja ne ovat myös leviämässä nykypuhekielessä (Kettunen 1940a: kartta 191; Mielikäinen 1991: 36). Näin ollen *komee* oman puheen matkimuksessa ei ole yllättävä. Kuitenkaan muoto ei vanhastaan ole lounaismurteisiin sopiva (ks. diftongin

lounaismurteisista mahdollisista edustuksista tämän tutkielman luku 3.3.6), ja silti se esiintyy monella myös murrematkimuksessa. Lounaismurteinen *komia* on monella tiedossa, vaikka kaikki eivät olekaan aivan varmoja muodon oikeellisuudesta. Informantit eivät tuo pohdintoissaan esille, että *ea*-yhtymän muutokset koskisivat muitakin sanoja, vaan pohtivat oikeaa muotoa vain sanan *komea* kautta.

5.2.2 Kommentoidut piirteet, joita ei kuitenkaan tuoteta matkimuksissa

Informantit eivät tuota matkimuksissaan kaikkia piirteitä, joita he kuitenkin keskusteluissa erikseen kommentoivat tai joista antavat joitain esimerkkejä. Matkimusten materiaali eli vuoropuheluteksti ei sisällä kaikkia mahdollisia esiintymisympäristöjä, jolloin niitä ei matkimuksissa luonnostaan esiinny. Vuoropuhelu vaikuttaa myös siihen, mihin piirteisiin tartutaan ja mitä on helppo kommentoida. Informantit kuitenkin kommentoivat sellaisiakin piirteitä, joita ei matkimuksissa esiinny.

Informantit nostavat esille joitain mielestään tyypillisiä murre sanoja. Useampi informanteista puhuu myös ruotsin kielen vaikutuksesta ja mainitsee sieltä lainatut sanat (esim. *kaffe* 'kahvi'). Muutama informantti huomioi *ketä*-pronominin käytön *kuka*-pronominin sijasta. Se on tunnusomainen lounaismurteinen piirre ja yleinen muoto jo vanhastaan joillain Lounais-Suomen alueilla ja löytyy esimerkiksi Suomen murteiden sanakirjasta (SMS). Nykyisin tällainen *ketä*-pronominin käyttö nominatiivina on levinnyt ja alkanut yleistymään puhekielessä muuallakin Suomessa (ks. esim. Maamies 2017). Vuoropuhelussa ei ole sopivaa esiintymisympäristöä *ketä*-pronominille, joten siksi se ei voi varioida matkimuksissa, mutta se tuodaan muuten esille.

Informantit ottavat esille myös lounaismurteille tyypilliset inessiiviin päätteet *-sa* ja *-sä*. Ne esiintyvät lounaismurteessa possessiivisuffiksillisissa sanoissa ja tietyissä pronomineissa. Vuoropuhelutekstissä esiintyy inessiivimuodot *hyvässä* ja *kunnossa*, joiden lounaismurteiset muodot ovat loppuheittoiset *hyväs* ja *kunnos*. Näin suurin osa informanteista ilmaiseekin kyseiset sanat matkimuksissaan. *-sa* tai *-sä*-päätteinen inessiivimuoto otetaan kuitenkin matkimusten jälkeen esille kommentoidessa murteelle tyypillisiä piirteitä. Inessiivin päätte otetaan esille poikkeuksetta esimerkeillä *täsä* 'tässä' tai *misä* 'missä'. Informantit nostavat muodot esille omasta näkökulmastaan ennemminkin sanastoesimerkkeinä eivätkä tuo esille, että kyseessä olisi taivutuspäätte, joka on erilainen tietyissä ympäristöissä.

Toinen taivuttamiseen liittyvä seikka, jonka yksi informantti ottaa esille vain lyhyesti melkeinpä sanastollisena esimerkkinä, liittyy monikon partitiivin. Informantti N10 sanoo:

22)

Ja sit just, "kaunei kukei". Sehä nyt on perus tai sillee et, sanoo jotenki tolla tavoin hassusti mut et, et just tuntuu et, on niit tiettyi sanoi ja tietää et ne on aika turkulaisia juttuja.

N10 ilmaisee, että muodossa *kaunei kukei* esiintyy Turun murteelle tyypillinen piirre, mutta ei erittele, mikä piirteestä tekee murteellisen tai että missä yhteyksissä tämä esimerkinkaltainen ilmiö esiintyy. Tällainen kommentointi ja piirteiden esiintuominen esimerkkien kautta on aineistossa yleistä. Tällöin voi jäädä epäselväksi, tarkoittaako informantti, että yksittäinen esimerkki on esimerkki yksittäisestä sanasta tai sanaparista, joka käyttäytyy informantin käsityksen mukaan murteellisesti, vai viittaako informantti itse murrepiirteeseen. Vaikka informantit tuovat joidenkin esimerkkien yhteydessä esille, että kyseessä on esimerkki laajemmasta kielenilmiöstä, he eivät välttämättä erittele, missä ja milloin kyseinen piirre esiintyy. Tämä esimerkin 22 *kaunei kukei* on yksittäinen huomio aineistossa. Vuoropuhelussa ei esiinny yhtään monikon genetiivimuotoa, joten sen variaatiota ei voi analysoida.

Aineistossa ei ole sellaisia vuoropuhelussa esiintyviä piirteitä, joita kommentoitaisiin, mutta jotka eivät varioisi yhdenkään informantin matkimuksessa. On kuitenkin tilanteita, joissa informantti kommentoi jotakin piirrettä ja sanoo sen olevan aivan oikea vaihtoehto murteelle, mutta omassa matkimuksessaan ei sitä kuitenkaan sano. Näin käy varsinkin, kun ensin myötäillään toisen samassa äänityksessä olevan informantin mielipidettä, mutta tuotetaan oma versio sen jälkeen eri tavalla.

Murteen imitoiminen koetaan joskus vaikeaksi, vaikka oman murrealueen murre onkin itselle tuttua. Esimerkiksi informantti N19 sanoo näin: *Miten tää nyt on näi vaikeeta? Mulon ainaku mun pitää matkii jotai murretta. – – Sitkummä tiedän, et mä ite kuitenkin puhun turummurret vähä. Ja sitteku pitäis niinku pitäis puhuu, keskittyy, ni sitmä en osaa yhtää.* Hän siis kokee erityisen vaikeaksi murrepiirteiden tuottamisen matkimistilanteessa, vaikka muuten hän kokee puhuvansa Turun murretta itsekin. Tämä liittyy Prestonin (1996) jatkumoiden mukaisesti piirteen imitointikykyyn ja hallintaan. Hallinta kielitietoisuuden jatkumona tarkoittaa sitä, miten hyvin jotain piirrettä osataan matkia. Kuitenkaan informanttien oma käsitys matkimiskyvyistään ei aina pidä

paikkaansa. Informantti N19:n oma kokemus on, että matkiminen on hankalaa, vaikka hän matkimistilanteessa kyllä pystyy tuottamaan monia lounaismurteisiin kuuluvia piirteitä.

Komentoidut piirteet, jotka eivät kuitenkaan varioi matkimuksessa, ovat useimmiten sellaisia, ettei niille ole sopivaa esiintymisympäristöä aineiston vuoropuhelussa. Ne halutaan kuitenkin tuoda vielä esille lisäyksenä vuoropuheluun. Edellisten lisäksi yksittäiset informantit kommentoivat murrettä antamalla esimerkkejä joistain yksittäisistä sanoista tai tunnetuista hokemista tai lainauksista. Tällaisia ovat esimerkiksi näyttelijä Aku Hirviniemen sketsihahmon Samppa Linnan hokemat Putous-ohjelmasta ja Väinö Linnan Tuntematon sotilas -teoksen henkilöhahmo Hietasen lausumat.

5.2.3 Piirteet, jotka tuotetaan matkimuksissa, mutta niitä ei kommentoida

Matkimuksissa varioiva piirre, jota ei kuitenkaan kommentoida, on yksikön persoonapronominien eri edustukset. Vuoropuhelutekstissä esiintyvät yksikön ensimmäisen ja toisen persoonanpronomineista muodot kaksi kertaa *minä* ja kerran *minua*, *sinä* ja *sinut*. Nämä muodot ovat aineistossa yleisimmin muodoissa *mä(ä)*, *mua*, *sä(ä)* ja *sua*.

Informantit käyttävät enimmäkseen muotoja *mä* tai *mää* tai jättävät persoonapronominin sanomatta kokonaan. Näitä ei kuitenkaan kommentoitu tyypillisenä murrepiirteenä tai yhtenä oman puheen tyypillisenä piirteenä. Tämä liittyy siihen, että persoonapronominien pikapuhemuodot (*mä*, *mua*) ovat yleisiä useammilla murrealueilla ja yleisesti nykypuhemielessä. Niitä pidetään kenties niin tavallisina, ettei niistä tarvitse erikseen mainita. Muutama informantti pidentää *mää*-pronominin loppuvokaalia murrematkimuksessaan korostetusti tuoden näin esille, että kokee murteellisen yksikön ensimmäisen persoonan persoonapronominin olevan nimenomaan pitkä verrattuna oman puheen lyhyempään muotoon *mä*. Tätä murre-eroa tai persoonapronominien eroa yleiskielisiin muotoihin ei oteta esille kysyttäessä ominaisimpia piirteitä murteelle tai omalle puhetavalle.

Käsittelin aiemmin *ts*-yhtymää omana alalukunaan (ks. luku 5.1.3). Informantit eivät kuitenkaan kommentoi erikseen *ts*-yhtymän edustusta murteessa tai omassa puheessaan, vaikka sen variaatio ilmeneekin matkimuksissa. Vuoropuhelutekstissä on *ts*-yhtymästä vain sellaisia muotoja, joissa se esiintyy umpitavussa. Näin ollen matkimuksissa ei tule

esiin, huomioivatko informantit eron *ts*-yhtymän edustuksissa umpitavun ja avotavun edellä. Luvussa 5.1.3 en siis tarkastele erikseen tätä eroa vaan keskityn vuoropuhelutekstissä esiintyvien sanojen *ts*-yhtymän variaation esittelyyn.

Monissa piirteissä raja sen välillä, kommentoidaanko jotakin piirrettä erikseen vai ei, on häilyvä. Yleensä informantit pohtivat repliikkejä ääneen ja makustelevat sanojen eri muotoja, jolloin he tavallaan automaattisesti kommentoivat eri piirteitä matkimustensa yhteydessä. Joitain varioivia piirteitä myös kommentoidaan niin yleisluontoisesti, että on vaikea sanoa, kuinka tietoinen informantti on piirteestä tai ainakaan piirteen laajuudesta. Informantti voi tuottaa jonkin piirteen ja kommentoida yleisluontoisesti, että näin tämä menee murteessa, mutta ei valota pohdinnassaan sitä, missä yhteyksissä tietty piirre toteutuu. Ajatteleeko informantti, että piirre koskee vain yhtä sanaa vai että kyseessä on laajempi ilmiö. Ainakin osa informanteista viittaa joihinkin murrepiirteisiin murrenoina eikä esimerkiksi tietyissä ympäristöissä toteutuvina äänteellisinä muutoksina. Tästä esimerkki on muoto *komia*, jota käsitelen aiemmassa alaluvussa 5.2.1. Muotoon liittyvä piirrettä *ea*-yhtymän variaatiosta voisi käsitellä myös tässä alaluvussa, sillä informantit eivät kommentoi itse piirrettä, vaikka sanan muoto puhututtaakin. Informantit suhtautuvat muotoon *komia* ennemmin murrenoina kuin varianttina, jossa edustuu murrepiirre. Informantit saattavat siis joskus puhua murrenoina, vaikka kyseessä ei olisikaan sanastollinen seikka vaan muu variaatio.

5.2.4 Piirteet, joita ei huomioida

Informantit eivät juurikaan tuota matkimuksissaan vanhoja jo väistyneitä piirteitä tai kommentoi niitä. Ne ovat ymmärrettävästi informanteille vaikeammin tavoitettavissa kuin alueella edelleen käytettävät murrepiirteet. Osa informanteista sanoo, että pyrkii murrematkimuksessaan tuottamaan sellaista murretta, mitä vielä kuulee. Informantit saattavat kuvata vanhaa murretta aidoksi murteeksi. Osa heistä sanoo, etteivät osaa puhua ”oikein vanhaa” tai ”alkuperäistä murretta” tai tiedä kunnolla, millaista se on. Informantit eivät siis juurikaan huomioi sellaisia alueella vanhastaan esiintyviä murrepiirteitä, jotka eivät ole enää elinvoimaisia. Huomionarvoista on toki myös, että informanttien on tarkoitus matkia oman alueensa murretta eikä tuoda esille koko lounaismurteiden alueen murrepiirteitä.

Aineiston analyysissä ei ole itsestään selvää, mitkä piirteet jäävät katveeseen ja mitkä huomioidaan. Informanttien tuotokset ja kommentit ovat joskus fragmentaarisia ja

joissain kohdin epäselviä tai epämääräisiä, mikä on tunnusomaista tämäntyyppiselle tutkimusasetelmalle. Ei ole esimerkiksi mahdollista täysin varmaksi tietää, mitä kaikkea informantit tarkoittavat kommentoidessaan, että murteessa sanat lyhenevät. Informantit puhuvat yleisesti sanojen lyhenemisestä ja murteen lyhydestä, eikä heidän kommentistaan käy ilmi, mitkä kaikki lyhenemisilmiöt he niputtavat kuvaukseensa.

Informantit kuvaavat murteen lyhenemisilmiöitä hyvin yleisluontoisesti. Pääasiassa sanojen kommentoidaan lyhenevän lopusta. Kun sanan kuvaillaan lyhenevän keskeltä sanaa, informantti voi tarkoittaa sillä esimerkiksi *d:n* katoa (ks. esimerkki 17). Informantit eivät siis kuvaile esimerkiksi sisäheittoa, jossa sanat lyhenisivät myös keskeltä. Sisäheitto ei olekaan vanhastaankaan kuulunut Turun murteeseen, mutta se on ollut tyyppinen erityisesti lounaismurteiden pohjoisryhmälle (Kettunen 1940a: kartta 173).

Seuraavia vanhoja lounaismurteissa mahdollisia murrepiirteitä¹⁴ informantit eivät huomioineet ollenkaan: diftongien redusoituminen pitkäksi vokaaliksi (*kööhä* 'köyhä'), *ht:n* muuttuminen joissain tapauksissa ensitavun pitkän vokaalin jälkeen *tt:ksi* (*laittunu* 'laihtunut'), *tas-* tai *täs-*liite possessiivisuffiksina (*poikkatas* 'poikaansa'), monikon genetiivin *-te-* tai *-tte-*muoto (*poikkate, poikkatte* 'poikien'), imperfektin tai sen edustajan päätteenä pelkkä *t* (*tulit, menit ja otit* 'tulivat, menivät ja ottivat') ja alkuperäisen *i-*loppuisen diftongin edellä oleva heikko aste (*linnui* 'lintuja'). Näille ei kaikille olekaan vuoropuhelussa sopivaa esiintymisympäristöä, mutta ne lienevät myös muuten vähemmän salienteja piirteitä, sillä niitä ei myöskään kommentoida. Piirteet ovatkin nykymurteessa harvinaisia.

Lounaismurteissa ensitavun *i-*loppuiset diftongit voivat muuttua *e-*loppuisiksi, *u-*loppuiset voivat muuttua *o-*loppuisiksi ja *y-*loppuiset *ö-*loppuisiksi diftongeiksi. Tällainen diftongireduktio on tietyin ehdoin esiintynyt vanhastaan osassa lounaismurteiden aluetta. Se ei kuitenkaan ole vanhastaankaan kuulunut Turun murteeseen vaan on esiintynyt Turkua pohjoisempana. (Kettunen 1940b: 275; Lyytikäinen–Rekunen–Yli-Paavola 2013: 18.) Tehtävän vuoropuhelun sanat *taivaskin* ja *käydä* voisivat olla murteellisissa muodoissa *taevaski* ja *käär*. Informantit eivät kuitenkaan tuottaneet kyseistä piirrettä matkimuksissaan eivätkä kommentoineet tai muuten tuoneet piirrettä esille äänitysten aikana. Tämä on odotuksenmukaista, sillä piirre ei kuulu heidän paikkakuntansa

¹⁴ Piirteiden esimerkit ovat taas lähdekirjallisuudesta: Rapola 1990; Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013.

murteeseen, vaikka onkin vanhastaan esiintynyt muualla lounaismurteiden alueella. Diftongien *uo*, *yö* ja *ie* avartuminen on informanteille tutumpi ilmiö, sillä se tulee aineistossa esille.

5.2.5 Muita huomioita aineistosta

Tässä alaluvussa esitän muutamia lisähuomiota aineistosta. Kerron ensin nuorten ja varttuneiden ryhmien havaintojen välisistä eroista. Sen jälkeen kerron lyhyesti informanttien käyttämästä metakielestä.

Varttuneiden ryhmän informanttien vapaa puhe on äänityksissä suurimmalla osalla melko murteellista varsinkin verrattuna nuorten aikuisten ryhmään. Myös oman puheen matkimukset ovat murteellisempia varttuneiden ryhmän informanteilla kuin nuorten ryhmän informanteilla. Kokemus siitä, puhuvatko he itse murteellisesti vaihtelee. Aineiston perusteella varttuneiden informanttien ryhmä käyttää herkemmin lounaismurteisiin kuuluvia piirteitä sekä oman puheen matkimuksessa että murrematkimuksessa. Nuorten ryhmässä on enemmän nykypuhekieleen kuuluvia piirteitä molemmissa matkimuksissa. Murrematkimuksessa varttuneiden ja nuorten ryhmän informanttien vastaukset eroavat erityisesti *d*:n vaihtelun suhteen, sillä varttuneet informantit käyttävät matkimuksissaan useammin *r*-varianttia kuin nuoret. Nuorten ryhmän informantit yleensä vain kommentoivat, että *r*-variantti kuuluu ainakin vanhaan murteeseen. Nämä havainnot sopivat käsitykseen, että vanhemmat ihmiset puhuvat murteellisemmin kuin nuoremmat, vaikkakaan tämän tutkielman aineiston perusteella ei asiasta voi tehdä johtopäätöksiä.

Informanttien käsityksiin murteesta vaikuttaa heidän kielikontaktinsa ja kokemuksensa lounaismurteesta ja murteista yleensä. Joillakin informanteilla on selkeästi mielessä joku lähisukulainen, jota käyttää tietoisesti eräänlaisena murreauctoriteettina ja murteen mallipuhujana. Osa informanteista tuokin esiin äänityksen aikana pohtiessaan vastauksiaan ajattelevansa isovanhempaansa tai jotakuta muuta tuntemaansa, yleensä vanhempaa, ihmistä. Ne varttuneiden ryhmän informantit, jotka sanovat ajattelevansa murrematkimuksessaan vanhoja ihmisiä, saattavat ajatella nuorten aikuisten ryhmään verrattuna sukupolvea vanhempia ihmisiä. Heillä saattaa olla kosketuksia vanhempaan kieleen kuin nuoremmilla. Koska osa murrepiirteistä väistyy tai niiden käyttöala kapenee ajan kuluessa, on heillä siis kosketuksia vanhempaan kieleen, joka lienee murteellisempaa kuin nykykieli.

Muita asioita, jotka vaikuttavat informanttien kokemukseen murteista on murrekontaktit toisiin murteisiin. Vaikka informantit ovat kaikki lounaismurteiden alueelta, heidän sukunsa saattaa olla muualta kotoisin, mikä saattaa vaikuttaa myös oman puheen murteellisuuteen tai käsitykseen murteista. Varttuneiden ryhmän informanttien vanhemmat ovat usein lounaismurteiden alueelta, kun taas nuorten aikuisten ryhmässä on enemmän variaatiota sukutaustan suhteen.

Aloittaessani tutkielman tekemisen ajattelin keskittyväni analyysissä enemmän myös ryhmien välisiin eroihin, mutta päätin kuitenkin analysoida ryhmiä yhtenäisesti. Tutkielman rajatun pituudenkaan vuoksi en syvenny tässä ikäryhmien välisiin eroihin. Myös ryhmien välinen suurehko kokoero vaikuttaa siihen, että ryhmien vertailun nostaminen tutkielman keskiöön ei ole mielekästä. Ryhmien välillä ei ole kuitenkaan merkittävää eroa siinä, mitkä piirteistä huomioidaan, mikä onkin analyysissäni oleellisinta.

Seuraavaksi vielä muutama huomio kielestä, jota informantit käyttävät kuvaillessaan kieltä. Muutaman kerran mainitaan, että murteessa lyhennetään sanoja, koska murrealueen ihmiset ovat täällä niin kiireisiä. Lisäksi kysymyksiä, jotka alkavat negatiivilla, perustellaan alueen kielenkäyttäjien kohteliaisuudella. Informantit siis kuvailevat välillä kieltä Prestonin käsitteiden mukaisesti metakielellä 2, varsinkin perustellessaan jotakin tiettyä murrepiirrettä.

Useimmiten informantit kuitenkin kuvailevat murretta Prestonin käsitteiden mukaisesti metakielellä 1, joka keskittyy nimenomaan kielenpiirteiden kuvaamiseen, sillä tutkimuksen keskiössä on murrepiirteiden tuottaminen ja analysointi. Lisäksi koska kyseessä on informanttien oma murre, murre ja sen puhujat ovat tutumpia kuin maantieteellisesti kauempana olevat murteet. Kaukaisempien ja vieraampien murteiden kuvailuun vaikuttavat kielikontaktien puuttuessa usein kielen ulkopuoliset tekijät, kuten maakuntastereotypiat (Mielikäinen–Palander 2002: 103–104).

Joskus informantit sanovat jonkin piirteen tyypilliseksi omalle murrealueelleen, mutta päätyvät kuitenkin toiseen varianttiin. Tämä liittyy usein siihen, että informantit myötäilevät toisen informantin vastausta. Joskus informantit kommentoivat samassa äänityksessä olleen informantin repliikkiä juuri oikeanlaiseksi omalle murrealueelleen tai omaan suuhunsa sopivaksi ja sanovat, että he sanoisivat sen samoin kuin toinen informantti. Toistaessaan repliikin he kuitenkin tuottavat sen hieman eri tavalla niin, että

jokin piirre edustuu erilaisena. Tällainen vaihtelu liittyy myös piirteen hallintaan eli imitointikykyyn. On myös mahdollista, että kun informantti tuottaa matkimuksessa yhdelle piirteelle monta eri vaihtoehtoa, voi viimeiseksi vaihtoehdoksi valikoitua sattumaltakin jokin muu kuin se variantti, jota aiemmin kommentoitiin hyvinkin tyypillisenä. Informantit siis kyllä vaikuttavat toistensa vastauksiin, mutta tästä vuorovaikutuksesta syntyy myös mielenkiintoista pohdintaa informanttien välille.

6 Lopuksi

Selvitin tässä tutkielmassa tavallisten kielenkäyttäjien käsityksiä ja havaintoja oman alueensa murteesta ja omasta puhekielestään. Tutkin, mihin kielenpiirteisiin kiinnitetään huomiota ja mitä piirteitä taas ei huomioida. Pohdin myös syitä, miksi tietyt piirteet huomioidaan ja miksi osaa ei huomioida. Pyrin selvittämään, mitä kielenpiirteitä tutkielman informantit tiedostavat, millä tavoilla tämä tiedostaminen tapahtuu ja mitä syitä kielenpiirteiden huomioimisen ja huomiotta jättämisen taustalla on.

En esittänyt tarkkoja hypoteeseja tutkimuskysymyksiin ja pyrin tutkielmassani etenemään hyvin aineistolähtöisesti, koska koin sen hedelmällisimmäksi tavaksi tutkimusasetelman kannalta. Oletuksiani olivat, että informantit ovat tietoisia tyypillisimmistä oman paikkakuntansa murteisiin liittyvistä piirteistä ja että kielenpiirteiden tiedostamistapa vaihtelee. Oletin, että esimerkiksi osa murrepiirteistä saatetaan osoittaa murteen matkimisen yhteydessä, mutta sitä ei sanallisteta erikseen kuvailtaessa murretta. Nämä oletukseni pitivät paikkansa.

Tarkastelin tutkielmassani erityisesti *d:n* edustusta, lounaismurteiden erikoisgemaatiota, yleiskielen *ts*-yhtymää, murteellista *si*-imperpektiä ja sanojen lyhentämistä yleisenä ilmiönä. Valintaan vaikuttivat piirteiden yleisyys nykymurteessa ja se, mitkä piirteet nousivat aineistosta erityisesti esille.

Informantit kiinnittävät murteessa huomiota erityisesti *d:n* edustukseen, erikoisgemaatioon ja yleisesti sananloppuiseen lyhenemiseen. Nämä piirteet ovat informanteille helposti saavutettavissa, mutta niiden kuvailu ei ole yksityiskohtaista vaan melko yleisluontoista tai epätarkkaa. Myös *si*-imperpektin kuvailu on yleisluontoista. Tämän lisäksi informanttien *si*-imperpektin imitointikyky vaihtelee. Piirteen hallinnassa on siis vaihtelua. Lisäksi informanttien huomiot *si*-imperpektistä eivät ole aina paikkansapitäviä.

Suurin osa informanteista tietää, että lounaismurteissa *d:n* variantti on vanhastaan *r*. Informantit eivät kuitenkaan tuota aina *r*:llistä varianttia murrematkimuksissa, koska kokevat, että *r* ei ole enää elinvoimainen variantti nykymurteessa. Oman puheen matkimuksissa *d* joko säilyy tai sitten sen paikalla on kato. *d* säilyy varsinkin pitkän vokaaliaineksen jäljessä.

Paljon huomiota saa myös ”murteen lyhyys” eli sanojen lyhentäminen. Se koetaan erityisen ominaiseksi piirteeksi omalle murrealueelle. Sanojen lyhentymisestä syntyy paljon keskustelua ja eniten kommentointia. Informantit niputtavat erilaiset lyhenemisilmiöt yhteen ja puhuvat yleisesti sanojen lyhentämisestä tai pätkäisemisestä. Erityisesti kommentoidaan juuri sananloppuista lyhenemistä. Myös matkimuksissa ilmenee erilaiset lyhenemisilmiöt, ja varsinkin loppuheitto ja loppu-*n:n* kato ovat yleisiä. Lyhenemisilmiöiden kuvailu on kuitenkin yleisluontoista.

Lounaismurteiden erikoisgemiaatio vaikuttaa olevan tuttu ilmiö informanteille. Varsinkin muodot *jottai* ja *mittä(ä)* korostuvat informanttien antamissa esimerkeissä. Informantit kommentoivat erikseen konsonanttien kahdentumista, ja erikoisgemiaatio myös ilmenee heidän matkimuksissaan. Varsinkin murrematkimuksissa esiintyy geminoituneita muotoja.

Useammasta murrepiirteestä koostuvaa lounaismurteille tyypillistä nuottia kommentoidaan paljon. Se on helposti saavutettava piirre, mutta sen kuvailu on hyvin yleisluontoista ja varsin epätarkkaa. Informanteilla on vaikeuksia kuvata, mistä murteelle ominainen nuotti syntyy, mutta sen olemassaolo tiedostetaan hyvin. Joillekin informanteille sen imitointi on vaikeaa, mutta he sanovat, että sen tunnistaminen on heille helppoa.

Muita piirteitä, joita ainakin osa informanteista kommentoi ja jotka myös varioivat matkimuksissa, on diftongien avartuminen ja *ea*-loppuisen diftongin variaatio. Diftongien avartumista ei kuitenkaan kommentoi niin moni informantti kuin edellä esiteltyjä piirteitä. *ea*-diftongin variaatio otetaan esiin vuoropuhelussa olevan *komea*-sanan yhteydessä. Moni muuttaa sen muotoon *komia*. Informantit suhtautuvat tähän variaatioon ennemmin sanastollisena seikkana eivätkä tuo esiin, että kyseessä olisi ilmiö, joka voi esiintyä myös muissa sanoissa.

Yleiskielen *ts*-yhtymä varioi aineistossa selvästi. Oman puheen matkimuksissa yleisimmät variantit ovat *kato* ja *ite*. Murrematkimuksissa suosituimmat variantit ovat *kato* ja *ite* sekä *itte*. Vaihtelua ei kuitenkaan kommentoida lounaismurteelle tyypillisenä piirteenä. Piirteen tiedostaminen eroaa siis muista erikseen tarkastelemistani piirteistä siten, ettei siitä synny keskustelua, vaikka se tuotetaan matkimuksissa. Vaihtelu yleiskielen ja murteen sekä puhutun kielen välillä kyllä tiedostetaan, koska piirre varioi matkimuksissa, mutta ilmiötä ei silti kommentoida tai kuvata sanallisesti.

Toinen piirre, joka tuotetaan matkimuksissa mutta jota ei kommentoida erikseen, on yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominien vaihtelu. Informantit eivät kommentoi, että *mä(ä)* ja *sä(ä)* ovat murrealueelle tai omalle puheelleen tyypillisiä variantteja, vaikka käyttävätkin niitä matkimuksissaan. Kenties nämä persoonapronominien variantit ovat niin itsestäänselviä valintoja, ettei niitä koeta tarpeelliseksi tuoda erikseen esille.

Informantit tuovat esiin ja kommentoivat myös sellaisia piirteitä, jotka eivät tule matkimuksissa esille. Vuoropuhelussa ei esiinny kaikille mahdollisille murrepiirteille sopivaa ympäristöä, jolloin niistä kerrotaan vasta matkimusten jälkeen. Informantit nostavat erikseen esille muun muassa muodot *misä* ja *täsä* sekä *ketä*-pronominin käytön *kuka*-pronominin tilalla. He antavat myös esimerkkejä tietämistään murre sanoista tai -sanonnoista.

Informantit eivät huomioi sellaisia piirteitä, jotka ovat nykymurteessa hyvin harvinaisia tai kokonaan väistyneitä. Täysin huomiotta jäävät piirteet ovat esimerkiksi diftongien redusoituminen, *ht*:n muutokset ensitavun pitkän vokaalin jälkeen, *tas*- ja *-täs*-muotoiset possessiivisuffiksit, monikon genetiivin *-te*- ja *-tte*-muodot, imperfektin päätteinä pelkkä *t* ja *i*-loppuisen diftongin edellä oleva heikko aste. Näille ei myöskään ollut välttämättä sopivaa esiintymisympäristöä aineiston vuoropuhelussa.

Mielestäni tutkielma antaa osviittaa ja kertoo kiinnostavia havaintoja tavallisten kielenkäyttäjien kielitietoisuuteen liittyen. Informanteilla on vahvoja mielikuvia omasta murteestaan. Erilaisten kielenpiirteiden tiedostamistavat vaihtelevat. Osa piirteistä on informanteille helposti saavutettavissa, jolloin niistä syntyy helposti keskustelua. Toiset piirteet eivät taas ole niin saavutettavissa, ja niitä ei juuri kommentoida. Myös havaintojen paikkansapitävyys ja piirteen imitointikyky vaihtelevat piirteittäin. Useimmiten piirteiden kuvailu ei ole kovin yksityiskohtaista vaan ennemminkin yleisluontoista.

Informanttien kommentit kielestä, kuten tavallisten kielenkäyttäjien kommentointi yleensä, ovat paikoin fragmentaarisia ja epätarkkoja. Siihen vaikuttavat monet asiat, kuten tutkimusasetelma, tutkielman metodi, itse tutkimustilanne ja tehtävä, jonka materiaalin avulla informantit muodostavat havaintoja ja käsityksiä. Informanttien havainnoista ei voi aina tehdä yksiselitteisiä tulkintoja. On mahdotonta päästä informanttien pään sisälle, ja täten ei ole aina mahdollista tietää täydellisesti, mitä informantit tarkoittavat. Tavallisten kielenkäyttäjien kieleen liittyvät ajatukset eivät

välttämättä ole selkeitä ja kirkkaita. Joskus jokin kieleen liittyvä ajatus saattaa olla selkeä informantille itselleen, mutta sitä ei syystä tai toisesta esitetä kirkkaasti. Metodi ja tutkimusasetelma vaikuttavat tutkielman tuloksiin. Informanttien ajoittain epätarkatkin havainnot ovat kuitenkin arvokkaita ja juuri niiden paikoittainen epämääräisyys on myös itsessään kiinnostavaa.

Metodin etu on, että matkimustehtävän avulla saan tietoa myös niistä piirteistä, joita informantit eivät syystä tai toisesta muuten kommentoi. Vuoropuhelu toimii myös hyvänä virikkeenä keskustelulle. Informantit suhtautuivat mahdollisen pienen alkujännityksen jälkeen pääsääntöisesti tehtävän tekemiseen ja äänitystilanteeseen rennosti, ja täten he uskalsivat matkia murretta ja omaa puhettaan. Kiinnostavimpia havaintoja sain myös silloin, kun informantit keskustelevat keskenään mahdollisista eri vaihtoehdoista.

Kaiken kaikkiaan tällaisen vuoropuhelumuotoisen tekstin muuntamistehtävän avulla pystyy hyvin tutkimaan informanttien ajatuksia murrepiirteistä. Tehtävän avulla pystyy tutkimaan yksittäisten piirteiden tiedostamisen tapoja ja keskittymään niihin. Piirteiden salienssi selviää näin paremmin kuin pelkän kyselytutkimuksen avulla. Tehtävän toteuttaminen paritehtävänä toimii hyvin, koska näin informantit voivat pohtia ääneen ratkaisujaan, ja tutkija pääsee lähemmäksi tavallisen kielenkäyttäjän ajatusprosessia. Tutkielmassani tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset siis tukevat toisiaan, ja aineiston pohjalta oli mahdollista tehdä kiinnostavia havaintoja ja myös johtopäätöksiä siitä, miten eri piirteitä tiedostetaan.

Se, että jotakin piirrettä ei mainita tyypillisenä murrepiirteenä, ei tarkoita sitä, etteikö tavallinen kielenkäyttäjä olisi siitä välttämättä tietoinen. Matkimuksissa tuotettua piirrettä ei aina erikseen kommentoida, tai keskustelua herättänyttä piirrettä ei välttämättä aina tuotettu matkimuksessa. Eri piirteitä huomioidaan eri tavoin.

Kansanlingvistiikassa on kysyntää tutkimukselle kielenpiirteiden tiedostamisentavoista. Jatkossa voisi selvittää vielä enemmän niitä asioita, joita kielenkäyttäjät eivät huomioi ja mistä syistä se johtuu. Vastaavanlaisia pro gradu -tutkielmia ei ole aiemmin juuri tehty, ja toivon, että tulevat tutkielmantekijät tarttuvat murrepiirteiden tiedostamisen tutkimiseen.

Lähteet

Aineslähteet

16 äänitettä. Tekijän hallussa.

Muut lähteet

Aarikka, Lotta 2014: ”Mitä iloo siit o ko se o samallai kaikil”: Porilaissyntyiset ja Poriin muuttaneet nuoret aikuiset aluepuhekielen puhujina ja tarkastelijoina. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku.

Alvre, Paul 1995: Yksitavujen monikkovartalon ja monikon genetiivin muodostus suomen murteissa. *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995*. S. 174–189. Toim. Päivi Rintala. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisien kielitieteen laitoksen julkaisuja 51, Turku.

Auer, Peter – Barden, Birgit – Grosskopf, Beate 1998: Subjective and objective parameters determining ‘salience’ in long-term dialect accommodation. *Journal of Sociolinguistics* 2. S. 163–187. Wiley Blackwell, Oxford.

Eckert, Penelope 1988: Adolescent Social Structure and the Spread of Linguistic Change. *Language in Society* 17. S. 183–207. Cambridge University Press, Cambridge.

Eckert, Penelope 2012: Three Waves of Variation Study. The Emergence of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation. *Annual Review of Anthropology*. S. 87–100.

[Verkkojulkaisu. Viitattu 9.2.2018.] Saatavissa:

<https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/ThreeWaves.pdf>

Heikkilä, Maijastiina 2014: *Lounaissuomalaisten murrekäsityksiä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku.

Himberg, Petra 2019: "Kyllä kansa tietää" ja muita poliittisia hokemia. *Ylen Elävä arkisto*. Julkaistu 3.5.2011. Päivitetty 2.4.2019. [Verkkoartikkeli. Viitattu 22.6.2020.] Saatavissa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/05/03/poliittiset-hokemat>

Ikola, Osmo 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. *SJ* 14. S. 16–26. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku.

Itkonen, Terho 1989: *Nurmijärven murrekirja*. SKS, Helsinki.

Karlsson, Fred 2009: *Suomen peruskielioppi*. Neljäs, laajennettu ja uudistettu painos. SKS, Helsinki.

Kerswill, Paul – Williams, Ann 2011: ”Salience” as an explanatory factor in language change. Evidence from dialect levelling in urban England. *Language change. The interplay of internal, external and extra-linguistic factors*. S. 81–110. Toim. Mari C. Jones ja Edith Esch. Mouton de Gruyter, Berliini.

Kettunen, Lauri 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. SKST 188. SKS, Helsinki.

Kettunen, Lauri 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. SKST 188. SKS, Helsinki.

Kielitoimiston kieliooppiopas. 2017. Neljäs painos. Johdantoluvun katkelma yleiskielestä. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 178. Kotimaisten kielten keskus. [Verkkajulkaisu. Viitattu 1.10.2018.] Saatavissa: https://www.kotus.fi/files/5503/Kieliooppiopas_4.p._johdantoluvun_katkelma_yleiskielesta.pdf

Koivusalo, Esko 1986: Mitkä ryhmät yhteiskunnassa ovat tähän saakka puhuneet kirjakieltä? *Kielikello* 2. S. 8–11. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Koskela, Tauno 2012: *Sillail oikee. Rauman kielen sanoja ja sanomisia*. Neljäs, tarkistettu painos. Nortamo-Seor Ry, Rauma.

Kotus = Suomen murrealueiden kartta. Suomen murteet. Kotimaisten kielten keskus. [Verkkosivu. Viitattu 11.2.2018.] Saatavissa: http://www.kotus.fi/kielitieto/murteet/suomen_murteet

KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2018. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy, Helsinki. [Verkkajulkaisu. Viitattu 11.11.2019.] Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi.URN:NBN:fi:kotus-201433>. Verkkajulkaisu HTML. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 6.6.2018.

Kurki, Tommi 1998: *Kui Kuivlahdel puhuta? Eurajoen vanhan murteen ja puhekielen vertailua sekä puhekielen ikäryhmittäisten ja sukupuolikohtaisten erojen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku.

— 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. SKS, Helsinki.

— 2018a: *Kielikäsitusten mosaiikki: havaintoja puhekielen näytteistä*. *SJ* 60. S. 71–95. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku.

— 2018b: Tavallisuus puhekielessä. Keski- ja pohjoispohjalaisten puhekieltä koskevia kielikäsitteitä. *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi*. S. 325–344. Toim. Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen ja Jari Sivonen. Oulun yliopisto, Oulu. [Verkkajulkaisu. Viitattu 4.9.2019.] Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526221120.pdf>

Kurki, Tommi – Siitonen, Kirsti 2014: 2000-luvun hanke Satakunnan puhutusta kielestä. Pronominit ja sananrajat nykysatakuntalaisen puheen ilmentäjinä. *Virtaa läpi vainioiden, Kokemäenjoki Satakunnan historiassa*. S. 163–191. Toim. Suvi Heikkilä. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta.

Labov, William 1966: *The Social stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics, Washington D.C.

—1972: *Sociolinguistic Patterns*. Blackwell, Oxford.

Lappalainen, Hanna – Vaattovaara, Johanna 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. *Vir*. 109. S. 98–110.

Leino, Antti – Hyvönen, Saara – Salmenkivi, Marko 2006: Mitä murteita suomessa onkaan? *Vir*. S. 26–45. [Verkkolehti. Viitattu 8.2.2017.] Saatavissa: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2006_26.pdf

- Lyytikäinen, Erkki – Rekunen, Jorma – Ylipaavola, Jaakko (toim.) 2013: *Suomen murrekirja*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Maamies, Sari 2017: Kuka, ken, keitä? *Kielikello* 4. [Verkkootikkeli. Viitattu 16.7.2020] Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/kuka-ken-keita->
- Mantila, Harri 2004: Murre ja identiteetti. *Vir.* S. 322–346. [Verkkolehti. Viitattu 17.6.2019] Saatavissa: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2004_322.pdf
- Mielikäinen, Aila 1986: Nykysuomen murtuvat murrerajat. *Kielikello* 2. S. 12–17. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen julkaisuja 36, Jyväskylä.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. *SJ* 47. S. 98–118. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Mielikäinen, Aila – Palander, Marjatta 2002: Suomalaisten murreasenteista. *SJ* 44. S. 86-109. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Mielikäinen, Aila – Palander, Marjatta 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. SKS, Helsinki.
- Niedzielski, Nancy A. – Preston, Dennis R. 2003: *Folk Linguistics*. Mouton de Gruyter, Berliini.
- Nuolijärvi, Pirkko 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. *Kieli, diskurssi & yhteisö*. S. 13–37. Toim. Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Nupponen, Anne-Maria 2011: *”Savon murre” savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 11. University of Eastern Finland, Joensuu. [Verkkajulkaisu. Viitattu 4.2.2019.] Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0354-9/urn_isbn_978-952-61-0354-9.pdf
- Ojansuu, Heikki 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. *Vir.* 12. S. 9–13.
- Palander, Marjatta 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. SKS, Helsinki.
- Palliwoda, Nicole – Schröder, Saskia 2016: Perceptual Dialectology, speech samples, and the concept of salience. Initial findings from the DFG-project ”Lay Linguists’ perspective on German regional varieties: Reconstructing lay linguistic conceptualizations of German in a perceptual dialectology approach”. *Cityscapes and Perceptual Dialectology, Global Perspectives on Non-Linguists’ Knowledge of the Dialect Landscape. Language and Social life* 5. S. 257–274. Toim. Jennifer Cramer & Chris Montgomery. Mouton de Gruyter, Berliini–Boston.
- Paunonen, Heikki – Mielikäinen, Aila – Suojanen, Matti (toim.) 1976: *Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti*. Valtion humanistinen toimikunta, Helsinki.

Preston, Dennis R. 1996: Whaddayaknow? The Modes of Folk Linguistic Awareness. *Language Awareness*. S. 40–74. Multilingual Matters, Clevedon.

— 1999: Introduction. *Handbook of Perceptual Dialectology. Volume 1*. S. xxiv–xi. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.

— 2004 [1998]: Folk metalanguage. *Metalanguage. Social and Ideological Perspectives*. S. 75–101. Toim. Adam Jaworski, Nikolas Coupland ja Dariusz Galasinski. Mouton de Gruyter, Berliini.

Rácz, Péter 2013: *Saliency in Sociolinguistics. A Quantitative Approach*. Topics in English Linguistics 84. Mouton De Gruyter, Berliini–Boston.

Rapola, Martti 1990 [1947]: *Johdatus Suomen murteisiin*. Neljäs painos. Tietolipas 4. SKS, Helsinki.

Rekunen, Jorma 1994: *Liedon murrettä*. Suomen kielen näytteitä 38. Painatuskeskus, Helsinki.

Räsänen, Maaret – Palander, Marjatta 2015: Kansandialektologinen testi murrepiirteiden keskinäisestä murteellisuusjärjestyksestä. *Vir. 1*. S. 4–33.

Sadeniemi, Matti 1964: *Kansankieli omin ominaisuutemme. Ohjelmistoa koulutunneille ja kansalaisjuhliin*. Kalevalaseura, Helsinki.

SJ = *Sananjalka*.

Savolainen, Erkki 1998: Lounaismurteiden alueen kartta. [Verkkosivu. Viitattu 11.2.2018.] Saatavissa: <http://sokl.uef.fi/aineistot/aidinkieli/murteet/lounais.html>

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. [Verkkoversio. Viitattu 14.6.2020] Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/sms/?p=main>

Suojanen, M. K. 1982: Sosiolingvistiikka – Synkretistinen tieteenala. *Sosiolingvistiikan näkymiä*. S. 7–34. Toim. M. K. Suojanen ja Päivikki Suojanen. Gaudeamus, Helsinki.

Suojanen, M. K. 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 3. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23, Turku.

Tilastokeskus 2012. *Uudet sukupolvet entistä koulutetumpia*. [Verkkosivu. Viitattu 11.2.2018.] Saatavissa: http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_009.html?s=0

Vaattovaara, Johanna 2009: “Meän tapa puhua”. *Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. SKST 1224. SKS, Helsinki.

Vir. = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Kotikielen Seura, Helsinki.

VISK = *Iso suomen kielioppi*. Toim. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho. SKS, Helsinki 2004. [Verkkoversio. Viitattu 23.3.2019.] Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>

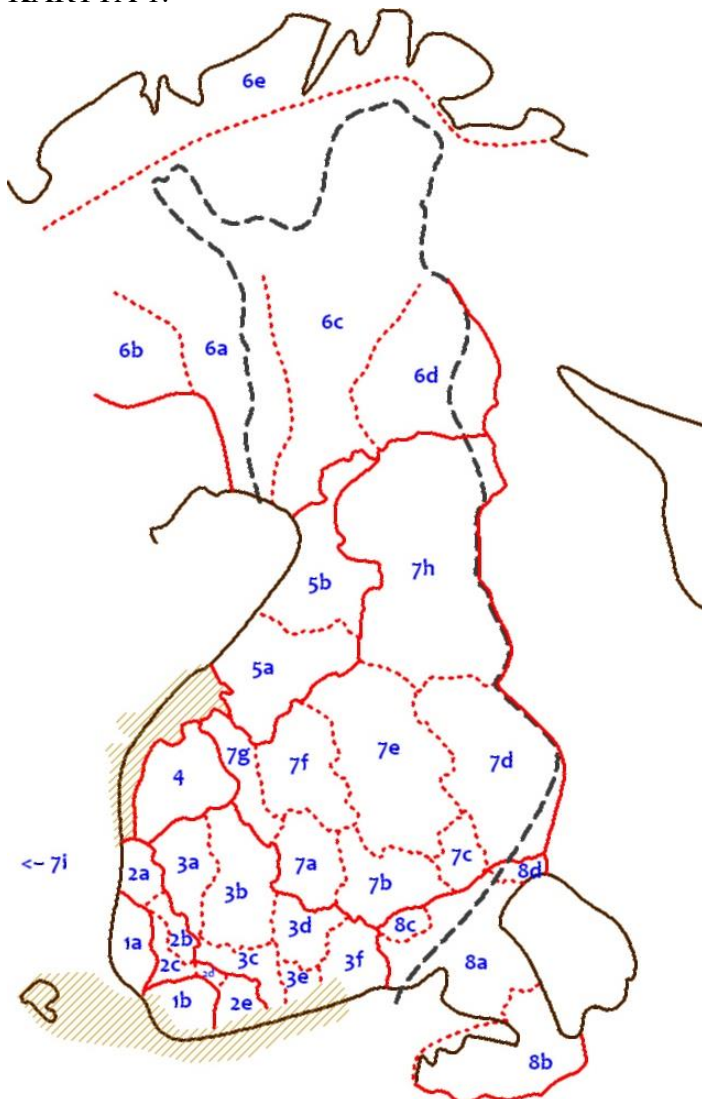
Wiik, Kalevi 1998: *Tämmöttös. Turun murteen kielioppi ja harjoituskirja*. K. Wiik, Turku.

— 1999: *Jottan tarttis tehrä. Turun murteen sanakirja*. WSOY, Porvoo.

— 2006: *Sano se murteella. Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan?* Pilot-kustannus Oy, Tampere

LIITE 1.

KARTTA 1.

Lähde: Kotimaisten kielten keskus (Kotus).

Kartassa näkyvät päämurrealueet ovat:

1. Lounaismurteet
2. Lounaiset välimurteet
3. Hämeäläismurteet
4. Eteläpohjalaismurteet
5. Keski- ja pohjoispohjalaismurteet
6. Peräpohjalaismurteet
7. Savolaismurteet
8. Kaakkoismurteet

LIITE 2

KOULUUNLÄHTÖ (Käskyt, kehotukset, pyynnöt, kysymykset)

- ÄITI: LÄHDE KAHDEKSALTA, NIIN EHDIT.
- MIKKO: VOINKO MINÄ ODOTTAA VÄHÄN AIKAA, EDES HETKEN?
- ISÄ: SITTEEN SINUT PITÄÄ TAAS TUODA SINNE.
- MIKKO: NO, EI TEIDÄN TARVITSE VIEDÄ MINUA MIHINKÄÄN. MENKÄÄ ITSE VAIN AUTOLLA!
- ISÄ: MITÄ SANOIT?
- MIKKO: EN MITÄÄN KAI (huokaa). MINÄ JÄÄN KOTIIN TÄNÄÄN. TULEEKOHAN TELKKARISTA MITÄÄN MIELENKIINTOISTA?
- ÄITI: KATSO NYT NOPEASTI! MATTIKIIN TULEE JA MENEE VIELÄ PYÖRÄLLÄ.
- MIKKO: MM. KOMEA PYÖRÄ.
- ÄITI: SIINÄ PUHUU MEIDÄN URHEILIJAMME. MATTI PYSY HYVÄSSÄ KUNNOSSA...
- ISÄ: MITÄ! JA VIELÄKÖ SINÄ MEINASIT SYÖDÄ JOTAIN RUOKAAKIN?
- MIKKO: EN
- ÄITI: MENE NYT ETTET MYÖHÄSTY.
- MIKKO: EN MENE SITTEEN AINAKAAN TUOTA LOSKAISTA KATUA PITKIN. KATSO KUINKA TAIVASKIN ON TUMMA!
- ISÄ: ÄLÄ MENE, KUNHAN EHDIT SINNE PERILLE AJOISSA.
- MIKKO: NO, KAI SIELLÄ PITÄÄ SITTEEN KÄYDÄ.

Värikoodien merkitykset ovat seuraavalla sivulla.

VÄRIKODIEN MERKITYKSET

d

Loppuheitto

Pitkien vokaalien lyheneminen jälkitavuissa

Erikoisgeminaatio

Yleiskielen ts-yhtymä

si-imperfekti

Loppu-*n*:n kato

LIITE 3

TAULUKKO 1. Nuorten aikuisten ryhmän taustatiedot¹⁵.

Nimi	Syntymä- vuosi	Syntymä- paikka	Asuin- paikka	Muut asuin- paikat	Koulutus/ ammatti
N1	1995	Turku	Turku	-	yliopisto-opiskelija
N2	1993	Lieto	Turku 2 v.	-	yliopisto-opiskelija
N3	1993	Turku	Turku	-	sairaanhoitaja (AMK)
N4	1993	Turku	Turku	Rusko 11 v. Raisio 6 v.	yliopisto- opiskelija
N5	1993	Turku	Turku	Raisio 12 v.	yliopisto-opiskelija
N6	1992	Mynämäki	Turku	-	yliopisto-opiskelija
N7	1991	Turku	Turku	Kaarina 21 v. Helsinki 3 v.	ylioppilas, oppisopimuskoulutus- opiskelija (ja poissaoleva yliopisto-opiskelija)
N8	1991	Turku	Turku	-	yliopisto-opiskelija
N9	1991	Turku	Turku	-	ylioppilas ja lähihoitaja, opiskelee ammattikoulussa toista tutkintoa
N10	1991	Turku	Turku	-	sosionomi (AMK), sovitteluohjaaja
N11	1991	Turku	Turku	-	ylioppilas, matkailuvirkailija
N12	1990	Turku	Turku	-	tradenomi, toimistoassistentti + kauppakorkeakouluopiskelija
N13	1990	Turku	Turku	-	yliopisto-opiskelija
N14	1990	Turku	Turku	-	AMK-opiskelija
N15	1990	Turku	Turku	-	yliopisto-opiskelija
N16	1990	Turku	Turku	Raisio 22 v.	insinööri (AMK), Av- ja antenniasentaja ja -teknikko
N17	1990	Turku	Turku	Raisio 8 v. Vahto 12 v.	AMK-opiskelija

(jatkuu)

¹⁵ Vuosimäärä paikan perässä kertoo ajan, jonka informantti on asunut ko. paikassa. Vuosimäärää ei ole ilmoitettu erikseen, kun informantti ei ole sitä erikseen ilmoittanut.

TAULUKKO 1 (jatkuu).

N18	1989	Turku	Turku	Raisio 5 v.	lastenohjaaja, yliopisto-opiskelija
N19	1989	Turku	Turku	Forssa 2 v.	eläintenhoitaja, yliopisto-opiskelija
N20	1989	Kaarina	Turku	Helsinki 1 v.	Ekonomi (KTM)
N21	1988	Turku	Turku	Heinola 1 v. Lahti 5 v.	myyntiassistentti, AMK-tutkinto keskeytetty
N22	1986	Turku	Turku	-	lääkäri

TAULUKKO 2. Varttuneiden ryhmän taustatiedot

Nimi	Syntymä -vuosi	Syntymä -paikka	Asuinpaikka	Aiemmat asuinpaikat	koulutus/ ammatti
V1	1968	Perniö	Perniö	-	ammattikoulu, tukkumyyjä
V2	1964	Kiikala	Suomusjärvi	-	(ei vastausta)
V3	1964	Kaarina	Kaarina	Turku 40 v. Ruotsi 1 v.	mielenterveys- hoitaja
V4	1963	Turku	Turku	-	peruskoulu, sekatyömies
V5	1960	Turku	Turku	-	merkonomi (yo), kotiäiti
V6	1956	Turku	Turku	-	ammattikoulu, rakennusmies
V7	1959	Turku	Turku	Salo 1 v. Ruotsi 3 v.	vajaamielishoitaja, lähihoitaja
V8	1958	Somero 5 v.	Kaarina	Turku	konttoristi
V9	1946	Turku	Lieto	Kaarina	eläkkeellä, maanviljelijä (ammattikoulu)
V10	1945	Lieto	Lieto	Ruotsi 3,5 v.	eläkkeellä, puuseppä (ammattikoulu)